NALEŻYTOŚĆ POCZTOWĄ
OPŁACONO RYCZAŁTEM.

Ціна 2 зол.

ДЗВОНИ

ЛІТЕРАТУРНО
НАУКОВИЙ
ЖУРНАЛ
ЛЬВІВ

Ч. I (10) СІЧЕНЬ 1932.

ДЗВОНИ

Літературно - Науковий Місячник

ЗМІСТ:

1-го числа за січень 1932.

ПЕРЕДПЛАТА ВИНОСИТЬ:

Річно . . . . 20 зл.
Піврічно . . . . . . 10 „
Чвертьрічно . . . . . 5 „
Окреме число . . . 2 „

ЗА КОРДОНОМ:

Річно . . . . . . 3·00 дол.
Окреме число . . 0·30 „

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ МІСЯЧНИК

ДЗВОНИ

РІЧНИК II (1932)

ЛЬВІВ

З ДРУКАРНІ „БІБЛЬОС“ У ЛЬВОВІ, УЛ. ЯПОНСЬКА Ч. 7. — ТЕЛ. 14—78.

Зміст II-го річника (1932).

(Римські числа вказують число журналу, а арабські його сторінки).

I. Поезії.

II. Белетристика й спомини.

III Наукові статті.

IV Хроніка.

1. Некрольоґи:

2. Ювилеї й відзначення:

3. Обговорені в хроніці журнали, книжки, статті, письменники й видавництва:

V 319 — Представники головних течій новішого польського письменства: Сєнкевич, Жеромський, Бой II 143 — Припинення „Китежа“ (рос. кат. журналу) III 238 — Нові видання („Дажбога“) IV 319 — Бюлетень Укр. Істор. Кабінету в Празі № 1.1932 *(О. М.)* V 380 — „Вольное Козачество“ *(О.)* V 381 — Ще про „Вольн. Козач.“ VII—VIII 578 — „Церковное Обозрѣніе“ (рос. правосл. церк. місячник в Београді) V 382 — В 18. зош. „Укр. Заг. Енцикльопедії“ (за Вол. Охримовича) V 382 — Гр.-кат. Богосл. Акад. у Львові в першім 3-літтю свойого існування (1928—1931) *(м-р П. Ісаїв)* VII—VIII 573 — Англійці про Східну Церкву (англ. церк. журнал „Pax“) *(Др. В. Ю. Кисілевський)* VII—VIII 576 — Передруки з „Дзвонів“ VII-VIII 577 — Цілковитий упадок і банкроцтво більшовицької белєтристики IX 623 — Книжка про Мазепу шкільною нагородою у Франції (М. Вовчка, „Маруся“ і І. Борщака — Р. Мартеля: „Життя Мазепи“) IX 625 — Нова праця про старо-укр. мітольогію (Е. Онацького), *В. З.* X 683 — Словник сучасних зах. укр. письменників XII 799 — Ucrainica I 72, III 226, IV 318, V 382, VII-VIII 577, X 683, XI 747.

4. Мистецтво:

Вистава творів укр. мистців в Парижі I 72 — Ліквідація укр. мистецтва на Рад. Україні I 72 — Польська вистава фотографіки I 72 — З нашого мистецького життя у Львові *(М. Островерха)* IX 619 — Львів у світлині *(С. Л.)* XI 747 — Вистава образів Укр. Тов. Прих. Мистецтва *(Ів. Ст.)* XII 797 — Укр. мистецтво за кордоном XII 798.

5. Miscellanea:

В обороні одинокої Укр. Високої Школи в краю — Богословської Академії II 147 — Греко-Кат. Богосл. Акад. у Львові в першім 3-літтю свойого існування *(м-р П. Ісаїв)* VII-VIII 573 — Свято нашої науки: Святочна інавґурація акад. року 1932/33 в Гр.-Кат. Богосл. Акад. у Львові; Святочне відкриття памятника вдячности Меценатові Науки (Митрополитові) *П. І.* X 679 — З Гр.-Кат. Богосл. Академії XI 746 — Англійці про Східну Церкву, *Др. В. Ю. К.* VII-VIII 576 — Серед унійних змагань IX 622 — Проти більшовицького атеїзму IX 624 — Отвертий лист урядуючого заст. голови Н. Т. Ш. (Др. В. Левицького) V 383 — Загальні Збори Н. Т. Ш. XI 746 — Український В. Університет в Празі в роках 1926-1931 III 225 — II-ий Укр. Науковий Зїзд в Празі (20-24 III 1932) IV 318 — Конгрес чехословацьких кат. письменників і журналістів IX 625 — Укр. пресове бюро в Празі I 72 — В справі центральної наукової бібліотеки українознавства в Німеччині II 150 — Бюро для розсилки книжок при Укр. Наук. Інституті в Берліні II 151 — Рада Укр. Бібл. ім. С. Петлюри (заклик до жертви) V 384 — Докторат проф. Огієнка I 72 — Позбавлення катедри проф. І. Огієнка X 683 — Авторові

кутика мови в „Ділі“ II 146 — Панові Л. Нигрицькому II 146 — Поклик Т-ва Відродження XII 800 — З листування Редакції: Ми дістали ось такого листа до поміщення (про книжки Олеся: „На зелених горах“, „Чужиною“ і „Поезії“ т. V) II 149 — Марійське Т-во Пань (спростування) V 383 — Спростування Евгена Бачинського і відповідь С. Л. XI 748 — Лист В. Заїкина XII 800 — Серед змагань за краще майбутнє *(Ред. і Адм.)* III 226 — Христос Воскрес — „Веселих Свят“ *(Ред. і Адм.)* IV 317 — До наших П. Т. Передплатників *(Адмін.)* IV 319 — До наших передплатників — *Редакція й Адмін.* XII 794 — До працівників пера, *Редакція* XII 795 — Справлення друкарської похибки IX 625 — Відрадне явище (датки на прес. фонд) IX 625 — Датки на пресовий фонд XII 799.

V. Зрецензовані книжки.

VI. Ріжне.

О. Олесь.

*
*　　　*

Життя єдине, світле, миле,
Як сонце ввечері, зайшло,
І щось лихе, жорстоке, сміле
Простерло темряви крило.

Зівяли трави, листя, квіти, —
Лишились сірі стовбурі...
І їх виспівують пііти
І славословлять кобзарі!

Поклони бють не правді — силі.
Замість вина в фіялах кров...
І на Голготу йдуть похилі
Братерство, Воля і Любов.

17. XII. 1931.

Богдан Лепкий.

Зимою.

Сипле, сипле сніг,
Криє переліг,
Білим килимом лягає
Аж під наш поріг.

Легкий, білий пух,
Наче той кожух
Криє землю, щоб не знала
Стужі й заверух.

Тишина кругом.
Спи спокійним сном,
Заки збудишся весною
З рутяним вінком.

Г. Костельник.

Роса і сонце.

(Продовження).

8. Das ewig Weibliche.

Сиділа напроти мене в трамваї — сумна, в чорному вельоні, в жалобі. Дівчина? Молода жінка? Чорні рукавиці скривали відповідь на це питання. Але — правдива жіноча душа.

Ввійшов офіцер, її знайомий, сів біля неї. Вона спокійно, як годиться в жалобі, відповідала й оповідала. Вчора прийшла картка, що її брат поляг на італійському фронті... Одинокий її брат... Мама є в розпуці.

Зідхнула, та це не кожний міг спостерегти. Але очі, що вміють „забагато" бачити, могли підглянути ще куди субтельнішу гру її душі.

Її носик був дещо „надутий". Знала вона про це, а не хотіла, щоб інші про це знали. І ввесь час, коли говорила з молодим офіцером, вона втягала воздух носом, щоби на ньому ямки виступали, щоб він приняв правильну форму...

Перший раз у житті спостеріг я так виразно „das ewig Weibliche". Так, це щиро жіноче! Не те стягання носика, але та душа, що, борючися з руїною смерти, ще не забуває за свою зверхню принадність.

9. Розвій духа.

Молоденький пучок рожі мріяв про божий світ. А віконце, через котре глядів на світ, було ще маленьке й вузеньке.

— Ах, боже сонце, божий світ! Сама святість, сама радість! Увесь світ — голубе боже небо! (Через своє маленьке віконце рожа ще й не бачила землі).

— Ах, коли б мені через більше віконце поглянути на божий світ — через сто вікон!

І минув день і відхилився один листочок рожевого пучка. І поширилося його віконце. І минув другий день і відхилився другий листочок рожевого цвіту.

І минали дні і відхилялися рожеві листочки один за одним, а пучок уже став розцвілою, чудовою рожею.

І зідхнула рожа:

— Ах, стільки світла, стільки воздуху! А синє небо безмежне!.. Ще більше хочу розвинутися, ще більше й чим скоріше!

І прийшли дні, коли шовкові листочки рожі аж так повідхилялися, позвисали. Через сто вікон — широких і відчинених — гляділа рожа на світ, подув вітру передістався аж до її серця.

І вже не було в рожі чистої радости, але радість перемішувалася з сумом, а святість з глумом...

— Неймовірне, а таки правдиве! Це моя остання думка про світ.

— Сестрички молоденькі! Не зрозуміємо себе, бо ви маєте інакші очі, а я маю інакші.

Більше світла у світі і більше темряви, ніж ви спроможні й уявити собі. Більше святости і більше глуму, більше радости і більше суму... Всього більше!

Ви своїми діточими очима бачите тільки „добре" — діточе „добре".

А мені відкрили очі і, як боги, бачу „добре і зле"...

Ваші діточі дотепи не досягають мене! Та боже море своїми хвилями заливає мене.

Ах, правдивий світ для богів, а не для нас рож!.. Занадто моє „я" виросло, мушу поступитись творчій божій силі...

Розкішні мої листочки відриваються... Паду в невимовну тайну буття...

Не розумію, та відчуваю її — цю тайну буття: Вона... вона... безконечна!... Вона... безконечно дивна!

Сестрички молоденькі! незабувайте її — цеї тайни буття.

10. Метаморфози.

Був щедрий молодий вік на землі. Сказав тоді Творець до сотворінь: Ось відімкнув я замки ваших природ — буяйте, збогачуйте землю ріжнородністю!

І буяли тоді ростини й звірята, як усяке дерево на весні, та зродили собі нащадків на причуд. З однородного вийшло ріжнородне. Всяка ростина і всяке звіря збогатили своє кодло новими взорами й відмінами.

А чоловік спізнився на землі, бо коли він побачив сонце, вже Творець замкнув був замки природи й вона сціпеніла, як усяке дерево в осені.

І засмутився чоловік та жалувався перед Творцем: Сотворив ти мене сиротою на землі. Замкнув ти мою природу і на вік залишиться людина мов випечена цегла—з неї вже нічого більше не буде, як тільки те, що вже є.

Але Творець відповів йому: Адаме! Я позамикав всі колодки й замки природи, та ключі я віддав тобі. В твоїй душі—в скритій коморі — там вони будуть на віки. І будеш собі творити світ і себе творити, як схочеш, як зумієш і як собі заслужиш.

11. В свій час.

В свій час прийшов Христос на світ: коли настала, як написано в св. Письмі, „повнота часу“.

На верхах грецька наука саме відцвітала, а внизу вже приносила плоди: грамотність, бувалість і досвід життя були звичайними і повсюдними. Людська природа була наче справлена вже, та ще не висилена рілля. І „зерно“ Небесного Сівача приймилося.

А нині?

Ах, якби нині Христос прийшов на світ, то кидав би своє „зерно“ наче на піски Сагари... Чуда? Воскресення?... Суґестія, галюцинація, злуда психольоґії мас, екстаза, гіпнотизм, парапсихольоґія, медіюмізм, телепатія, трансфіґурація, більокація...

Штучні терміни розїли нашу природну інтуїцію (котра схоплює цілість річей), як дощі розмили врожайну верству на пустині, а полишили тільки пісок, що один одного не держиться. І замісць живого ритму життя, що творить чуда в природі, на пустині панує механічний ритм зеренець піску, що пересуваються з місця на місце і творять щораз нові цминтарні фантоми.

12. Камяна голова.

Ой, та мудраж ця камяна голова, що вже 1000 років глядить на світ і розважає його! На розі на ринку в старезному місті,

Правдивий реаліст із неї. Що вона історичних фактів знає, імен, дат! Нема вже другого такого вченого на світі. Аджеж 1000 років науки — не байка. І неякубудь науку вона приймає, але тільки певну, реальну. Рівно 200 років глузувала собі Камяна голова з теорії Коперника — „хтож таке повірив би?!“ Щойно коли вже малі діти говорили про цю теорію як про звичайну річ, камяна голова погодилася з нею — „адже це вже звичайне!“ Рівно 100 років глузувала собі камяна голова з гіпнотизму: „Яж 900 років гляджу на ринок, на всяких людей, не одно я бачила — бачила цигана з медведем і з малпою, одначе такої чудасії я не бачила. Це не може бути!...“

І тепер ще вона не важиться сміло признатися до телепатії, ідеоплястії, медіюмізму, спіритизму...

— „Чуда! Чуда!... О, ні! Наука признає тільки те, що звичайне, що загальне, що правильне...“ І нічого не вдієш, бо камяна голова!

Борис Лисянський.

Як скінчу свої дні
Я в чужій стороні
І не верну до рідного краю, —
У згадках про старе
Спомянуть і мене
Вас, незнані брати, я благаю.

Як що скажете ви:
„Він поляг у борні,
Не піддався життя чорній силі“,
То, мов мрії хітон,
Буде леглий мій сон
У чужій і самотній могилі.

Калина Дубравська.

Мініятури.

1. Нуда.

Сіра, брудна, лахмітна!

Снується вулицями, розсідається по вигідних кріслах сальонів, регочеться голосно, скрикує штучним патосом, грає на лицях нездоровими тінями, блестить у очах фальшивим блеском.

Міська нуда.

Пхається в душу настирливо мов жебрачка, простягає свої нужденні руки по милостиню живішого слова — правдивого, радісного почування.

Благає щирого сміху, живого — життєвого жесту, буревого пориву.

Благає! Й лискавкою на мить перелетить містом якась сензаційна вістка, освітить багрою сіре лахміття, вбере пестро в колірні фестони.

Й немає вже нуди—жебрачки. В королівну перечарувалась препишну!

— Та згасне рефлєктор сензаційної лискавки й лахмітна царівна простягає благально руки по одне щире слово, по один рвучкий, життєвий жест.

На лицях людей — по вулицях, салях, парках, скривленим ґримасом осідає однаковий вираз, рухи опановує однака, мелянхолійна ритміка, очі прижмурює однакове, нервозне вижидання чогось нового — цікавого...

— Нуда!...

2. Банальність.

Вохка, холодна й пестра мов гад!

Крикливими афішами приліплюється до сірих мурів. Пестрими красками горить за шибами вистав — кін.

— Повзе вулицями довгим рядом однакових авт, трамваїв, видихує з челюстей ресторанів та шинків огидну атмосферу алькоголю, поту й пристрасти.

Кричить у затьмарене небо крикливими звуками радіових голосників, та патефонових плит.

Лізе в вічі густо шмінкованими лицями, пхається в мозок бруковими фразами: „муровий“, „шац“, „кубіта“.

Сірим, липким пилом падає на руки, брудним вонючим повітрям сповняє груди. Безсенсовістю життя троїть серце.

...Тільки часом із відчиненого вікна, пронесеться чистий, ясний звук фортепяну чи скрипки й мов жайворон у співі збивається дзвінко в небо.

Тільки десь, за запорошеною шибкою вбогої вистави, процвітає блідо-хоровита рожа.

Тільки на закруті вулиці стрінеш часами смутне дівча з чорними мов ніч очима, котрі стільки чарівного нашіптують про далекі, приманчиві світи людської душі.

Так! І здалека — ген у парку, закує зазуля, залящить соловій і вмовкне переляканий голосним: „Прецлі по десять! — свіжі прецлі!“

Сіра, глупа, міська банальність повзе пестрим гадом по камяних вулицях і своїм отруйним віддихом, вбиває кожну каплину справжньої радости.

3. Сором.

Тихою, підступною ходою скрадається до людини й кидається раптовою багрою на лиця, серпанком мряки на очі, отупінням на мозок —

Каже людині фальшувати усміхи, погляди, жести, скривати почування, замінювати слова —

Воліче за собою несміливість й боязкість, витончує нерви. Примушує людину держатися в тіні, скривати свою істоту, знижати свої цінності.

— Холодний, жорстокий сором, доводить до лиха...

...Сором!

Кидає людським призирством у вічі, каже берегтися насміху й глуму —

Спиняє свавільність і безсоромність, держить за руки, щоб не поповнили поганого вчинку —

Лагіднить вдачу, ошляхотнює серце.

— Жаркий, болючий сором чинить добро.

4. Сплетні.

Дрібненькі й тендітні мов павутиння, здатні кожної хвилини замінитися в грубе мотуззя, що дусить людину.

— Людська злоба розсілася високо над землею й довгими, білими пальцями снує тонке павутиння над... ближніми своїми. Основує все — цілу людину, з усіма проявами її життя, з кожним найдрібнішим дрогненням душі. Закрадається в найінтимніший куток, вишукує найбільш болючі й скриті місця й пряде-пряде, зі здвоєною швидкістю й силою, невтомно, творчо.

Творить... тонке павутиння-сплетні й ними вбійчо й болісно омотує свою жертву.

Вона спочатку кидається, пручається, рве ніжні волоконця. Та чим дальше, тим тонкі пасма павутиння-сплетень грубшають, звязують тіло й душу й людина затихає, присідає, закусує ще час від часу злісно вуста, аж вкінці тупіє на все, що круг неї.

Людина блідне, марніє, очі жевріють нездоровим блеском... а круг неї, здоровенними, вигодованими гадюками вються сплетні — творча праця людської злоби й безсердешности.

Г. Костельник.

Осліплений соловій*)

Зелений гай, широка воля —
Я там родився, там навчився
Собі і Богу щебетать —
Бо я із роду соловіїв:
Тьох — тьох — тьох!

А тут тюрма, гірка недоля,
Холодні мури тай понурі —
Прийшла мені пора співать,
Бо я із роду соловіїв:
Тьох — тьох — тьох!

Зловили люди, осліпили:
Співай миліше і тужніше!
Співай ти не собі, а нам!“
Така то моя доля, бо я
Соловій!

Гніздо родинне! браття милі!
Живу для неба, не для себе —
О, люди, я між вами сам!
Ваш світ — не мій, і я у ньому
Свій — не свій!

В очах так темно... Але чую
Весінні шепти, подих теплий...
Десь граєтьса зелений гай...
Десь сонейко небесне сходить...
Тьох — тьох — тьох!

Свої я весни так весную —
Не в світі, тільки в серці скриті
Мої всі весни, мій розмай...
І серце стало замість світа —
Тьох — тьох — тьох!

1924.

*) В деяких сторонах є звичай осліплювати соловія в клітці, щоби гарніше співав.

Нуся Залужна - Кучабська.

Леґенди української землі.

1. Роса.

Як рано-вранці сонце встане й його промінний зір на широкий степ упаде, то кожній травичці воно придивляється, чи не висить на ній перлина роси. А як знайде яку, то бережливо перлину піднімає одну по одній, аж усі збере. Цілує так і ласкає промінне сонце росу, як колись давним-давно свою улюбленку, калину, пестувало.

Колись — давним, давними літами — ще як дика орда татарів з Криму на степ налітала, жили в далекій схованці глуші степової старий козак і його донька Калина. Ніколи вона чужинця не видала, нічого не знала про далекий, невгомонний світ. Самітна виростала й такою пишною красою розквітла, що як по степу гуляла, то високі трави у теплих пестощах до неї тулились, а квіти з подиву чаші отвирали й запахом пашіли. Степові орли спинялись тоді в своїм леті й над головою Калини кружляли і маяли крилами широкими своїми так наче приголубитись до неї хотіли. А сонце ясніше спалахало, побачивши Калиму, й що наймякшим промінням по її квітучім тілі лестилось і обнімало його в горючім коханню. А як Калина над срібне джерельце приходила, то сонце його сяйливе плесо покидало, що аж чорним воно робилось з туги, і своїм промінним обличчям у золотім волосю Калини воно любувалось, бо в ніякім джерелі на світі, в ніякім хрустальі ніде і в ніякій золотій жилі скельної породи не видало себе самого таким промінно-гарним сонце, як у пишній красі золотого волосся улюбленки своєї.

Вже нікого не кохало сонце з того часу — нікого з вечора того, як Калина збан води повен від джерельця до дому несла, а якийсь чужинець, якийсь войовник, води від неї напитись запрагнув. На воронім коню, наче на змію вогненнім, він відкись із диких піль з далеку зненацька пригнав. Сріблом мигтіли його стремена при кульбаці, злотом і самоцвітом його оружжя блистіло. Червоним жаром жупан горів наче багряний квіт маку при заході сонця.

І переплівся зір їхніх очей і світ запався навколо Калини.

„Палить мене спрага, дай води напитись, дівчино“!

Наче зі сну вона пробудилась і слухняно до нього підійшла,

піднесла повен збан у гору до нього і другою рукою за стремя вхопилась, гамуючи коня.

„Пий на здоровля“!—шепнула і очі до долу спустила.

„Хто ти така? Чия ти, дівчино пишна“?

„Нічия“, тихо одвічала Калина і очі на юнака підвела.

І знов зустрілись їхні очі і сонце між ними золотий шлях простелило.

„Нічия ти? Моя будеш! Як відтіль поверну, де вино льлється криваво-червоне — моя будеш“!

І нагнувся козак молоденький з сідлечка і поцілував дівчину, своєю назвавши, і поскакав конем назад у дике поле.

Наче багряний квіт маку горів червоним жаром його жупан у степу далеко... А потім щез у далині... і тільки трави коливались під вітром...

Довго ждала Калина на свого коханця — даремно. Аж раз як сонце заходити стало такого дня одного — то несподівано блимнула іскра червоного жару ген далеко в степу. Наче на крилах побігла напроти коханця Калина. Але це тільки квіт маку був, у багряниці пишній і гордій. І впали важкі, великі сльози з віч Калини, і враз на квітці наче жар червоній заблисла в останнім сонця промінню — уперве роса у степу.

З того часу, як тільки сонце пічне заходити, блукає Калина по степу і йде туди, відкіль червоним жаром спалахне, від одної багряної іскри в степу до другої — й шукає. А куди пройде, там мерехтить трава від перлин роси — її сліз. А найнижче хиляться під вагою роси до землі — червоні квіти маку...

Як рано-вранці сонце встане й його промінний зір на широкий степ упаде — то шукає воно за перлинами роси й бережливо кожну піднімає й ховає, аж усі знайде. Так цілує й ласкає ясне сонічко сльози-перлини, як колись давним-давно свою улюбленку, Калину, воно пестувало.

2. Параска.

Там, де Дністер свої хвилі в Чорне море вливає, бовваніє над водами на виступі суші Аккерман, могутня, колись турецька твердиня. Понуро, наче чорна покарбована скеля, знімаються в гору її стіни і вежі. Із сотні отворів у мурах виглядали колись турецькі гармати на море, вогнем на легкі козацькі човни плюснути готові, як вони зі здобичного походу вертали, а буря на морі у Дністровий лиман їх прибила-загнала.

А в степу за Аккерманом, ген де небо на землю спірається, самітний гай зеленіє в ярузі глибокій. Гнучкі віти, густим листом криті, він від себе геть до поля простягає, наче від напасти оборонити, від очей людських заховати хоче джерело хрустальне, що спід його коріння чуркотить. Тихо-тихо, наче стомлене до смерти, чурить вниз до яруги джерело, обличчя на далекий степ, на мир хрищений, на світ веселий України звернувши.

Параскою джерело звуть...

* * *

Було колись давним, давними літами — раз під Києвом вогні загорілись на могилах, бекети, що чати їх підпалили на знак, на страшну годину, що від степу орда іде.

Кроваво-червоне полумя спалахнуло високо, густою хмарою чорний дим по країні мирній простягнувсь і за собою зойк отчаю, плач безнадії поніс: „Татари йдуть! Татари“!

Блідою примарою полетів страх з села в село і з мирних хат людей прогнав, щоб у непрохідних лісових хащах, ув очеретяній гущі багон шукали захисту.

Але немногі лиш до недоступних схованок дійшли, бо швидко наче буревій промчались кінні полчища татарські по країні і сплюндровані й вигорілі руїни за собою лишили.

Степовими путями потягли потім громади бранців без числа, довгі ужівки на шиях, руки налигачем на спині скручені, у вічний гнані полон. Днями й ночами без ліку тяглись вони по спаленій посухою рівнині, долю проклинаючи. А високо в воздухах над ними кружляли чорні ворони й лисоголові супи і за тими виглядали, кому палюча спека кров виссала з серця і мертвими з ніг ізвалила в сіру куряву шляху.

Не раз не двічі місяць відмінився, поки войовницька ватага татарська до брам Аккерману добилась, щоб на торговищі многолюдному добичу панам турецьким продати. Окличники по місту вулицями побігли, у кітли звучно бючи, купців закликаючи.

А була між бранцями дівчина — Параскою звалась, — така вродлива, така ніжна з виду як перший квіт лелії на весну. Богач старий татарин, що його вірнії чури її для нього спіймали-здобули, коси її чорні ланцюжками з жовто-іскрявого янтарю, з різаного ахатного каміння переплів, шатами, перлиною шитими, убрав і подарунком її послав можновладцеви Аккерману, паші бусурменському, щоб неласку в нього іскупити.

Як побачив молод паша бусурменський Параску, сподобав собі її несказано, безмірно, й мати її жінкою-дружиною затужив.

У найкращі хороми пишного палацу повести її звелів, а щоб ніхто, опріч нього туди увіходити не смів. Стіни ж у хоромах із рожевого мармору були, а алябастрова стеля на стовпи, з самоцвітно-блакитного й моряно-зеленого каменя різьблені, спіралась і хрустальними дзвіночками обвішана була, щоб дзвонили як вітрець хоч що найменший повіє. — І поклав молод паша, можновладець бусурменський, подарунки щонайрідші їй під ноги і квіти, щоб як у раю запашно було. Але даремні були слова його палкого кохання, даремні пестощі його ніжні. Німа й бліда, з понуреною голівкою, наче вмираюча весняна квітка, Параска сиділа на багряних оксамітних подушках, і тільки повіки її віч ледви-ледви дрїжали як крильця зраненої пташки. Чим далі тим палкішим коханням паша горів; усіх жінок своїх забув, а про військо вірнеє своє й не думав, що за здобиччю і славою тужило.

Аж раз одної ночі, як паша на галєрі великого везіра в гостині був, а варти палацу заснули, викралась Параска зі своїх хоромів і непомітно з міста втекла. Лицем до безконечного степу звернувшись, по березі Дністрового лиману широкого побігла, а зорі шлях їй показали в далекий рідний край...

Як ніч проминула і ранок червоною загравою збудився, угледіла Параска далеко за собою ватагу вершників, що на бистрих конях за нею гналась в погоні.

„Врятуй мене“! благала Параска, піднявши руки до сходячого сонця.

А сонце наче жаром сипнуло палючим промінням на голови їздців, і помішалися їх шики. А вітер від степу скалками каміння і гострими зеренами піску в очі їм швирнув і їх осліпив. А білі яруги, що мимо них войовники мчались, на них убивчим, гарячим віддихом дихнули і вони сховзнулись у безпамяті з коней. Одному тільки паші, що перед їм вів, ображена любов і лютий гнів заслоною були перед враждою потуг. Все ближче і ближче він на запіненім коню надлітав. Вже чула Параска, як порскав кінь паші за нею, а ніжки в неї, як ті дві рани криваві, вже бігти далі не могли. Аж враз до кущів вона допала у степовій ярузі, до гаю до скрайочку, і навколішки перед кущем ізвалилась: „Сховай, сховай мене!“ залебеділа і устами до корінів припала.

А самітний гай зелений віти свої гнучкі, густо листом криті, над нею нагнув і дівчину закрив-сховав. Люто паша кликнув, зично, і шаблею гострою, нагою, по вітках рубанув-ударив, по тому кущі, що під нього — він бачив — Параска до долу зва-

лилась. Тихо впало відрубане гилля на землю... Лиш хрустальне джерельце чуркотіло з того місця, де Параска захисту шукала...

Довго паша блудив по степових яругах, сліпим жахом пройнятий, аж отчай його переміг-ізломив і він у холодні, у Дністрові кинувся хвилі.

Тихо-тихо, наче стомлене до смерти, чурить вниз до яруги джерело, обличчя на далекий степ, на мир хрищений, на світ веселий України звернувши. І ніколи кінця-краю не буде втечі кринично-хрустальної водиці, ніколи вона до благословенної країни не дібється, де золоті бані Києва-граду граються з сонцем. Тихо слухають понурі яруги того шемрання, такого дзвінкого наче ридання дівчини...

Володимир Кучабський.

Чудо в борі.

I.

...В половині слова — читаючи св. книгу — о. Макарій заснув. Так злодійкувато підкралася оловяно важка - втома, склеїла почервонілі з постійного, нічного бдінія повіки, відобрала тямку — і о. Макарій потонув у сні.

Догаряв оливяний кніт у широкій лямпаді. Поволісеньки липав останками зеренят пісчаний часомір. Тиха північ минала. І тоді до серця монаха заговорив голос!

Макаріє!

А — а! Це було маячіння у сні. Ні не були це хоробливі сновиди із втоми. А таки виразісенький голос!

Голос Пана, який чомусь-то у незбагливих своїх замірах проговорив до одного зі своїх слуг.

— „Макаріє"! — на причуд виразно сказав цей голос. Чернець насторожився. І хоч важко спав, а всеж таки пильно надслухувати став.

— „Слухаю, Господи!" — ніби сказало його серце.

— „Ти послужиш Мені в одному замірі мойому" — сказав цей голос.

— „О, Господи, я в усьому хочу служити Твоїй волі."

— „Отож, ранком ти підеш до свойого брата Онуфрія і скажеш йому: Брате Онуфріє! Цеї ночі промовив до мене Го-

сподь і велів мені дословнісенько вчинити все те, про що розкажу тобі!“

— „Так, Господи!“ — і серце о. Макарія забилось. А всеж таки він спав і навіть не чув, як св. книга з лоском зісунулась йому з колін.

— „Ти скажеш Онуфрієві: за три дні піду я звідсіля у бір по той бік ріки.“

— „Господи, щож би воно мало значити“„

А часомір втих. Завмер. Остання пісчина спочила безшумно на його дні.

— „Ти скажеш дальше: Піду в бір, щоби там на приказ Господа розмалювати Спаса!“

— „Господи, Господи!“

— „Чую, Макаріє!“

— „Ти знаєш, я ніколи ще в житті свойому навіть квачика не держав у руці! Якжеж — я зможу ікону...“

— „Макаріє!“

Чернець спав. А дві мутні каплини сльоз сплили йому поволіськи морщинами лиця.

— „Підеш?“

— „Піду, Господи!“

Оливяна лямпада потухла.

Чернець проснувсь. А блідий просвітанок весни через віконце келії о. Макарієві: „Добрий день!“ Монах піднісся, підступив до вікна і чув, як щось важке лежало на дні його серця!

А пташня за віконечком — як на ярмарку.

Стояв і дивився на сонце, що з-поза бору снопами світла кинуло йому в лице. Аж заслонився долонею.

— „В заповідех Твоїх поглумлюся*) і уразумію пути Твоя!..“

Три дні проминуло!

І всі в монастирі це помітили, що з о. Макарієм діялось щось незвичайне. Скільки разів вони за той час сходились у церкві — то місце, призначене для о. Макарія стояло пусткою, а він сам натомість лежав хрестом у самому притворі, припавши ниць до порепаного, зчорнілого порога.

Скількиж то разів за той час о. Онишфор-дзвонар, не товк у грубезне било то на полушню, то знова на утреню, то опять на обідню — а о. Макарій в одно — у притворі. В покуті та пості.

---

*) Буду розважати.

А третого дня, — коли всі ченці мовчки стали за трапезою і О. Онуфрій, ігумен монастиря, поблагословивши хліб, роздав між братію, тоді дізнались про причину чування свойого брата— о. Макарія.

— „Браття! — сказав о. Онуфрій — сподобилось Господеви випробувати одного зі своїх слуг, а нашого брата!“

Ченці схрестили на грудях руки і тихо надслухували.

— „Отож у сні дістав Макарій приказ розмалювати ікону Спаса!“

Ченці схилили голови і ніхто з них не важивсь здивуватись, хоч усі вони знали, що Макарий не маляр.

— „Нині з полудня він піде відсіля на пустелю!“

— „Да благословив його Господь — сказали монахи і поволи перехрестились.

„Піде у бір, забравши усе знадібне до роботи тай там у самоті довершить свойого завдання. Поможіть йому своїми молитвами, любі браття!...

А з полудня о. Макарій поволи проходив монастирським подвірям, а за ним ступала стара коняка, навючена малярською снастю та їдою. Везла просфору, просушену рибу, зжовклий сир і дрібку соли. Ішов Макарій і що раз когось із ченців пращав братнім поклоном. А за фіртою його наздігнав іще о. Іраклій, тримаючи в руках кухоль, накритий свіжим лопухом.

— Отче Макаріє! Стійте, отче Макаріє! о. Макарій спинив коня.

— „Що, любий брате?“

— Возьміть це, отсе! Коли вже дуже втомитеся та не почуєте сил у собі, тоді направду дрібка отсего медцю покріпить вас!

— „Якто, брате Іракліє? Я мав би забирати тобі твій лік? Тобі це добре їсти на твої кволі груди!“

— „А-а! Брате Макаріє! Вір мені, я зовсім здоров уже, а тобі там на пустелі... Прошу тебе, возьми!“

І о. Іраклій так добряче посміхнувся, що о. Макарій не мав уже совісти відмовити.

Поцілувалися в рамена та розійшлися.

На брамі стояв о. Герасим, придверник монастиря. Придержував лівицею незугарно ковані ключі, а другу руку приложив до чола і під запад сонця потусклим зором старця поволи, потикаючись стежив за відходячим братом.

— „Не побачу я тебе вже більше!“ шепнув тихо, перехрестив путника і поволи, постогнуючи зачиняв ковані ворота.

II.

Чорний бір на простріл відкрив перед о. Макаріем свої хороми. Небо лазурним шовком зависло над ним. Вибрав затишну галяву розючив коняку.

І так остав сам на це одно, щоби, з роду небувши мистцем, розмалювати Божу ікону.

Часами, дуже рідко хіба і то тоді, як дуже втомився за ввесь день, приходило на нього щось — як тінь сумніву.

Але зараз гнав її від себе. Турбуватися? Ну, чого?

Га — га! Бо чи не повернулось та не застигло, мов ледяне — море і чи не розступилось у два закамянілі вали, коли Мойсей підніс ціпок? І чи Мойсей це вчинив? Ах!..

Великий Бог його руками!

От. Макарій підспівував і всоте вигладжував дощечку з просохлої і як залізо, стверділої липи. Щойно тоді відкладав роботу, як птахи ховались в листівю, німіли та засипляли, бо ніч виповзала поволи з під косматих ялиць.

Брав надщерблений дорогою глиняний збанок та ішов до джерельця.

То найперше пили з нього воду птахи. Потім дрібна звірня, що то по сто разів мусить кругом розглянутись, заки зважиться раз муснутись плеса.

По них ступали нетерпеливі цапки. — Вони жукотіли, тупцяли непотрібно передною лапою, каламутили воду, а врешті, ставши на горбку, задирали високо в гору лаби надслухуючи, а за цей час самички поїли свою дітлашню.

А вже на кінці — ті пажерливі, люті. Ті зі сильними шелепами, вистаючими клами, розчепіреними лапами і грудьми — як з обвіддя сталевого!

І щойно по них усіх приходив він — о. Макарій зі своїм глиняним збаночком.

Такий лад застав, прийшовши в бір і недумав цего переіначувати.

А на „добраніч“ підспівував дещо із вечірні, трохи проказував із памяти і коли починались музики цвіркунів у лепехатій ліщині — о. Макарій засипляв.

Тоді ніч — темна, сперта задухами ліса ставала йому в головах.

Стояла закутана в холод і дивувалась то знову перекликувалася тисячами лісових шепотів, але ніколи найменшої пакости не важилась ченцеви заподіяти.

От — так минали ночі!

А дні„?

Поволи. Поволіще — за повзіння гусениці покривалася красками липова дощечка. З початку були на ній лиш незугарні черточки, вугіллям накреслені тремтючою рукою.

А було першого для розмальовування ікони — з о. Макарієм так, що коли начертав лице Спасителя — то зараз відскочив, як коли би хтось цьвяхнув його бичиском по чолі!

Кинув дощину і втік.

Втік аж на кручу, під якою котились води широкої ріки. Трусивсь на всьому тілі і страх цькованої звірини блестів на зіницях.

Хотів бігти — ген до тої ріки і по ній — далеко, лиш щоби із бору дістатись між людей!

Вдививсь на річне плесо, а по йому згори човни.

Великі судна. Одно за другим.

У такт ударяли веслами по воді і грімко співали.

Українські гребці — в торговельній фльотилі!

О. Макарій жадно почав ловити звуки.

А гребці зі суден співали:

> Вони співали про це, як-то цілі дні та цілі ночі вони пливуть уже — в чужинні краї, про які стільки чуд наслухались.
>
> Їдуть в країни золота. Ніжних оксамитів. Навіть квіття гарніще онтам на полудні. Навіть птахи інакші.
>
> Гей!
>
> Може правда це все!
>
> Але — чи може бути деінді краще місто над їхнє — зі золотистими банями церков та золотими воротами?
>
> Гей — о гей!..

Поволи посувались рікою човна, навантажені кладом у щерть.

Погойдуючись неслись на полудне. В незнані країни...

О. Макарій жадібно розглядав кожніське судно.

А пісня на суднах — так з флєтами хвиль мішалась.

— „Ну, Макаріє — тепер повертай!“ —

Вертай до свойого заняття, так, як ці там у долі. Чи вони втікають, лякаючись долі?

А зброя із човнів так, як у зеркалі — полискувала в воді. Князівська сторожа в шоломах. Для безпеки фльотилі.

— „Як охоче, бадьоро пливуть онті. Ех, Макаріє!

А з човнів — як музика — удар весел, так рівно, різко:

— „Вертай!“

А за ченцем бір:

„Вертай!“

А над ним небо:

„Вертай!“

Завернув. Вернув на лісову поляну до своєї ікони і вже більше не трівожилось його серце.

Птахи співали. Бір шумів. Небо сміялось.

О. Макарій спокійно розмальовував ікону.

III.

Того дня, у якому, о. Макарій остаточно викінчив свою ікону — почалося велике чудо.

Радше не так. Чудо почалося вже з тої ночі, коли Макарій в своїй келії читав св. книгу та над нею заснув і почув голос у серці.

Чудо вже тоді було, коли Макарій — з роду не мистець розмалював таки ікону. Але безперечно — найдивніше сталося щойно тоді, коли він в останнє відложив квачик та повісив ікону на сучку ялиці.

Це чудо почалося від того, коли Іван, Дамян, Ілля та Кирило — грізні розбишаки всеї округи сиділи ноччю при підсліпкуватому багатті, а їхні порозкидані на траві тілища гуляли опирними тінями по листівю дерев. Уся околиця лякалась — їх чотирох горлорізів. Ратаї, скоро вечір, замикались в своїх хижах. Засували цупко деревяні засуви дверей — тай тоді ще по ночі надслухували. Може... Купці далеко іще до заходу сонця пристановляли свої валки у селищах, не зважуючись під ніч запускатися у бір, щоби проїхавши ним, над ранком стати у свойому місті. Навіть безштанні вівчарі, а й ті зганяли в гурт свої руні овечки та спустивши псів, цілу ніч палили ватри.

А все те зі страху! Страху перед горлорізами!..

Була ніч. Бір спав, а при багатті сиділи вони — усі чотири, поки врешті не зіжарилося мясо в попелі. Кинулись на свої частки й їли — як виголоднілі собаки, не обзиваючись ні словом до себе. І коли врешті-решт ситість розмягчила полиск їх зіниць, тоді Іван — цей найстарший між ними:

— „А от, нині я братці — звіринку вислідив!“

Три парі очей повернулося з цікавістю в його сторону.

— „Ченчик! Друзяки!“

— „Фі-і!“ — І Дамян підсунувся ближче до ватажка.

— „Егеж, за бобровою греблею, на галяві коло кручі я натрапив на нього“.

Іван вигідніше розсівся, а три інші кільцем кругом його.

— „Ну?“

— Та що ну? Гроші у його, чорт побери! Золото!

Кирило бовхнув зішлого Іллю по плечі:

— „Чув? Розживемся, значить!“

— „Гі—і“ Ілля вискалив рідкі зуби! Жовті! Вовчі!

— „В горщечку заховав клятий монашище, от що!

— „Ех ! дотепно умудрився!

— Егеш! Ото, я братіки, стою за ялицею, дивлюся на ченчика, а цей на галяві з горщечком в руках. Кий біс, міркую! А він зазирне у горщок та смієсь! Смієсь та й ще щось під носом до себе!

— „О-то!“

— „Ах міркую, вже ти, кудлата бородо, з чогобудь не радівби, щось там цінного мусить бути! А він розумієте, що розженесь рукою у горщок тай спиниться! Ге-ге!

— „Кумедія“ — І три статі порушились нетерпяче — „ну і що дальше?“

— „Та що тут довго новернякати! Став я на вшпиньки, думаю, загляну може! Детам, накрив горщок лопухом і в дуплину запрятав.“

— „Запрятав, розумієте, а сам скинув рясу, довге бичисько в руки, і давай себе лубцювати.

— „А щоб ти тріс!

— „Ну, що, браття? —

Повідвертали голови, важкі думи думаючи.

— „Хіба підемо?“

— „Ех, щоб не піти!„

— „От, тобі: Ченчик! Святець!“

І сміх, як іржава пила по сучку. Злобний! Недобрий!...

Коли сонце почало пестити верхівя бору, тоді Йван, Дамян, Ілля та Кирило вбили о. Макарія!

Потім усі кинулися за Йваном — до дуплавого дерева, шукати за спрятаним золотом. Найшли горнець відкинули лопух!

— Що-о? Мід?

Іванови кровю набігли очі! Важка найчорніша лайка здусила йому гортанку. Не тямлячись з люті, підніс високо горщок і швиргонув ним у пень ялиці.

Глянув туди і... сталось це неожидане!

Побачив Бога!

Отсе із завішеної на сучку ікони гляділо на нього лице Спаса!

Але то було таке лице, якого ніколи на цілому свойому довгому житті Йван не бачив. Лице — якесь інше, якесь нове.

Іван не міг відірвати свойого зору від образу. Занімів, задеревів. А слідом за ним трох інших горлорізів витріщилось й собі!

А лице Спаса в одно дивилось на тих чотирох.

Хотіли втікати — не могли! Щось прикувало їх до місця і не пускало.

А Спас споглядав!

Не грозив їм! Ні! Не кричав із пересердя, негодування. Ні! Щось — як лагідність була в Його очах, але біль в кутках Його уст — був великим.

Але розбишаки не бачили цего болю, вони виділи лиш ті очі! Очі доброго Бога!

І це їх зломало!

Ніколи у свойому житті вони не стрічали доброти і тепер та доброта обезвладнила їх. Попросто зігнула їхні карчила, розшматувала їх запеклі серця і вони залишились.

Не видержали повені Божої доброти.

Як стоптаний осет при дорозі — так прининживсь Іван. Він упав на коліна і щось як лід на весну, тріснуло йому в грудях.

А усі три інші стояли за ним теж принижені, упокорені, знівечені серцем і хоч не мали сил дальше дивитись на ікону, бо пекла їхні очі вогнем, то відчували, як Христос без упину глядів на них.

Ох! Як той зір пік їх дужче за розпечену на біло крицю! І дивне було! Був добрим, мягким — а пік!

І чотиром розбишакам почали поволи спливати по зморщених, обвітрілих лицях — сльози, хоч не помічали цего.

А Спасів зір всверлювався аж у мозгівниці.

І почали вони від цего думати так — як ніколи іще перед тим.

Потім цей зір досягнув до самого серця і тоді біль почав термосити ними.

А Христос в одно глядів на них.

І почули вони всі, що є людьми. Недобрими, злими людьми.

А прецінь це все не довго трівало. Хвилину.

А всеж за той час погляду Христа всю свою злобу відчули.

І тоді прийшов на них жах за все пройдене ними та вчинене і вони всі рівно, гуртом, дружно шептали:

— „Прости нам, Боже!“

А Христос посміхнувсь:

— „Діти!“

І побачили солодкий біль в кутиках уст Христа — як у цего батька, якому врешті по довгих митарствах вернув домів блудний син.

А з-під ікони стікав бурштиновими капелинами солодкий мід.

Та не дізнавсь о. Макарій, яке чудо доконав Бог його руками.

IV.

Про велике чудо в борі — ніхто з людей не дізнався А врешті, чи цего треба було? Чи не йдуть в забуття о много величавіші дії в житті? Тому не диво, що життя перевалювалось своїми бурунами — одних викидало на верх, інших на дні погребувало.

Звичайність!

Одні з людей втішались, другі побивались.

Це теж звичайність!

Князі з панцирною раттю ходили в безкраї степи. За ними сунула галич.

От звичайність!

Ратаї як ті суслики порпались в одно в землі, вижидаючи дощу із неба, то проклинаючи його надмір.

Також звичайність!

Дівчата вечорами в їдку осінь пряли білу вовну, а ночами багато мрій солодких в своїх серцях тайком голубили.

Чи не звичайність?

А журавлі при криницях тягали воду — рипуче — руками поколінь усе нових, усе однакових. Літами!...

І от у таку собі днину, як інші перед нею і по ній, у місті відчинили ковані двері затухлих склепів і при миготячому світлі лучивя почали виносити медвежі, рисі, лисячі, горностаєві шуби. Потім викочувати стали пукаті, дубові бочки із ситю — золотим медом. Переносили брили воску. Тай іще пахучу смолу у лубю. А до цього вовну білу й чорну, але побільше таки білу.

Навантажили тим усім добром човна. Відправили над ними молебні — як слід перед далекою дорогою, та відбили від бе-

регів. А на передному, найкращому човні — купець Михайлик. На килимах, східних, квітучих. Достатно. В ковшах пахуче вино, — печені кури.

Ніби далекий шлях — пригодиться!

І коли на баштах мурів чуйна варта прокличала ранню зорю, коли з ріки піднялись мряки — а на вежі собору гевкнув дзвін — на утренню — тоді відбили!

— „Відбивай! — гукнув отаман Герасим!

А з човнів — усіх: дружно, усі враз піднесли весла, погладили ними хвилі, сонні, завмерлі і: „Раз-два! Іще раз! Міцно!“

Човна сколихнулись,—розлінивлені, важкі вантажом. Повертілись, впоролись крученими шляхами у водні нурти і заспокоїлись.

Поїхали — тихо — як стадо гусей на ранне жировисько.

І лиш з полудня, коли сонце так з гори припекло і втома зложила гребцям руки на коліна, а очі потускли, — бо сон почав ломити запеклі вітрами карчила, — тоді човно купця Михайлика стало!

Зівнув перевернувся горілиць і зашлямкав сонлило:

— Що там осталось, ге-е?

Гребці вхопили гребки і дружно загребли! Раз — і іще раз! Та човно не рушилось. Мов двома якорами до дна прикріплене стояло, не колибнувшись навіть.

Переглянулись!

Уроки, чи кий біс?

З водою і не пливе?

Ну і чудасія!

Гей там! Повертай на право! Наше зачепилось, чи яка мара!

Але й друге не рушилось! І третє теж!

Десять суден стало непорушно на воді — зовсім так, як стояли вони безрадно на піску під містом, коли смолили їхні дна. А прецінь — під ними глибінь, аж чорна! Вода пливе, бурчить, а човна стоять — як у химерній казці недотепній!

Купець Михайлик забобонно перехрестився:

— „Це, братця, якийсь знак нам!“

— „Не інакше, господине, — як знак для нас!“ — мудрував й собі батько Герасим.

— „Ану-ко, ти там, з краю — юріє, чи котрий, вилазь на беріг, та розглянься!“

А берагами — ген — ген аж до обрію ліси — великі, темні, чорні! Відвічні бори стоять німуючи!

Вилізли гребці на сушу. Розлянули човна, залізли в воду, — ніщо!

Ніщо не спинює, що за заковика?

Почали мізґувати, радитись, сюди — туди думати. Виходить — в борі щось там є такого, що спинило! Не інакше.

Всупили в бір — ніщо такого замітного. А от і круча.

„Ану вилазь котрий там, може там в горі що того..,"

Поліз один. І нараз:

— „Батьку, а гов, батьку Герасиме" — гукнув...

Всі ннулись туди. Виліз батько Герасим, за ним, сопучи, купець Михайлик. Дивляться — полянка. А на її краю — стоять гребці та живо розмовляють про щось там. Прийшли ближче, розступились — чотири кістяки якихось людей під ряд лежить під товстилезною ялицею — аж сивою зі старощів.

— „Во імя Отца й Сина і Святого Духа!"

— „Це що таке?"

Лежать костомахи людей — в порядку, не розкинені так, як зітліло тіло — а над ними на сучку смереки ікона Спаса!

— „І що воно значити мало би, — не вмудрюсь ніяк" — шепнув батько Герасим.

— „Чи не пустинники якісь? Як думаєш Герасиме?" — сказав купець Михайлик!

— „Не інакше, пане! Божі люди!

— „Гм! Гм!"

— „Виходить — усі одного дня скінчили!

— „Егеж!"

— „Значить! Похоронити треба буде їх?"

Так — як лежали тліни — не рухаючи їх з місця, притрусили землею, наносили каміння, висипали могилку, а тоді — ті із долу, що при човнах — гукають що сили:

— „А гей там! Мерщій вертайте! Ніяк не спинимо човнів! Скоріше!"

— „Га-а! От тобі чудасія!"

Гребці побігли, остав іще купець Михайлик та батько Герасим. Хотіли й вони вже відходити, коли купець нагадав собі за ікону. Простягнув руку, щоби її досягнути і скоро лиш її діткнув, а з неї лиш порохно посипалось на нього!

— „Диви, Герасиме, зовсім зітліла!"

— А шкода! Гарна була, пане!"

— Егеж, нічого собі! Жалко, що знівечилась!..."

Плили вже здовж стіни бору, а купець іще:

— „Ну, знаєш, Герасиме, то якісь святці були, не інакше!“

— „А вжеж, пане, не встругнула б нам ріка таку чудасію!“

— „Дивні діла Твої — Господи!“ — І купець Михайлик іще раз перехрестивсь. Затих — а на човнах лиш гребці веслами — зрідка, сама вода несла.

Плили — а над ними — самі думи — всякі, ріжні!

А все про ту чудасію над кручею.

У борі!

К. К-нир.

Страчені.

Ми ішли — самий цвіт. Повні сил і надій!
Ми прийшли — самий сум і зідхання...
Хтось нам вирвав з життя всі літа молоді,
Ясний усміх з очей, з серця радість і чари кохання.

Поміж скелями Альп, по безкеттях Карпат,
В болотах і в багнищах смердючих,
В зливі куль і ґранат, під громами гармат
Відцвило́ нам життя серед болю і мук нестерпучих.

Ми сліпі. Ми глухі. Сніг на голови впав.
Зрили зморшки обличчя і чола.
Хто любив нас, — забув. Хто післав нас, — пропав.
І байдужий до нас цілий світ тай усе надокола.

Замість снів золотих — труп на трупі в очах
І заюшені крівлею шанці.
Замість любих розмов на коханих устах —
Чуєм гук, рев гармат і розпучливий крик на — останці.

Хтож нам сни золоті, хтож нам чар юних мрій,
Хто життя молоде нам поверне?
Хто нам сонце віддасть і промінням надій
Втихомирить наш сум, нашу старість дочасну відверне?!

Улас Самчук.

Волинь*)

Роман-хроніка у 3-ох частинах.

ЧАСТЬ І.

Куди пливе та річка?

Батько корчує пні за лісом на вирубі, гей би не заважали вони на тому шмату такого дорогого поля. На новині гарне просо ростиме, а опісля пшениця, але прокляті пні. Корчувати воно не легко, але хіба то батькові першина? Пять десятин ось тут, на яких росло ще перед парою років сотні тисяч дерев, викорчував своїми мозолями. А скільки деінде. Он там в Осовці, на чеських полях, на панських, на Тимошівщині... Рве й рве, як бурелам який, а все то „щоб виросло просо, а опісля пшениця".

А мати пішла до млина. Ось уже тиждень валяється там та гелетка і ніяк її не змолоти. Не диво, коли б далеко млин, а тож під боком по сусідськи, та що поробиш. Завізно. Хліба вродили, то кожний преться навперід борошном запастися, а там побачимо, мовляв.

Василь пас уже корови „на цілий день", бо дні не аби які, а на Валах та паша не дуже вилягає. Не попасеш довше, то й молока не вичавиш.

Володько і Хвидот — ці лобурі... Їм що... Для них ще все готове прийде до рота. Куди його ще попхнеш, коли одному щойно від мясниць піде сьомий, а другому після другої Пречистої четвертий. Сиди на печі та носом підшмиргуй. Але хіба та дітвора всидить дома. Поки вештається на подвірю мати, доти і вони тут-кай-же, як курчата коло квочки жебонять. Але бодай мати, або то на річку білля виколотати, чи до млина, чи на ярмарок, так і дітиська обоє котяться зараз куди небудь, бо кому його доглянути. Страхота — ота річка поблизу. Нещастя може що хвилі трапитись, бо коли б то його тільки й турботи, що дітиська.

Але Володько, Богу дякурати, лобур мозковитий видався. Хоронитися воно, хоч мале і шмаркате вміє, хотя одного разу мало-мало не дійшло до нещастя-страхіття.

Хлопчисько ото завше діло з огнем має. Чуть світає, ото встане (і де його та „охота" береться) і, чи що „лемензнуло" чи ні, бере меншого і волоче Бозна куди. Завше ото ліс для них, як бурян для курчат. Ото підуть туди ген у густу соснину на Михалкове до побережникової кантори і там десь цілий Бо-

---

*) Цим розпочинаємо друк тритомового роману молодого і здібного нашого письменника, який змальовує в яскравих красках життя-буття Волині перед світовою війною, в часі світової війни враз з її всіми жахливими страхіттями і після світової війни.

жий день без їдла і без сідла пропадають. „Ми, каже, мамо, огонь там кладемо. Назбіляєм тлуску, калтопель у побелезника накрадемо, а плисок доблий. Спецемо й їмо“. Це все Хвидот хвалиться, бо Володько, той би дістав такого „тлуску“ від батька, що й на задок не сів би.

Той прийде обмурзаний по вуха ввечері й ні пари з уст. Мовчить і тільки одні очинята сині-пресині та керпатенький носичок... Більше нічого й не видно у нього. Оченята розумні, полохливі і такі глибокі — „в кого воно таке вдалося, Господи. Бодай, хорони Пречиста, здорове виросло — люди будуть!“

Ото посунуться обоє в ліс, печуть там ті „калтоплі“; купа побережникової дітвори прийде. По цілому лісі огні, листя сухе палять, а репетують, що тобі показилися. Як безума голосять.

Отак раз заманулося бахурові (все Володько, а як-же) наложити огню ще над річкою. Йому прийшло бач на ум (Господоньку святий!), що добре було б замість картопель та раків напекти. Задумано — зроблено. Володько — до всього приводець, бере, чуєте, головешку з огнем і ото, чуєте, несе її аж до хутора. Ох, людоньки! Беріг, чуєте, бо на полудневому від хутора боці, а по дорозі заманулось халамидникові ще взяти з клуні оберемок пшеничної соломи на роспал. Один Бог захоронив, бо бахур просто з головешкою до клуні. А тамже солома, полова, сіно. Хвидотисько (штанинята йому спадають і по заду кляпають та на пяти зсовуються, а бруднізна сорочина ворочком з-заду вилазить) й собі за ним сунеться, носом підшморгує, сопе, та що хвилі кулачком підтерає сопляка. Володько ще зі стіжка заставив його соломи насмикати і то стільки, що мале ледвеледве обняло той оберемок рученятами, випнувши при цьому далеко і смішно живота, сопучи носом та плутаючись у спадаючих штанятах.

Так і до берега річки добралися. Багаття раз-два і готове. Сухий верболіз як стій з соломою спалахнув і затріскотів. Два кроки річка. Правда, не глибока, але все таки. Пораж осіння, сухо правда, але верби, як кури весною, піря своє позолочене скидали, а вода дзюркочучи на закрутах відносить та відносить їх кудись туди, ген; далеко.

Вітер досить уже холодний, а сонце червоне та велике сховалось за млин. Дітиська ноги босі й зашкоруплі гріють, лазять по кущах, збіраючи трусок та все дурного Хведота, що нічого знайти не потрапить, лають. Вже хлопцеві, мовляв, четвертий, а принесе якусь одну ломачку і чваниться. Дурний, дурний. Другим разом і зовсім не візьме такого зі собою „огонь класти“.

А Хвидот аж зі шкури вилазить, старається. Не виненже він, що в нього штанинята такі спадаючі, що в кущах на якийсь сторчан ворочком сорочки зачипився, впав, носа розбив, та й сорочину розпанахав. І сльози вже йому бренять в очах і кров змішана зі сопляком поволі сочиться з носа, а тут ще й працювати. Ні. Володько рішуче не знає, що то таке милосердя. Йому тільки роби та й роби, щей лається. А як йому не

лаятись? Чиж він винен, що той Хвидотисько така нераха? Сорочку роздере, носа розібє, у воду, чи грязюку влізе, — сам зробить, а хто за те відповідай? Ясно, хто. Володько. Ти „до всього приводець“ ти й відповідай, ніби то він винен...

До того ще й їсти хочеться, бо картопель сьогодні не вдалося спекти, а раків... Та де його в біса тих раків. Вони, як на злість, кудись у глибокі нори позалазили і попробуй, витягни його звідтіль. Як ущіпне клешнею за палець, то не милі тобі й циганські діти, ніто що раки.

Огонь всетаки палахкотить і це принаймні до деякої міри полекшує прикре становище. Вони вигрівають свої „ручиська та ножиська, що на них, хоч гречку сій. Попробуй, обмий їх. О, Господоньку, Господоньку! Коли б ти мені хоч одну дівчинку подарив, а то все бахурі та бахурі“ — І чого ті мама нарікають на нас? — думав Володько, дивлячись з уболіванням на свої дійсно непоказні ноги. Але все таки вони „ніякі ножиська“, а звичайні маленькі ноги. А те, що порепані. Відомо. Коли б він мав „чобітки“, не порепалися б. Просивже він, щоб йому чобітки купили. Просив. Значить, чого сваритись.

Сонце таки геть за млин сховалось. Студить вітер і все щільніше та щільніше до всього протискається. Ще, правда, верхи дерев „мов золотом озолочено“, але що їм там до того золота. Хай собі озолочуються. Краще б вони не озолочувалися, а було тепло. Краще б не було небо таким безбарвним. Що це за небо, дійсно, ніби камінь який. Ні голосу в ньому, ні барви. Тупе якесь.

„Ні, краще я не полізу вже за раками. Ну то щож тоді? Йти до дому? Кидати „огонь класти?“ Довгий, довгий і скучний під оком сердитого, напрацьованого батька вечір і ще такаж довга ніч. І це вже все? І чого, дійсно, ті тато завше приходять такі напрацьовані? — Хвидот! Не тич так своїх ніг у огонь. Попечеш, а мама скажуть, що я навмисне тобі попік — додає голосно й суворо.

Хвидот аж здрігається, шморгає голосно носом і значно відсовується від огню. Після глянув боязко і нерішучо на Володька, але той вже „про таку дурепу не думає“. Він он обмозковує нові пляни, які раптом виникли в його голові. І виникли вони у нього, дивлячись на воду у річці, дивлячись, як та вода пливе, як вирує. Он пливе гурточок вербових листків. Провів їх очима і хочеться знати, куди то вони запливуть, де спиняться. Он ще якісь ломачки пливуть. Он кусочок тріски. Мабуть з млина Пепін укинув, коли бавився — думає. Тріска поплила. Плюнув у воду і та маленька біленька цяточка його слини також поплила. Все пливе. А коли б він так та кинув свого кашкета? Поплив би? Мяу... Напевно поплив би. Еге, коли б то він попробував та вкинув кашкета. Дали б то йому тато кашкета. Не дурний він.

Але куди пливе та вода, та ціла річка? І Володько стоїть над річкою, заклавши за спину руки, стоїть і вдивляється у чисту,

якусь жовтовату воду. „А щоб то, коли б отак піти за водою. Куди б його зайшов? Га? Отже тут ось навколо Лебедщина зветься. А там далі, де невидно і де сходить літом сонце, село Лебеді. Там мусить бути вже те море, про яке якось раз натякали тато при розмові з Лукіянчуком. Ні. Там не море. Там є став. Тож Лукіянчук і оповідав колись: — ото, казав, я ще зовсім маленьким був, ось як отой — і показав на мене. (Хіба я такий маленький?). Батько мій не то, щоб рибачив. Ні. Але з покійним Юзьком візьмуть, бувало, сака і отак під вечір ідуть. Далеко щоб там йшли, Боже борони... Ось дійдуть до Климової сіножаті. Там саме вир. Батько заложить сака, а Юзько з бовтом рибу й раки гонить. Поки викуриш люльку, у саку — аби, Боже поможи, витягнув. Повно. І Лукіянчук при цьому без очевидної потреби спльовував, а Володько не пропускав ні одної рисочки з виразу його поморщеного, старого, безбородого чомусь обличчя, і пожирав кожний тембр розважливого з просюсюкуванням голосу. — „На ставу, каже, нашому лебеді кублились. Тому й село Лебеді прозвали. Вийдеш ранком, а вони з-під туману випливають. Ех!.. — і в цьому „ех“ Володько чув стільки чогось, що дійсно тільки й можна було „ех“ сказати. „Минулося все. І куди воно його, дійсно, все дівається? Ну, скажемо, риби, рака, лебедя не стало. Люди — сарани, значить, приросло, виловили, вистріляли. Але ж річка? Де ділась річка? очерети? стависько? То ж то бувало, як оком глянеш, гонів на триста пуща одна. Одні лиш „бугаї“ кричать, та дикі качки рокотять“.

Володько підходить кілька кроків далі, де „три вербі схилилося“ і то так, що по них лебедські пастушки, воюючи з дерманськими „на другу сторону“ перелазили і нераз за цей перелаз дісталось і тим і другим. Верби старі, обчовгані, сучкуваті, горбаті, ніби столітні баби. Під ними вир. Вода добігає до схиленої верби і щоб плисти далі, мусить здушитись відплисти крисину в бік, на право, закрутитись там і, вилізши, плисти вже свобідно далі.

Там повно листя, сміття всякого, піна, що нагадує велику брудну мухомору. Володько підходить, закачує по коліна колошні і лізе на похилену вербу. Хвидот, зобачивши таку комбінацію, кидає огонь і забувши, що має на Володька гніватись, підходить і собі до верб і на обличчі страшно безпосередній вираз зацікавлення зявляється. Володько ж нічого. Зійшов на вербу (і як він холєла не боїться), присів на вшпиньки і без слова задивився у вируючу воду. Сидить і мовчить. Він дивиться у вируючу вже не жовтовату, а майже темну воду, дивиться і дивується: „як то воно так? Чому то тепер не має вже того „рака та риби“? І невже не має? Ні, ще є? Он видно, де мільна, леньки пробігають... Он там вюни. Так. То є вюни. Вони вюнкі і слизькі, що їх дудки в руці втримаєш. Виховзне і плиг у воду. Он ще і рак таклінький, ніби йому вже так дуже обридло все, як девятдесятшостилітньому дідові Рачинцеві“. (Тут то діда Рачинця Володько пригадав. Він, бувало, ночував у них, смородив дуже своєю

з довгим, брудним чубуком люлькою. А дійсно збіговисько. Рак і Рачинець). Все це, думає малий, все таки ще є. Але чому не має вже лебедів? Де вони ділися? Чого змаліла річка? Де ділися ті очерети, стависько, верболози з бугаями та дикими качками? Не має вже тут нікого, хто б саме закидав... Помер старий Лукіянчук і старий Юзько. Юзька ще Володько тришка знає. Але Лукіянчука ні. А що то буде далі?.. — І Володько чує, що ноги йому в колінах терпнуть, а вставати не хочеться. Все хочеться дивитися, як вирує вода, як бігають у ній леньки та вюни, як повзають раки. Хочеться надивитися на ту воду, бо хто знає. Може вона вся кудись витече звідсіль. Куди то вона витікає?

— Хвидоте — не відриваючи зору від виру водяного, гукає Володько.

Хвидот, здрігнувся, бо не чекав такого, шморгнув голосно носом і відповідає:

— Сцо...

— Знаєш ти що?...

— Не знаю, ні...

— А забожись, що не будеш плакати, то скажу.

— А ти не сказеш мамі, як бозитимусь?

— Дурний ти. Щоб я мамі казав. Божись.

— Ійбо не буду...

— Що ти не будеш?

— Плакати...

Володько глянув на Хвидота з виразом: „чи можна то й твоїй божбі повірити". Бо вигляд останнього рішуче був неважний. Щоки брудні. Позасихали на них потоки сліз. Носиня червоне. Очі смутні. Всетаки Володько встав і промовив:

— Давай, Хвидоте, ми підемо отак... Знаєш? Отак туди до Лебедів... Як річка пливе. Добре?

— Давай підем — згодився Хвидот і навіть підбадьорився. Він щеж не забув, „що другим разом Володько не візьме його огонь класти".

— Ми, добавляє Володько, побачимо, куди пливе та річка. А в Лебедях став великий. А на ставу лебеді... Знаєш ти, що то лебеді?

— Ні. Не знаю.

— Такі, як гуси. Знаєш?...

— Мгу. Гуси знаю.

— Ну то ходім.

Володько бере за руку Хвидота і оба йдуть. Йдуть на схід, просто по річці. Що їм до того, що сонце сховалось, що огонь їх залишається і вітер розвіває горячий присок, у якому б можна вже щось пекти. Що їм до того порожнього, півдикого, безлюдного, з річкою, лісом і багном оточення, яке покрите камяним, холодним безбарвним осіннім небом? Вони мають ясну ціль. Ціль болюча і досягти її за всяку ціну мусять. Воно то було б добре йти, коли б річка не робила отих колін, отих поганих закрутів. Але на тих закрутах часом буває дуже цікаво. Там завше

росли кущі верболозу та вільшини. В кущах трапляються ожини і ними можна поживитися. Часом птах якийсь зірветься і відлетить туди кудись до Заставської соснини. У закручах вирує вода і там найбільше риби та раків. Там Василь колись витягнув з нори якогось вужа замість рака. Володько на те, щоб стромляти руку в нору, ще не ризикнув.

Йдуть, втомляться, стануть, або на вшпиньках присядуть, щоб на мокру землю не сідати, посидять, подивляться один на другого, підбадьораться і знов ідуть. І коли вже відійшли так далеко, що хата їх заховалась за кущами й її не було вже видно, почало сутоніти. Володько перший, звичайно спохватився, став, щось міркував, але що, то Хвидотові до того зась. Він міг лишень, роздявивши рота, дивитись братові у вічі, боючись навіть запитати, що той міркує. А міркував він, чи не варто часом їм пляни свої залишити і поки ще не пізно вернутись до дому, бо тут вже „прочуханом" пахне. Дивився наперед. Річка там, кущі, ліс, болото і більше ніякого біса. Ні села, ні ставу, ні лебедів. Назад. Далеко і незручно. От, коли б воно вдалося отак якось просто через болото від річи пересунутись на поле. Там дорожинка, сухо, а там вже й хата не загорами. От як його лишень через болото? Коли б принаймні не той розлізлий плаксун.

І він, не питаючи далі Хвидота, круто міняє свій хід у північному напрямку, а за ним поліз і Хвидот. Вневдовзі опинились вже вони серед такого трясовиння, що хоч сядь тай плач. Ні сюди ні туди. Скачуть з кички на кичку, з-під кожної прискає і то така брудна, гиржава вода. Ноги по коліна і вище грузнуть. Про одяг вже й не говори. А тут вечір, як нанявся. Тьма так нагально залягає, ніби їм нічого більше й робити, як цих нещасних, хоробрих мандрівників страхати. А холод який. Вітер ніби сказився, стриже. Аж кров холоне. Володька сам ледве, ледве вже лізе, а тут ще і Хвидота мусить тягти. Цей вже встиг пару разів корчака показати і вся його незавидна постать уявляла з себе найсумніше в цьому роді видовище. Ні обличчя, ні очей — нічого не розбереш. Суцільна пляма багна. Але присягу свою мірно тямить, хоча плач давно йому більше догаряє, ніж все інше взявши його докупи. Волочеться, падає, встає, знов йде далі і терпить. Але видно всьому кінець буває. Прийшов він також і Хвидотовому терпцеві. Володько вже давно це помітив і з завміранням серця чекав вже всього останнього найгіршого. І воно прийшло. Хвидот спіткнувся, полетів нірчака в багнюку, вгруз в багно і руками і ногами і так розхлипався, що поки Володько вилазячи з останніх скромних своїх сил, встиг його звести, той ревів уже на цілий луг.

От — тобі й на. От і повір другий раз, як хтось божиться. Став Володька серед болота і руки розвів. Що його дійсно? Ніто далі якось мучитись і повзти по болотяних кичках, ніто і собі прилучитись до Хвидота і вже спільними зусиллями розпочинати справжній концерт. Безперечно, він визнає тут свою вину. Це він, „до всього приводець", виманив сюди того „кордупеля". Алеж,

хто б міг сподіватися, що він так безбожно зломає божбу і викаже себе такою бабою. Всі, які тільки мав аргументи, для втихомирення Хвидота, були мов горох об стіну і той ревів далі. Нарешті він схативсь останнього.

— Цить! Чуєш? Цить, кажу тобі.

Хридот реве.

— Цить! — кричить Володько. Тиж забожився.

Хвидот реве.

— Ну чекайже. Дадуть тобі мама. Я скажу, що ти божився, божився — виговорив Володько через плач.

Останнє вплинуло просто таки чудесно. Хлопець миттю перестав ревіти. Оте „дадуть тобі на“ і „скажу, що божився“. Боже! То цеж дійсно... Що може бути гіршого, коли він присунеться отакий до дому, а до того ще з таким страшним злочином? Ні, Володьку. Він краще вже мовчатиме, аби вже мамі не казав. Але йому дуже ноги померзли й усе мокре.

Це обох їх підбадьорило і Володько був цілком задоволений зі своєї видумки, мовляв „обдурив дурня“. Він би й так ніколи не сказав матері. Хібаж він не знає, що все це на кому іншому не скоїться, як на ньому самому. Одначе сяк-так поволі вилазили от-от на дорогу і вже при самому полі, де болото було найбільше почався знов плач і то вже обох. Перший, як це не дивно почав Володько, а за ним підтягнув і Хвидот. Колиж вилізли на дорогу, то вже краще булоб і не вертатися в такому вигляді до дому. Володько аж тепер зважив усю суть задуманої ним мандрівки ясно зрозумів, що для нього виллється вона більш ніж погано. Він більш ніж переконаний, що дістанеться йому це від мами. І головне за що?

І з виразом глибокого і несправедливого ображіння, тремтячи від остраху та холоду, вів він по ночі за руку ледви живого свого товариша недолі і гірко, гірко потихеньку плакав у душі, стискаючи голос, а лише одні сльози струмами невгомонно і нагально лилися з його синіх, глибоких оченят.

Пізно, пізно, мокрі, голодні, холодні присунулися до своєї хати. Хвидот уже не плакав, а лише сам Володько. Хвидотові, видно, навіть шкода було його. Він витріщав на Володька очі і дивувався: чого воно плакати, коли дома. В тому болоті. Там інша річ.

Бідачисько нерозумний! Не знає він, що для Володька біда лиш наступає. Що, дійсно Хвидотові? Мале, дурне. А от... — старий. І допеклож йому не раз же старшинство. Скільки то за нього доводиться „невинно“ терпіти. Він ще не був у хаті, а відчував уже гостро і дошкульно, на своїй задній частині щипливі дотики батьківської знаменної, якої він у вік не забуде, попруги.

Але коли увійшли до хати, то там було темно і видно нікогісінько дома. Значить, поки щоще гаразд. Роздумувати ніколи. Швидно, не миючись, не витираючись, подерлись обоє (Володько ледви висадив Хвидота) на найпевнішу захистницю покривджених

дітей, недоступну їх фортецю — піч. Сиділи там обидва під лежаком на горячому черіні і лише зрідка, несміло підшморгували носами. Володькові все ще тікли сльози по щоках, рясні солоні сльози, в'н підлизувався язиком, щоб не робити зайвих рухів, а разом з тим шуму.

Сиділи так з чверть години, заки прийшла перша мати. За нею скоро і батько увійшов.

— Боже, боже! І де ті дітиська ото полізли? Тяженько мені та нудненько мені! Ото залізли може в багно, матінко Божа, хорони. — турбувалась мати. А батько мовчав. Засвітили лямпочку. Мати не вгамовувалась і квоктала далі...

— Ото вже так не може далі... І чому ти того лобуза, отого старшого (знов старшого! Володькове серце скікнуло в пяти) не випариш? Деж чувано, деж видано, щоб у таку пору та не було дома дітей.

Батько ні пари з уст. Тяжко сів коло столу на лаву і сперся на стіл, закинувши поперед настілника, щоб бруднізними рукавами не замазати. Ні очей, ні рис його обличчя при такому мізерному освітленню розібрати годі. Але одна вперта мовчанка, на такеж вперте квокання старої, казала аж надто вимовно про все, що діється в його твердій мужицькій душі.

— І чого ти мовчиш? — чіплялася мама. Хоч би пішов куди. Я он обігала цілий ліс, аж до Лебедського порубу, на лузі була, у млині... От, горе моє!..

Батько сплюнув. — От, каже, твоя наука, вилазить на верх... Я що... Хіба я знаю, що маю з ними робити. Коли ти вчиш дітей непослуху, то й маєш, — Вчиш, вчиш. Недопікай мені тим, вчиш. Хто його в повітря лихе вчить.

— Ага. А як візьмеш попругу, щоб перетягнути котрого (Ого. Добре вам перетягнути, думає Володько) через спину, то галасу на цілу околицю наробиш. Тепер маєш. Як десь усунуться у річку, тоді бачитимеш.

Але всетаки батько звівся і сказавши „чортова спина болить", наложив свого заялозяного кашкета на лисину. Видно збірався кудить пішо.

Володько довго і хоробро змагався з налягаючими спазмами плачу у горлі. Довго ціпив зуби і тримтячі свої усточка тулив як міг, щоб голосу не пропустили. Лише горячі сльози чомусь котились безупинно і все нагальніше та нагальніше. Але коли батько вже був коло дверей і взяв за клямку, щоб вийти, не втримався, захлипав і як труба заревів голосно і від щирого серця та сумління. За ним поспішився і Хвидот. Дружній, без домішки нещирости, плач розбавив тишу, виповнивши собою до кінця хату.

На щастя, на цьому й закінчилось. Василя ще не було дома, а батько, видно, так був наморений, що йому не тільки свої, а й циганські діти, не на умі. Він, видно, зрадів, що не потрібуватиме йти їх шукати, але всетаки вийшов з хати, ніби то, „щоб до хліва заглянути". А мати, звісно мати. Лемент під-

няла, зтягнула обох з печі, і патраючи, ніби курчат зарізаних, додаючи при тому найдивовижніші прислівя, почала з них „оте дрантисько“ стягати, та „ножиська, ручиська“ мити, наказавши суворо-присуворо, „що як ви мені не їстимете, то я тас тутенька розтрясу і зараз спати марш“.

Вони обидва зробили те „зараз спати марш“. Зробили швидше, поки не вернувся батько. Краще вже хутчій з очей, поки лихо дрімає. Але спати Володько не міг. Глибоке і нерозгадне питання, куди пливе та річка переслідувало його й у сні. Снились йому кручі, вирі, раки, лебеді і безліч всякої всячини. Ні. Не міг він спати спокійно. Глибокі і уривні зітхання виривались з груденят хлопчини. Жах, бажання і ще щось незрозуміле витали над сплячим Володичком... Мати, лягаючи, глянула на дітей.

— Оті смаркачі,.. — сказала вона, перехрестила обох і прикрила теплою „дрантиною“ їх чорні, порепані з порозчепіреними пальченятами „ножиська“. Прийшов і батько. Він ввесь час мовчав. Роздягнувся, ліг на тверде леговище і заснув камяним сном...

— — —

Другого дня була неділя. Погода лагідна, мягка. Рано батько вибрався до церкви. Мати з Володьком підуть вже на „вечірню“ до монастиря, бо хто зварить обід? А церква не близько, верстов пять, у сусідньому селі Дермані.

Василь ночував у млині, не виспався, прийшов десь над ранком і ще спав, а опісля мав вигнати худобу...

Батько рано коням обрік дав, напоїв, заклав їм за драбину сухохо, молодого очерету, підстелив, а після до церкви одягався. Мився він уважно. Тверді, мозолясті долоні, обмивав водою без мила, та толку з того мало. Не відмиєш же мозолів. Після гуньку нову одягнув, щільно підперезав її своєю попругою, взяв нового кашкета, який „от служить вже пятий рік“, що він при кожній нагоді всім пригадував, бо з доброго, мовляв, сукна; шурнув по ньому разів пару твердою щіткою, якою Василь глянцував нераз також свої „холяви — бутилки“ і урочисто відійшов до церкви.

Мати варила обід. Володькові зовсім нічого робити і він ламає голову, щоб тут йому розпочати. Він якось вимантив на двір Хвидота і першим, що вони видумали, це почали крутити кирата молотильки. Особливо захопився тим Хвидот, якому геть губились штанята, одначе це не зражувало його і він невгомонно бігав навколо по манєжі за дишлем кирата. На це якось нарвалась мати, ну і звичайно Володько дістав кілька пляцунів. І так воно завше. Увесь ранок зіпсуто. Вчера очікував прочухана — не дістав. А тутка от нежданно й не гадано. Поплакав бідачисько малий, поплакав, звернув чомусь всю вину на Богу-душу винного Хвидота, заявив що „з таким нічого більше ніколи не гратиметься“, покинув його, а сам поліз на горище хати під стріху. Для нього це було місце схоронища і таємничих духів. Там було стільки всього цікавого. Особливо приваблювала його велика матірна скриня. От би заглянути туди. Там мабуть всякої

всячини. Тому то мама й не пускають до неї нікого. Он яка здоровенна іржава, кругла, як кулак, висить колодка. Дудки таку відімкнеш.

Почуваючи себе невинно ображеним, він завше починав мріяти і то в такий спосіб, щоб все те, про що він мріє, було виправданням його невинности. Він наприклад часто мріяв, у що потім зовсім повірив, що одного разу „щось таке само зробиться“, а мати візьме та й все зверне на нього і за це його кріпко, намоченим путом вибє через плечі. Від цього Володько починає кашляти, харкати кровю, хиріти „так що хоче вмерти“. Мати знає, що то вона причиною його смерти, а тому дуже ним турбується, годує його... — „Ні, мамо, каже він. То не я то зробив. То само зробилося...“ Але далі він не може більше терпіти, щоб його за все бито і він воліє краще вмерти. Вмер же Пилип. Вмер і Петро. Хай і він умре. А тому він гордо відвертає і не приймає все, що дає йому мати „навіть булку з солодким молоком, і навіть цукорки, і нового купленого кашкета зі звіздою“.

А може ні. Може він краще не вмре. Ага. Пригадав. Як дуже хотілось йому побачити на своєму життю царевого сина, котрий, кажуть, був однолітнім з Володьком; і навіть, здається, як міркувала мати, родився в той сам день.

Володько усміхнувся. Йому ніяково далі про це згадувати, бо позаторік одного разу, будучи у Дермані в церкві, він бачив драгуна і думав, що то сам цар. Це смішно, розуміється. Але тоді „він ще був малий“, тепер вже його таким царем не обдуриш. Однак всетаки не бракувало б зустрінути царевого сина. Дійсно. От, наприклад, кажуть тато, що по наших поляг мають москалі маневри робити. Розуміється, де москалі, там і цар. А при цареві мусить бути і син його. Так, принаймні, чомусь був малий переконаний.

Міркувалось йому все просто і звичайно. Він собі бавиться. Робить з ломачок будинок, кидає кашкета, щоб після ціляти в нього „палюгою“ — шкандибає значить... Аж тут раптом над ним хтось.

— Добрий день, Володьку! — Оглядається. — Царів син. Одяг у нього ясний. Блещить усе. Ґудзики у два рядки. Такий чисто, як на календарі намальований. — Щоки червоні, очі веселі, носик он як, ніби й не носик. Чистий, не замурзаний, не то, що у Володька.

— Дай Боже здоровля — відповідає Володько.

— Ти є Володько, Матвіїв син? Правда?

— Еге!

— Ти, каже царів син, мені подобався. Візьму я от тебе до себе у палати. У мене місто, більше ніж Остріг... Був ти коли у місті?

— Еге. Був. У Мизичі. З мамою до олійні їздили.

— А хочеш ти зі мною?

— Щоб ні! — І Володько, розуміється, все „геть чисто“ розказав. І як його завше переслідують. І як його сьогодні мама

вибила зате тільки, що він „нічого не робив, а тільки Хвидот крутив кирата“.

Той розуміє його. Дає йому багато, багато грошей; купує йому „нові штани, кашкета з околушками та звіздою“, чобітки, ті довгожданні, вимріяні роками чобітки та щей з лякерованими холєвками, як у Харитинового Ілька, або і ще кращі.

І тоді Володько прийде до дому. Виложить на стіл цілу купу грошей і скаже: „ось, хоча все мене всі не любили, били і сварили, але візьміть собі оце все“. Скаже це, а сам „будьте здорові“ піде собі на завше з дому. Ах, як тоді „вони“ шкодуватимуть всі, що його не знали, не знали, що він все хотів лиш добре робити, а його зате завше лиш били та били. Він думав, що то він кому купить. Батькові добрі чоботи — витяжки на три карбованці. Мамі мягкі, теплі на зиму виступці, щоб ноги їй не приходилось на печі гріти... Але в той час почув різкий, розбитий голос:

— А де тебе нечиста сила носить?! Володьку, Володьку! А йдино, чмано замурзана, обідати.

Мати. Знов мати. Всі мрії, ніби тінь, злиняли і розвіялись. Крути не верти, а треба злазити з горища, перед грізні очі батька, бо мати... Де там. „Вони не втримаються, щоб усього не росказати татові“.

Обтер вогкі очі кулачком, і хоча кликала мати якусь чману одначе він знав, що протестувати тут дарма. Встав і поліз по драбині у низ.

Одначе мати нічого про „Володькові вибрики“ не згадувала. Балачка велася навколо нових чуток, які колотаються між людьми. Кажуть, нібито „німецький цар хоче воювати на руського, бо руський цар не хоче дати німецькому хліба“. Дивно воно.

Володька це непокоїть. Як то так? Один цар воює другого. Такі багаті. Всього мають досить. Буцім то й направду німецький цар не має хліба. Щось це не дуже так“. Зрештою „хай прийде він до когонебудь та купить собі хліба“. Навіть хочби й „до нашого тата“. Наш тато мають усього пять десятин і ще мусять їх корчувати, а й то у них є хліб. А у німецькогож царя ціле царство“.

Між батьками з цього приводу почалася інша розмова і вони, Богу дякувати, забули згадати про „Володькові вибрики“.

* * *

Хутір Матвія знаходиться під невеличким пригорком, вкритим сосновим і мішаним лісом, проти сонця, над берегом невеличкої річки Лебедівки. Річка ця бере початок у Дермані, звідки три роки тому вибрався Матвій з родиною на куплені у Лебедського попа пять десятин і почав тут господарство. Воно то маленько того... пять десятин, бо до того добра половина з них ще під пнями, а з чверть під лісом, який належить остріжському жидові Таксарові. Та що вдієш? При бажанню та праці, по часі

можна ще дещо прикупити, щоб на кожного бахура хоч по дві десятині припало, наколи Бог не дасть їм більше дітей.

Купити то воно легко сказати, але купля та не з маком дається. От хочби й ці пять десятин. Він жеж женився ще у девятнадцять літ. Дитячі й парубочі літа, проробив у дворі, то на Чехах, а після гірка, гірка праця вже дома „у гурті“ жонатим, при батькові й братах, бо залишив йому батько у спадщину всього три чверти десятини.

Аж на старості літ, як сивий волос показався, як злисіла голова, як ціла його здоровезна колись постать почала хилитися до долу, вдалося якось зігнати отих пять десятинок.

Оженений вже був вдруге. Перша жінка померла нагло і залишила двоє діток—Катерину і Василя. Та вже й від другої має також двоє: Володька і Хвидота. Найстарша донька Катерина від смерти матері жиє на хуторі у діда, а Василь пасе худобу.

Зросту Матвій великого... Постать його потужна, міцно збудована, „яких сьогодні вже немає“. Робота в його руках горіла. Ступить — земля гнеться. Ударить кулаком — довбні не треба. Словом, дуб-дубом мужик. Тому й начиння мусить він для себе робити по силі і по зросту. Чи то коса, грабки, граблі, вила, сокира, чи плуг — все „надійне“, не яка тобі напасть. . ого маленька і сухенька Настя, в години сварки обдаровувала його такими назвами, як: дуб, ведмедисько, слонисько. Все це, як нікому личило, лише Матвій відносився до всього з повним легковажінням. Йому це не догаряло.

Але де вже тепер та сила ділась? Меншає її, та що рік убуває. Висихає якось. Багато її випили, то трачка, то косіння, то корчунок пнів чи залізний півпудовий лом, з яким немало виважив на свому віку каміння у дерманських каміноломнях. Сивий волос завчасу поспішився. Лисина над чолом все ширшає — розростає. Але все таки, „коли б Господь продовжив віку, то сили б ще поки старчило б“. А він щонебудь дітиськам припас. Десятинка друга не зашкодила б, придалася б.

Тяжкий корчунок. Тяжко дається той чорний кусень хлібиська. А хоч петльованика мати, так вже добре лоба гостри. На новині то пшеничка, дай Боже, як росте. Вилягає. Але новини тієї мало, а до того корчунок живота рве та спину троцить. Скільки то йому в життю трапунків трапилось. Крижі зірвав — пролежав з півроку. Зашивали, гоїли, але воно то вже не ве. Трачкуючи з рештовань злетів — руку ліву у плічну вибив. Не вдався завчасно до лікаря, запустив, а рука криво зрослася і так залишилась нижчою від правої. Сутуловатим виглядає, а це дається тепер при трачці та й при інших тяжких працях відчувати. Не „дєйствує“ вже вона як слід, та й годі. На верху просто таки не може різати. По третє, скажений щенючок колись вкусив. Це мало, мало в сказину не перекинулось. Духторів ще тоді „таких спеціяльних“ не було, так, хвалити Бога, дід один з Раковець знайшовся і зілляччам якимсь відпоїв. А то „ночами бувало спад в голову йшов“.

А яке то життя було колись. Гірко й згадати. Що то тепер діти наші знають? Бувало, коли „ще в гурті були", то всю свою роботу польову й домашню — і жаття, і косінку, і оранку — все це завше ночами робилося. А день-подень у дворі, чи у чехів повзаєш та тягнеш грабки, чи пилку, а з тим і жили свої. Тепер ось наші бахурі і хліб, і до хліба — сала шматочок, вареника якого там, по неділях пшениччина... А бувалож... Пилки борошна, бувало, в хаті не було. Як є кусок хліба, то й добре. Натер цибулею, огірок як трапиться — покомлав і тягай далі. Як то народ видужував — то Господь святий знає.

— Бувало за турецької війни... Хм... (при цьому, як сидить, то обовязково засувається на лаві і ногу на ногу заложить і голосно носом повітря втягає). А треба знати, що зими тоді не ті, що тепер були. Як зима, то зима...

У 77-ім та восьмім роках. (Саме тоді ягнята пас, а зимою по злотому за день до маши в двір бігав). Хліба від мясниці бракнуло. Турецькими кукурузяниками харчувались, карбованець — пуд. Наїсишся тим пудом, коли дванадцять ротів у родині, то самі лежні. Одна мама покійничка, я, та старший Ялисей і заробляли. Решта пухли на печі та гризлись, як собаки. Довго шкребеться людина, поки трохи того... у люди вишкребеться.

Воно то й тепер. Ой дай Боже, трапиться яка десятина під боком. Не купиш — гріх. Великий вчиниш гріх, бо ще рік-два і за землею посвищи. В Сибір підуть шукати, а дітвора росте. А як його купити? Корови збудешся, а залишишся з ялівкою. Дітиська цілий рік без молока, а цеж звісно вже... Веприка позбудешся, знов таки за свіжину в святки забудь, бо хоч воно й запас у будні деякий і є, та все таки того не вистарчить на довго. Та нічого його не вдієш. Мус є мус. Воно то, чоловікові й стягнутися не пошкодить, коли пішло вже про придбання поля шматка. Витрусиш все. І хліб і до хліба, а сам цілий рік картоплю жуй.

Хіба, що карі лошаки продати та якісь дешевші, старші шкапки купити? Отак, аби снопа з поля стягти та заволочити його. А після, якось то буде. Хоча, що то значить — господар без доброї коняки? А мабуть таки прийдеться це зробити. Десятина поля напевно коло пять соток коштуватиме. О, то напевно. На це... Та хто його зрештою знає. Напевно прийдеться й корівки та ще й обидві загнати. Може карбованців стопятнадцять-двадцять можна буде взяти. За годовану льоху, як ще не спаде ціна.., ну, може карбованців сорок, а й то сумнівно. Та від заміни коней, яких двадцять рубликів перепаде. А пашня цього року відомо. Змокло все, поросло. Куди воно. Більш на півсотню ніколи не можна сполягати. До цього, як докинеш тих тридцять рубликів, які чоловік копійку до копійки складав, дітям від губ відривав, чобота ніколи людського на нозі не мав... Як зложити це все, ну то й може половинка потрібного набереться. Алеж це значить до сорочки стягнутись. А де другу половинку вишпортаєш? Хм... Легко сказати: двісті пятдесять

карбованців. А попробуй їх ниньки дістати. Чекати хіба до другого року? А дітиська тимчасом пухніть. Ростіть, як поросята на картоплі. А після з такої дитини праці вимагай, сили від нього чекай. А про яку там лахманину й не згадуй. Володько он вже світить колінякаками, а требаб щось дитині справити. Принаймні, як між люди вилізе. Хвидот то сидітиме ще пару зим на печі. От вже інша сторія з Василем. Чейже до школи лазить, ніяково, щоб дитина темною залишилася, а тутка і школа Бог відає де. Попотьомбай-но що дня милю туди та милю назад. Прийдеться таки ликами запасатись та й постоли плести. Мусить переходити вже ту зиму і в постолах. Що подієш? Що при такій дорожнечі? І чи вистарчить для такого хлопця того чобота? Де там. Аби то ще воно обережно, обачно. Атож де тільки льоду шматок, то й ковзне. По храпі, по мокрому, після не обшкрабає чобота, не висушить. Там шкорбне, там шпирхне і чобіт як горить. У мене он (і він гордо показував при цьому на свої широконосі, тяжкі, на військовий зразок, чоботиська). У мене он третій рік чобіт, а ще дивись... Має він хоч одну латку? А там підметку, підобю, підлатаю і ще з рік виходить. Бувало, парубком ще був. Думаєте, бачив того чобота? Хм. Постоли. І родився мабуть в постолах. Як був який чобіт, то хоронив його тільки до церкви по років пять одного. Теперже... Ще рік не минув. Дивись. То закаблук відлітає. То зуби щирить... Все на згубу, все на пропало".

Так розважав старий. Розважав і міркував та все головою покручував. Все воно звідки не зайдеш, скрізь скупо.

Розважав він і сам з собою, вийшовши по полудні на поле. Воно ще скрізь стернилося, але подекуди, поля дбайливіших господарів вже й озиминою засіяні.

Настя з Володьком пішли „до батьків", а звідти підуть на „вечірню" до монастиря. Матвій довго бавився з Хвидотом, який дуже скидався на батька, „тільки такий крикун, як мати", а після лишив його самого в хаті, а сам пішов поле та садок оглянути.

Садок той він оглядав і рано і вечором і завши, коли тільки мав вільну хвилиниу. Знав він його, як знає жид свою кишеню. Кожде деревце, кождий кущик, кожда врешті галузка в нім були йому знайомі. Все то його руками виплекано, все то виховано, все то обчищено, все то опоряджено. Від світання до смеркання готовий він тут сидіти, але часу на то обмаль. Радо би він і бжолу тут завів та вона догляду потрібує, а йому ніколи. Радів він, хоча десь глибоко в собі, якоюсь особливою Матвієвською радістю. Ніхто її не помічав і не помічав він мабуть і сам її, але радість та велика. Воно то й радіти було чого.

Пригадати тільки, як то, будучи ще в гурті, зносив він зі всіх усюдів дичечку до дичечки, школку зробив, тицяв їх там, заливав, оповивав і от тепер полюбуйся. Пощіпив сам, (ото, він ще потрібує тамкогось) перевіз на хутір, зі садівником монастирським порадився і посадив деревця по людському. Не густо.

А сорти все які! Самі, можна сказати, найкращі: золоті, зелені та білі ренети. (Ці можуть довго лежати, гарно пахнуть і мають добрий збуток. Особливо зелені ренети). Після цеголки, яцківні червонобокі — солодкі, таропьки (ах, як пахнуть! А долежать часом до масляної). Виноградки. (Це не яблука, а щастя. Великі — пів хунта кожде). Зорі, довгощепи. Все це сорти зимові, дорожчі. Лишніх яблок Матвій не садив, бо „який з того толк". Не продаси, а зсушити не встигнеш. Отак сюди-туди, облетить, побється, погниє... От ще райки з літніх, та й то ці вже більше осінні. Ці вже можна й продати. Папірівки добрі. Нічого сказати, але ніякого з них толку". Дві всього і має їх Матвій у свому садку. Грушок, як то для себе — досить. Цукрівки, варшавки, попаді. З зимових — хунтівки та бери. О, ці два сорти. Оце грушечки. За них можна часом грошики лупнути. Всього дерев понад сотню. Вже от під овочами погнулись. „Своєї хрукти доволі вже, а цеж всього кілька років". Тутже й шкілка при саді. Думка така, що садок розростеться і засадиться ціла підсоння десятина. Пригодиться колись.

Глянеш на таку працю — око радіє. Все на місці. Все виплекане. Огорожа одна чого варта. Найкращі для неї лати у Лебедському лісі вибирав. Навколо вишнями обсаджено. І затишно для саду і корисно. Великі вродять і продати навіть дещо можна буде.

Так, то так. Але що то з тією дітворою буде? Четверо вже їх. А хто може заручитися, що й ще одно не прибуде? Хоча Матвійові й під пятдесят та „баба" його Ялина сім літ молодша. Ну, по одній десятині кождому... Що то є? Починай кожда, дитино, з початку ту каторгу, яку прожив твій батько.

Добро, бувало, хоч лекше було прикупить, а тепер ціни на землю просто таки до неймовірности зросли, а по часі й ніякої не стане. Брак землі — це бачить всякий... Оце повикуплюють уже останню, а то там, що у дворі ще пара сотень десятин? Що то є для такого, як Дермань на чотири тисячі подвір — села? По клаптику розірвуть.

Матвій зупиняється за садком і окидає зором прилягаючу до його саду нивку либедця Григорчука. Ходять поголоски, що він її продати хоче. Думка про неї вже не виходить з Матвієвої голови, хоча ціна її мабуть куслива... О, куслива. Рубельків круглих з пять сотень закотить. Але не купити її, це значить краще не жити. Деж то видано. Під порогом, межа в межу. Поле вироблене, вигноєне, під сонцем.

І Матвій навіть пройшовся по тій, уже зябльованій нивці, розчавлюючи тяжким чоботом більші груди, ніби то вже його те поле. Порою навіть спиняється, щоб підняти якусь дернюку і витрусивши її з землі, викидав на межу. Земелька свіжа, пахуча. Бабине літо по скибах поснувалось.

І коли Матвій зійшов з Григорчукової нивки і уважно занявся підпорою одної гіляки на щепі, яка занадто гнулася від

тягару овочів, в той час його поздоровив здалека хрипливий баритон чоловічого голосу.

— Помайбіііі..., дядьку Матвій!...

Матвій піднімає голову.

— Дай-бо-здоровля! — автоматично відповідає Матвій і побачив на своїм полі Григорчука. Миттю шибнула у Матвія певна думка: — ага. Приходить за поле балакати, а робить вигляд, що тільки оглянути прийшов. Григорчукові хотілося, щоб Матвій купив його поля з таких причин: по перше, може йому ціною краще солити, ніж кому іншому, бо „цеж під порогом“. По друге, „краще мати діло з порядним господарем, бо той і слово здержить, і грошей, хоч може готових і не має, то швидше роздобуде. Бо йому і у банку і у жида. Куди не кинеться скорше, ніж другим дадуть“.

Приходом Григорчука Матвій зрадів, але „при таких оказіях чоловік має степень свою знати та бути чуйним“. Він сам було нераз збірався скочити до Григорчука та не знав, як його краще того... А тут нагода сама допомагає.

Обидва зустрілись заклопотано, руку один другому подали і байдуже по жидівськи потиснули та почали, як то, мовляв, з погоди... „аж випогодилось, а тож таке лило“, при чому Матвій не забув заявити, що у нього „геть чисто пшениця у копах замокла і поросла. Хоч бери тай на гній викидай. А цеж уся цьогорічна надія була. Скрутно цей рік прийдеться. О, скрутно“.

— Що скрутно, то скрутно. Але якось то Бог дасть. Завертає назад Григорчук... Воно те саме в цілій окрузі, куди не глянь. Шкоди ті сльоти „дівствітельно“ наробили. Геть аж шапки в півкопах позеленіли. В самого мене пятнадцять кіп, як золото, пшениці... ну просто можна рахувати зігнило. А дивно, чому отой Сидір отам свого вівса не забере? Чи то він хоче його вже заразом роскидати замість паринини, заорати та пшеницю сіяти?

— Хо-хо-хо!... Мабуть. — Обидва коротко засміялись...

— Проходжу ото коло великого саду і просто мене аж оскома бере... — починає Григорчук. — А цеж Матвієва слаба струнка — садок. Ніби знає... От-то садочок. Ну, я вам скажу. За пару років ви багач...

Дерева, обсипані соковитими яблучками, струнко рядочками чотири сяжні одно від другого, біжуть з низу, від капустника до гори, мало Харитонового рівчика не сягають.

— По десять років мають оті... — похвалився Матвій.

— Дивна тут під садок земелька. Підсоння — зауважив Григорчук.

— А як виробиш та погноїш, то росте нічого — змягчував вартість земельки делікатний Матвій.

— Пшеничка, знаєте, тут як родить. Ох, як тут пшеничка родить. Повірите чи ні, а оця моя десятина (тут є ще кілька сяжнів лишніх отам те коло Харитоновго рівчака заглубисько, але то нерахується) їй-бо, вона... виж самі ба́чили двадцять кіп пшениці дала. А що за зерно. Змокло... Ото-то тільки... (Далі буде).

В. З.

Шукання шляху до обнови сучасного світу.

Кілька думок по прочитанні книжки о. Др. Йосифа Сліпого „Шляхом обнови“ (Львів, 1928).

Що ввесь сучасний культурний світ переживає нині глибоку крізу, це вже тепер стало ясним, здається, для всіх і кожного. Ця кріза охоплює ціле життя сучасного культурного людства, його світогляд, його культуру, родинні відносини, суспільну, економічну й політичну організацію і т. д. Та лінія, по котрій розвивалися протягом останніх століть культура й суспільно-політична та економічна організація, виразно заломилася. Поступ техніки й взагалі матеріяльної культури, що лежав в основі культурного розвитку людства в останніх двох століттях, як виявилося, був занадто однобокий і більше шкідливий для людства, ніж корисний. Надії створити за допомогою технічних винаходів, коли не „рай на землі“, то принаймні значно краще життя, ніж давніше, цілком завели. Сподівалися, що технічні винаходи здобудуть людині владу над природою, над мертвою матерією; а тим часом у дійсності, якраз навпаки, саме через розвиток техніки збільшується влада мертвої матерії над людьми: „чи маємо ми право пишатися технічним поступом XIX в.?, — запитує один з найглибших сучасних історіософів Л. Карсавін, — адже техніка є не чим іншим, як владою людини над природою, над мертвою матерією. Ця влада, дійсно, зростає. Та рівночасно, продукція машин і догляд за ними відбирають час і сили в тисяч осіб, знижуючи їх елементарною, тупою працею до стану, близького станові нерозумної худоби. Отже зростові влади людини над матерією - природою, відповідає зріст влади матерії-машини над людиною“[1]).

„Відбувається поневолення людської особи природою й суспільним середовищем, — каже другий визначний російський мислитель та історіософ Мик. Бердяєв, широко популярний нині на Заході. Машиною, розвитком матеріяльних, продукційних сил намагалася людина заволодіти стихіями природи; але замість цього, вона сама стає рабом створеної машини й створеного ним матеріяльного та соціяльного середовища. Це вже виявилося в капіталізмі й виявиться без сумніву й в соціялізмі“[2]).

„Наша доба це не доба рабів природи й матерії, доба рабів, котрі — через рабствування своє в матерії, застиглої в машинах — намагаються заволодіти матерією в природі й впадають лише в гіршу залежність від матерії. Найяскравіше це виявля-

---

[1]) Л. Карсавин. Философия истории. Берлин, 1923, стор. 255.

[2]) Н. Бердяев. Смысл истории. Опыт философии человеческой судьбы. Берлин, 1923, стор. 218.

ється у робітників, в робітничої маси, здібної лише до виконування чужої й невідомої їй організуючої думки“[3]).

Машина, техніка нищить творчий дух, нищить мистецтво, нищить інтелєкт. „Продукція диференціюється, але на рахунок перетворення її учасників у вузьких фахівців, на рахунок їх морального й розумового отупіння“. Разом з тим, поступ техніки ускладнює соціяльне життя, нищить його єдність і на місце солідарної й організованої співпраці, викликає все більш загострену боротьбу кляс[4]). Нові технічні винаходи раз-у-раз приводять до перепродукції, до масового безробіття, до тяжких господарчих кріз, які чим далі, тим більше застрашаючий мають характер...

Технічні винаходи нібито улекшують життя людини, але рівночасно позбавляють людину властивих їй давніше фізичних сил і здібностей, сучасне культурне життя, особливо міське, виснажує людину фізично, духово й морально. Віддалений від „свіжої“ природи, позбавлений чистого повітря, замкнутий у міських великих домах — „цвинтарях“, сучасний мешканець міста знидів, змарнів, обезсилив, затратив здібності, властиві людям, не „ущасливленим“ здобутками сучасної культури, затратив рівновагу, душевний спокій, свіжість і безпосередність чуття й думки...

Навіть знаменитий поступ науки в дійсності є не такий уже безсумнівний. Людство набуває й накопичує безліч нових відомостей — се правда; та поруч із сим розвитком знання чи ліпше сказати, набуванням все нових відомостей, відбувається диференціяція наук, і зникає єдність, суцільність знання. Величезної маси накопичених розріжнених відомостей не в стані обняти ніяка людина. Внаслідок того, зникають люди енцикльопедичної культури, уступаючи місце вузьким фахівцям[5]).

В результаті „наука наук“ — фільософія опинилася в стані, котрий знаменитий німецький фільософ Ейкен яскраво назвав „патольогічним станом фільософічної анархії“[6]). Нинішня фільософія в деяких відношеннях, — каже Ейкен, — правда, залишила далеко позаду давнішу. Вона ліпше орієнтується в історії. Взагалі обєм знання зріс. Але цьому розвиткові знання ввесь час нерозлучно товаришили розбрат і відсутність звязку. Хаос запанував на кожному полі, в літературі й у мистецтві, в педагогіці й в етиці. Те, що один признає за добре, гарне, велике, те другий зараз же плюгавить і обезцінює. Автори пропонують найріжнородніші напрями, ріжні світогляди; але, не вважаючи на їх не раз подивугідну бистроумність, їх твори це еляборати, що не в стані вдержатися перед аргументами наступного вже дня. Модерна культура замкнула людині доступ до її духового нутра. Серед перегонової праці над здобуванням та опануванням земного добробуту, земних благ, в людини не стало часу

---

[3]) Л. Карсавин, op. cit., стор. 130.
[4]) Карсавин, op. cit., стор. 255.
[5]) Ibidem, стор. 254.
[6]) Порів.: о. Др. Йосиф Сліпий. Шляхом обнови, стор. 42.

на виховування й удосконалення душі. Людина ніби-то „здобула світ“, але за те втратила свою душу. І тут прийшов Ейкен до євангельського питання, котре особливо „актуальне“ й важне є в нашу добу матеріялізації, нашого життя й перегонів до опанування земських благ: Кая бо польза человѣку, аще міръ приобращетъ, душю же свою ощетитъ? (Мт. 16, 26). Життя наше занадто розплилося назовні. Земна культура взяла верх над людиною й, поставивши собі завдання дати людству легке й вигідне життя, — в дійсності (не осягнувши своїх цілей) створила безмежну внутрішню порожнечу в людині та породила слабовольні створіння, позбавлені всякої внутрішньої індивідуальної освіти“[7])...

Заведена у своїх мріях про поступ, про поліпшення життя сучасна людина, з порожньою душею, шукає виходу з сучасної кризи — ідеольоґічної, суспільної, економічної й політичної, шукає шляхів до обнови сучасного життя.

Всім „ясно, що дотеперішнє змагання культури не вдоволило і не вщасливило чоловіка“[8]); але далеко не так ясно, де шлях до перебудови й обнови сучасної культури й зокрема сучасного суспільного життя. На наших очах виростає й пропонується ціла низка глибших і поверховніших теорій, систем, проєктів, плянів перебудови світа на нових підвалинах. Одні з тих теорій і проєктів мають на думці лише неістотні зміни і, по суті, бажають „мчатись тим самим шляхом“, яким мчалося донині людство протягом останніх віків. Інші бажають „розторощити стару культуру до останку і будувати нову“... Знов інші ставлять своєю метою „обновити стару культуру і відсвіжити духа людини“[9]). Бачимо вже й спроби переведення в життя деяких із цих теорій.

Найголовнішу увагу звертає більшість цих реформаторських теорій, проєктів і спроб на економічне, соціяльне та політичне життя, хоч рівночасно з цим майже всі теорії й проєкти зміряють до перебудови й цілої культури й зокрема цілого світогляду людини. Маємо тут на увазі такі нпр. теорії, як соціялізм, синдикалізм, анархізм, більшовизм, фашизм, гітлєризм, евразійство, младоросійство і т. д.[10]). Та, поруч із цими переважно соціяльно-політичними теоріями, проєктами і спробами перебудови світу, не брак і інших, котрі перебудову цю хотіли б починати з іншого кінця, від обнови людської душі, світогляду, духовної культури і т. д.

Так, приміром, згадуваний уже нами німецький фільософ Ейкен у своїм незвичайно інтереснім творі „Können wir noch Christen sein?“ (Чи ми можемо ще бути християнами?) шлях до виходу з сучасної „хороби людства“ та до обнови людського

---

[7]) Ibidem, стор. 43.
[8]) о. Др. Йосиф Сліпий, op. cit., Переднє слово.
[9]) Ibidem, стор. 5.
[10]) Див. нашу ст.: „З новин політичної літератури. Шукання нових підстав державної організації“ („Дзвони“, 1931, ч. 4—5, стор. 345 слл.)

життя вбачає в виховуванні та поглибленні внутрішнього життя людини, життя духа, в праці над його визволенням з міцних кайданів чуттєвого світу. До цієї боротьби, каже Ейкен, повинно нас запалювати тверде переконання, що нап нами існує „самостійне життя духа“, котре — в порівнанні до матерії й матеріяльного життя — становить вищий ступінь дійсности. Лише піднесені на височінь духа, зможемо ми обійняти ввесь вир земного існування, зарадити його розсіяності й роздробленню і рівночасно перевести синтез модерної науки й зосередження модерного життя. Людина повинна пробудити нове життя, яке опанувало б всі галузі людської творчости. Задля цієї мети намагається Ейкен віднайти в історії життєві течії людського культурного дорібку, обєднати їх в одну сильну струю та вказати новий напрям. Таким шляхом хоче він надати людському життю глибший зміст і поставити людині гідну її мету[11]). Іншими словами, Ейкен бажає привернути людському духові його давнішу самостійність і давні, властиві йому права. Завданням ідеалізму Ейкена є пробудження світу з оспалости, байдужости і пригноблення. Буденним і матеріяльним потребам, під тягарем яких падає нині людина, Ейкен хоче відібрати їх силу й могутність, протиставляючи їм сильніше й могутніше царство духа. Життя духа не є ані витвором матерії, ані додатком до фізичного життя, чи обявом процесів у природі. Життя духа має своє самостійне буття. І тому людина повинна старатися вийти поза вузькоглядні земні цілі й буденну журбу, повинна піднестися на височінь універсального духового життя. Щойно там зможе вона відчути своє самостійне „я“[12]).

Ці думки Ейкена безперечно слушні. Ратунок людства з сучасної кризи, а передовсім зі сучасного духового розбиття й пригноблення й загальної „розгублености“, шлях до обнови без сумніву мусить іти саме через вказане в Ейкена піднесення людини на височінь „універсального духового життя“.

І всеж таки фільософічний ідеалізм Ейкена не може нас вповні задовольнити; бо він є занадто односторонній і занадто абстрактний. В фільософії Ейкена є багато глибоких і слушних ідей. Він нпр. високо оцінює християнство й „боронить“ його перед закидами атеїстів чи взагалі противників християнства. Але „боронячи“ християнство, він би хотів християнську релігію „зреформувати“ в дусі абстрактної фільософії. Він хотів би викинути з християнства його найважнішу, (коли можна так висловитися) „конкретну“ догму — віру в Боговоплочення, віру в Богочоловіка - Христа, котра єднає Небо і землю, Бога і людство й без котрої християнство втратило б свій конкретний характер і зміст і зробилося б, стало б якоюсь фільософічною абстракцією, нездібною до переведення справжньої й суцільної об-

---

[11]) Порів.: о. Др. Йосиф Сліпий, op. cit., стор. 43; порів. дуже близькі до цих Ейкенівських думок ідеї Мик. Бердяєва, висловлені в його знаменитім творі „Новое средневѣковье“.

[12]) о. Др. Йосиф Сліпий, op. cit., стор. 44.

нови сучасної культури[13]). Коли системи соціялізму, анархізму, фашизму і т. д. грішать надмірним піднесенням соціяльної, зокрема економічної та політичної сторони життя, фільософія Ейкена недомагає якраз неузгляднениям соціяльної сторони.

Новітній фільософічний ідеалізм (одним з найбільших репрезентантів котрого загально вважається Ейкена), так само як і новітні соціяльно-політичні теорії показалися нездатними дати синтезу найконечніших індивідуальних і соціяльних потреб людини, а тому нездатними й до справжнього й суцільного відродження сучасної людини.

На цім місці ми, розуміється, не можемо переглядати й оцінювати всіх численних фільософічних, суспільно-політичних, економічних систем, проєктів і програмів, які шукають шляху до обнови сучасного світу. Вкажемо лише дві системи (переняті тим самим духом і, властиво кажучи, взаїмно доповнюючі одна одну), котрі найближче підійшли до розвязання проблєми обнови сучасного духового й соціяльно-економічного життя. Це неотомізм, відроджена фільософія геніяльного богослова й мислителя середвих віків св. Томи з Аквіну, й славна енцикліка „Rerum Novarum".

Та від всіх цих пристрасних шукань мислителів, соціольогів, економістів, політиків (західно-европейських і російських) шляху до обнови сучасного світу, шляху до виходу зі сучасної глибокої, загальної кризи, охоплюючої всі сторони нашого життя, ми, українці, трималися й тримаємося здалека, так начебто нас ця кріза не чіпає, хоч в дійсності ми відчуваємо її навіть гостріше, ніж інші народи. Наша сучасна фільософічна, наукова й політична література в цьому відношенні не тільки не може бути поставлена в порівнання з літературою західною або російською, але просто вражає нерозумінням і неузглядненням так важної нині проблєми шляху до обнови сучасної культури й суспільної організації. Лише кілька творів в нашій новітній літературі становлять вельми почесний виїмок, порушуючи й розвязуючи проблєму обнови сучасної людини й її духового та суспільно-політичного життя. В першій мірі належить вказати на „Листи до Братів-Хліборобів" В. Липинського, а дальше на „Шляхом обнови" о. Ректора Й. Сліпого[14]).

---

[13]) Коротку, але досконалу критику Ейкенівської оцінки християнства дає о. Ректор И. Сліпий у нарисі, присвяченім фільософії Ейкена: „Чи можемо бути християнами?" (в кн. „Шляхом обнови", стор. 41—60).

[14]) Та навіть і ці дві високоцінні книжки не знайшли серед нашого громадянства належного зрозуміння й оцінки. Суспільно-політична ідеольогія Липинського, розвинена в „Листах до Братів-Хліборобів" знайшла властиво лише кількох інтерпретаторів та продовжателів (як проф. Володимир Залозецький, Микола Кочубей та кілька молодших). Порушуюча найглибші питання, але рівночасно дуже приступно й яскраво написана книжка о. Ректора Йосифа Сліпого зовсім не знайшла досі належного відгуку. Про неї, правда, написано було кілька „рецензій", але всі ці „рецензії" неглибокі й поверховні; „рецензенти" писали їх, очевидно, лише з „рецензентського" обовязку, не стараючись навіть зрозуміти глибоких і „актуальних" основних ідей цієї книжки.

Ці дві праці підходять до проблєми обнови нашого життя, нашої культури й нашої суспільної організації з ріжних сторін; вони трактують, так би сказати, р і ж н і галузі цієї проблєми. Але основа обох творів, дух, який їх переймає, — той самий, — подібно до того, як у фільософії неотомізму й соціяльно-економічній течії, наміченій в енциклїці „Rerum Novarum", котрі разом дають міцну підставу до суцільного та всебічного відродження нашого світогляду, культури й соціяльних та економічних відносин.

„Листи до Братів - Хліборобів" скупчують всю свою увагу вже на „в т о р и ч н і м" етапі шляху до обнови, на конечності соціяльно-політичної перебудови сучасного світу. Але ґеніяльний творець „Листів" дуже добре розумів і яскраво підчеркнув, що ніяка соціяльно-політична перебудова неможлива без п о п е р е д н ь о ї обнови духа, без віри в Бога, без котрої неможливе ніяке наше удосконалення, ні соціяльне, ні індивідуальне[15]).

Саме цю основну підставу, на якій тільки й може бути основана обнова цілого нашого життя й старається виявити о. Ректор Сліпий у своїх нарисах, з яких зложилася збірка „Шляхом обнови".

II.

Всім ясно, — каже о. Др. Сліпий у переднім слові до збірки своїх нарисів „Шляхом обнови", — що дотеперішнє змагання не вдоволило і не вщасливило людство. Сучасне людство, і зокрема наш нарід, що переходив недавно ґарячковий стан зриву, виснажений і вимучений, прагне покріплення й обнови.

Але як, з чого починати ту обнову? На це питання й дає передовсім яскраву відповідь згадана книжка.

„Л ю д и н а є с у с п і л ь н и м є с т в о м і н е п о в и н н а т і к а т и п е р е д т о в а р и с т в о м, а л е з д р у г о ї с т о р о н и в о н а м а є о б о в я з о к б е р е г т и й п л е к а т и с в о ю і н д и в і д у а л ь н і с т ь. Т о м у о б і с т о р о н и, у є д и н е н н я і с п і в ж и т т я м у с я т ь й т и р і в н о б і ж н о в з г о д і і н е п е р е в а ж у в а т и с е б е, щ о б и в о н а н е с т а л а а б о з д и ч а в і л о ю а б о п о в е р х о в н о ю" [16]).

Отже обнова сучасної людини мусить охоплювати обидві сторони життя людини й індивідуальну й соціяльну. Це мусить бути обнова й одиниці (та її внутрішнього світу) й суспільства. Але „о б н о в у з б і р н о т и т р е б а з а ч и н а т и в і д р о д ж е н н я м о д и н и ц і". Насамперед треба „усунути румовище і о ч и с т и т и д у ш у" [17]).

Не забуваючи про соціяльну природу й громадські обовязки людини (як то бачимо в абстрактно-індивідуалістичній „програмі" обнови, наміченій новітним фільософічним індивідуалізмом), ав-

---

[15]) Див. нпр. закінчення „Листів до Братів-Хліборобів", стор. 470; порів. також кн. Липинського „Релігія й Церква в історії України".

[16]) о. Др. Иосиф С л і п и й. Шляхом обнови. III. Самота, с. 31.

[17]) Ibidem. Переднє слово, с. 5.

тор нарисів „Шляхом обнови“ про те цілком справедливо підносить, що ніякі спроби соціяльної, політичної й т. п. перебудови не дадуть ніякого наслідку, коли їх не попереджатиме відродження одиниці, обнова душі, удосконалення індивідуальної сторони життя.

Як на „середники цієї обнови“, автор вказує передовсім на самопізнання, самоту, вчитування у св. Письмо і життя святих і т. д.

„Пізнай себе“ — цей клич підносили великі мудрці античного світу (м. ін., це мав бути улюблений афоризм Сократа) й великі мислителі й письменники пізніших часів, зокрема мислителі та письменники українські (нпр. Сковорода, Як. Головацький). І справді нам українцям наше самопізнання — національне й особисте є особливо важне. „Се справді, як каже автор, пориваючий клич кожного відроджуючогося народу... та самопізнання народу, його обнова й відродження від самопізнання кожної одиниці. Хто дійсно й щиро бажає поправи, відбудови народу і цілого людства, той мусить починати від себе, від пізнання себе“... Як влучно сказав Грім:

„Dich nur selbst zu reparieren
sei mit ganzer Kraft gewärtig
und mit deinem Weltenneubau
bist du schon von selber fertig“ [18]).

Самопізнання се дорога до самостійної й творчої гадки, до піднесення духової атмосфери, „внутрішньої культури серця“ [19]). Це дорога тяжка й прикра (Климент Александрійський називав найкращою, але й найтяжчою наукою), але необхідна, конечна.

Зовнішній світ так захопив і очарував чоловіка, що для застанови над собою самим не стає вже ні часу ні охоти. Захопившись матеріяльним світом і попавши в цілковиту залежність від нього, людина перестала вслухуватися в голос свого серця. Захопившись „величними“ зовнішніми відкриттями, як відкриття радіо, бігунів і т. д., людина забула, що найвища ціль полягає не в тім, щоб надбати безліч ріжних зовнішних відомостей про природу, але у виробленні в собі зрозуміння для надчуттєвого світу. Замість того, щоб використовувати надбані зовнішні відомості для пізнання вищого, внутрішнього, людина „модерної культури з накопичування зовнішнього знання зробила самоціль і уподібнилася (як дорікають европейцям індуси) дитині, яка поза видимим світом, не бачить іншої дійсности.

Самопізнання обертає людину від зовнішнього світу, підносить понад буденні земні справи, понад щоденну журбу й що-

---

[18]) Ibidem, l. Пізнай себе — буде з тебе, стор. 9

[19]) Ibidem, стор. 9. — Варте уваги отсе піднесення в нарисах о. Др. Сліпого — „внутрішньої культури серця“, котру б можна назвати одною з центральних проблєм української фільософії (порів. фільософію Сковороди, Юркевича й Ін.).

денну дрібну працю, прояснює душу і розкриває найвищу й остаточну ціль і дорогу до неї.

А рівночасно самопізнання ушляхотнює людину, робить її не тільки більше досконалою, але й більше придатною також і до суспільного життя, бо з одного боку визволяє її від вузькоегоїстичних буденних цілей, а з другого упокорює, визволяє від пихи й зарозумілости, від обезцінювання інших та перецінювання себе. („Хто себе добре пізнає, той в своїх власних очах маліє", як каже автор „Наслідувань Христа"; І. 2, 3).

Роля самопізнання в житті людини є многостороння й важлива. Ми зараз торкнулися лише деяких сторін цієї ролі; о. Др. Сліпий у своїм нарисі: „Пізнай себе — буде з тебе", освітлює її значно повніше. — Але рівночасно він зазначує також, що, розуміється, самопізнання не повинно вести до пересади, до безупинного шпирання в собі, особливо в людей з природи понурих і мелянхолійних, — не повинно вести, ми б сказали, до гамлетизму, властивого словянській вдачі (порів. „Bez dogmata" Сєнкевича, „Дневник лишняго человѣка" та деякі ін. твори Тургенева, та і в нашій укр. літературі — „На роспутті" Грінченка, деякі твори Винниченка і т. д.). Самопізнання не повинно переходити у самоціль; воно повинно бути засобом до піднесення в нас свідомости духа й Божого призначення[20].).

В тісній лучності зі самопізнанням стоїть другий середник особистого удосконалення — самота, що може найбільше сприяє визволенню від цілковитого погруження в буденні справи, в дрібні клопоти, в чуттєві утіхи та забави, сприяє скупченню думки, застанові над собою, самопізнанню й ушляхотненню.

Світовий гамір, спільне пожиття виснажує ум, вичерпує духові сили. Нема часу на застанову, а навпаки є нагода до поверховности, спокус і промахів. Вже Сенека сказав: „скільки разів пішов я межи люди, все вертав менше добрий"... Багато неприємних вражінь, неприємних настроїв і думок втискається в душевний організм. Стомлює, знуждує душу сучасне життя серед людей. В нинішнім світі технічної культури з її поспіхом і неспокоєм, де — наче в калейдоскопі — одно враження затирає друге і не творить в умі людини твердої основи, нема змоги утвердити свою ціль, критично приглянутися втертим поглядом і добути енергію на самостійність. І тому нині людина особливо потребує на якийсь час усамітнення, в якім душа могла б піднестися до високого лету, в якім могли б розвиватися й дозрівати найліпші думки.[21]).

Та й взагалі, як відомо, наймудріші книги, няйзнаменитші бесіди, найкращі твори геніяльних мистців і письменників, найглибші, повстали на самоті:

„Den Sieg gewann das tapfere Heer gemeinsam
den Schlachtenplan entwarf der Feldherr einsam" (A. Grün).[22]).

[20]) „Шляхом обнови", I, стор. 14—15.
[21]) Ibidem. III. Самота, стор. 28.
[22]) Ibidem' III, стор. 26.

Св. Письмо Старого й Нового Завіту й історія Церкви, зокрема приклади Мойсея та Ілії й потім Самого Христа, св. апост. Павла, св. Атанасія Вел., свв. Василія Вел., Івана Золотоустого, Августина й баг. ін. високо підносять значіння самоти для духовної обнови.

І знову мусимо звернути увагу, що значіння самоти також високо підносили й взагалі великий нахил до певного „усамітнення" майже всі визначні українські мислителі. Серед основних і найважніших „типових рис" українського національного світогляду найвизначніший нині історик укр. фільософії проф. Дм. Чижевський вказує (на підставі спостережень над світоглядом найвизначніших представників української нації): нахил до духовного усамітнення, „фільософію серця", емоціоналізм, піднесення внутрішньої „гармонії", „миру", яко основної етичної й соціяльної цінности, „релігійне забарвлення" і т. д.[23]). Та цілком ясно, що майже всі ці риси — типові взагалі для східно-християнського світогляду; і це вповні зрозуміло, бо ж для нікого мабуть не може бути сумніву, що український світогляд утворився на східно-християнській основі. Але в самім сх.-християнськім світі віддавна існували й існують значні ідеольогічні ріжниці й одміни: так прим. далеко неподібні були між собою в християнській давнині дві славні й великі богословські „школи" Сходу — александрійська й антіохійська; виразно ріжнилися між собою й аскетичні напрями, прим. єгипетський і палестинський і т. д. Отже й український східно-християнський світогляд має свої питомі риси. Зокрема, характеризуючи „типово-український нахил до усамітнення", необхідно звернути увагу на його особливі (українські), властивости, що дуже яскраво відріжняють український сх.-християнський світогляд від найбільш поширеного та найбільше впливового на християнськім Сході світогляду старо-єгипетського, в котрім також і то навіть ще сильніше й яскравіше виступає „нахил до усамотнення". В старо-єгипетськім сх.-християнськім світогляді, особливо в старо-єгипетськім монашестві, це усамітнення набуває нераз скрайніх форм, а в кожнім разі стає однією з головних, підставових засад. Натомість для тих визначних представників української нації, в яких ми помічаємо нахил до самоти й які нераз і самі підносять велике значіння самоти, і то не тільки для українських мислителів, письменників, учених, але й для українських аскетів, самотність це не „ціль в собі", а радше тільки передишка, середник до ціли, очищаючий душу та сприяючий поправі й праці. Тому й українське монашество, починаючи від часів свв. Антонія й Теодосія, так виразно відріжняється від монашества пануючого на Сході старо-єгипетського типу[24]) й наближається радше до більш поміркованого й більш

[23]) Дм. Чижевський, Нариси з історії фільософії на Україні, Прага, 1931, стор. 19; порів. мою ст. Систематизація історії української фільософії, „Богословія", 1931, т. IX, кн. 4, стор. 367—368.

[24]) Порів. мої уваги про старо-українське монашество в рецензії на кн. Мик. Брянчанінова „L'Eglise russe" в „Зап. ЧСВВ.", т. III. (1930), в. 3—4.

активного монашества палестинського[25]). Зі світських визначних українців, у світогляді й житті котрих особливо яскраво відбиваються нахил до усамітнення та піднесення його значіння, проф. Чижевський у цитованих уже нами „Нарисах“ вказує для прикладу на Гр. Сковороду, Мик. Гоголя, Мих. Максимовича, Пант. Куліша (розуміється, можна б назвати ще цілий ряд імен[26]) і на підставі досліду над їх світоглядом каже: „безумовно характеристична риса психічної вдачі видатних українців це — на певний час в житті і в певних умовах — ухил до духовного усамотнення, що Гоголь звав „духовний монастир“; це усамотнення духовне є безумовно імпульсом до визнання величезної етичної цінности за індивідуумом“[27]). Для всіх згаданих зараз укр. мислителів і письменників самота не може й не повинна бути постійною, для всіх для них це лише „середник до цілі“, до скупчення, для обнови душі, для піднесення думки, для дальшої праці... Так само розуміє значіння й ролю самоти в житті та обнові людини й о. Ректор Й. Сліпий, даючи в своїм нарисі про самоту вираз національно-традиційному українському світоглядові.

Сама собою самота, каже автор, не виховає й не піднесе людини. І мізантроп є самітним і втікає від людей, бо думає, що кожний звязок з людьми упідлить його... Самота має свої скелі й пропасти, над якими треба обережно і вміло пройти. Тому треба вміти бути самотним. Самота мусить бути получена з вірою в Бога, з молитвою, з працею, з приготуванням до дальшої діяльности. Плекаючи свою індивідуальність, людина не повинна забувати, що вона є також і суспільним єством. Обі сторони — уєдинення і співжиття мусять іти рівнобіжно у згоді й не переважуючи себе, щоби вона не стала або здичавілою або поверховною. Лише так понята самота є дверми небес — solitudo ianua coeli.[28]).

(Докінчення буде).

---

[25]) Порів. вельми інтересну й цінну нову працю Г. П. Федотова „Святые древней Руси“, Париж, 1931; див. також статтю А. Кизеветтера „Русскіе святые“ („Россія и Славянство“. 1931, № 148). — На жаль, тільки обидва автори (як і взагалі в таких випадках це переважно буває в російських дослідників) не бачуть ріжниці між Україною й Великоросією. На бажання автора зіставляємо терміни. Великоросія, великорусів, між монашеством українським і великоруським. Тим часом, ріжниця між укр. і великорус. монашеством, без сумніву, істнувала віддавна. Крайні прояви аскетизму, властиві египетському Сходові, але взагалі мало поширені в Сх. Словянщині, в Великоросії всетаки зустрічаються значно частіше, ніж на Україні. Суспільне значіння монашества в Великоросії виступає головно лишн в деяких моментах великорус. історії; тимчасом на Україні монашество від початку несе на собі: великі суспільні обовязки, так би сказати, „з правила“ і т. д.

[26]) Можна згадати нпр. І. Франка, котрий так яскраво й гарно освітлив значіння самоти для піднесення душі горі — у своїй поемі „Мойсей“ (порів. цінні рядки в нарисі о. Др. Сліпого „Самота“, в яких як раз виясняється не помічена критиками сторона Франкової поеми.

[27]) Чижевський, op. cit., стор. 19; курсив мій, розтрілка — пр. Чижевського.

[28]) „Шляхом обнови“, III, („Самота“), стор. 31.

Проф. О. Мицюк.

Причини світової господарської кризи.

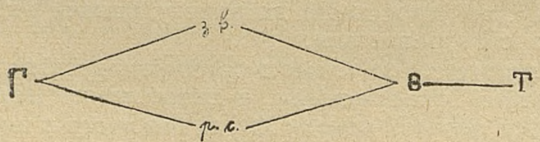
(Докінчення)

Переходимо до ендогенних причин. Загальними з них є на наш погляд дві. Перша полягає в тім, що завдяки автономности кожного окремого підприємства в капіталістичнім світі кожне з них зокрема і вся їх сума продукує, що хоче і кільки хоче, керуючись приватно-господарськими міркуваннями, не знаючи, чи продукція знайде рентовний збут; коротше: світове виробництво не погоджене зі світовим попитом. Ця ендогенно-загальна причина є імманентною капіталізму, як системи стихійної, в цілому регульованої людською волею. На частинне скорегування тієї системи спрямовані такі обєднання капіталістів, як синдикати, трести та картелі, що звичайно роблять те відносно одного предмету — стали, нафти... — і з ціллю якнайбільше вижать споживача. В державнім масштабові в наш час на шлях урегулювання пропозиції в порівнанні з попитом спробували стати фашизм з одного, а більшовизм — другого боку, котрі, виходячи з діяметрально-протилежних засад, на наш час прийшли однаково до системи державного капіталізму, яка, дорогою ціною, зробила крок в напрямку примінення пропозиції до попиту, одначе з цілої проблєми все таки не в силі розвязати.

Другою ендогенно-загальною причиною криз і депресій є факт, непередбачуваний попередніми економістами. Великий англійський економіст першої чверти XIX в., імя якого в широких кругах звязано з пропагандою чи з уживанням превентивних чи й абортивних засобів проти дітонароджень, в чім він ніяк не завинив, англійський священик Мальтус поставив теорію, в якій передбачував, що зріст народонаселення випереджає зріст засобів до прожитку, в чім і добачував він причину суспільного збідніння на майбутність. Мальтусова теорія не находить попертя. На час нашої генерації люди, що до продовження роду, перехитрили природу; як це є в висококультурних країнах, кількість нащадків для тих чи інших мотивів регулюється мінімально: ніякої дитини, одна дитина, двоє дітей, — вже й Zweikindersistem стає рідкістю, обмежуються родичі до однієї дитини, як продовжувачу роду чи фірми... А техніка всіх галузей виробництва зробила тим часом шалений поступ. І в нашім часі розмір світової продукції зростав не в розмірі світового зросту людности, приблизно 1,2% річно, — що є так би мовити нормальним завданням виробництва — а в кілька раз (в 3—4 рази) більше. Зріст засобів до прожиття випереджує таким чином зріст людности. Кожна здорово-думаюча нефахова людина може на це сказать: чудово! щасливий світ! чого ж ліпше? А фаховий знавець економіки

з мефістофелівською усмішкою на те захоплення мусить сказать: в тім, що засоби про життя в 3 — 4 рази випереджують приріст людности і лежить одна з ендогенно-загальних причин кріз! Здорово - мисляча необізнайомлена з тим питанням людина не могла би зрозуміти, коли б почула, що виходом з сучасної аграрної крізи був би добрий неврожай (!), на що між іншим вказав на сьогорічнім інтернаціональнім конгресі в Празі у одній зі своїх промов відомий знавець економії сільського господарства швайцарський професор Лаур. Перед нами одне з численних і глибоких протиріч, на які слабує сучасна капіталістична система господарства, протиріч на які талановито звернув увагу великий французький економіст Прудон ще в половині XIX в., протиріччя, яке дає підставу до незадоволення капіталізмом і до видвигнення реформаторських плянів від поміркования аж до гостро радикальних.

Тепер звернемося до ендогенних льокальних причин. Їх можна зручно поділити на дві основні групи: перша, що дає пропозицію і кошти виробництва, друга, що дає попит і ціну. В наслідок співвідношення другої групи до першої має одкидаться зиск, частина якого має все одкладаться на суспільне капітало-накупчення, при чім капітало-зростанню ставиться задача — не бути нижчим від пересічного відсотку приросту людности. Перша група тих причин звязується з ось якою частиною схематичного коловороту суспільного капіталу:

Певна сума грошей (Г) обертається в засоби виробництва (з. в.) і в наймання робочої чили (р. с.), щоб одержати виріб (В). Зупинимося на засобах виробництва (з. в.). Під цією групою розуміється капітал самих ріжних форм. На загал під капіталом розуміють звичайно грошеву суму, а в економічній науці все, що служить для виробництва; машина, будови, засіяне поле, і зроблений ставок, і гроші, і зобовязання... З ріжних якостей капіталу для нашої теми важливим є машиновий і то саме тими своїми особливостями, що він має здібність усувати і заступати собою робочі руки. Машина зуживається і тоді, коли стоїть без роботи і тягне за собою видатки в формі не лише амортизаційної частки, але й на відсоток вложеної в неї суми, й на асикурацію, й на ремонт. Тому стремиться дати їй, як можна, повне заняття, в ідеалі 100%, тобто, що вона має працювати без перерви, — тим її роля в заступленні робочих сил зростає. А новітні досягнення т. зв. раціоналізації роблять і її продукційність значно більшою. Раціоналізація, як більш інтензивне використання, в наш час має тенденцію поширювання на всі капітали виробництва. Вона завжди збільшує продукційність праці і в більшості

випадків скорочує місце приложення робочої сили. Отже, вона збільшує кількість виробів і, значить, пропозицію, а одночасно зменшує можливість заробітку ширшим масам людности. Зрідка те збільшення виробів тягне за собою не тільки зріст пропозиції, але й зайнятість робочої сили. Напр. в останні роки Канаді пощастилося виплекати такий рід пшениці, який може доспівати в країнах значно далі на північ, де до останнього часу пшеницю не культовували. Це дасть одночасно і поширення виробництва пшениці і поширення поля праці робочій силі. Одначе частійше поширення виробництва в наслідок раціоналізації тягне за собою звуження примінення робочої сили. Той машинізм, з його стремлінням до максимального заняття машини, просякнений раціонацізацією і поставлений на службу поодиноким власникам, з їх стремлінням до якнайбільшого зиску, дає підвищену продукцію, продукцію, що випереджає приріст людських потреб, створює надпродукцію по однім боці, а безробітні кадри працівників на другім, що й в наш час іноді не так то вже спокійно задивляються на той технічний поступ, який полишає їх без праці і без можливости купувати ту надпродукцію, яку інколи капіталісти переводять на ніщо: в час останньої депресії подекуди американські фармери опалювали пшеницею комини, а каву просто висипали в море, аби тільки не знижувати цін на останню частину... В тім, що досягнення технічного поступу цілого людства поставлені до ужиткування не всьому людству, а одній його незначній багатшій частині і що в наслідок користування технічним поступом осягається не щастя для цілої суспільности, а нещастя — крізу і депресії — є теж соціяльна проблєма сучасности, з якої не спускають очей і мирні реформатори і соціяльні революціонери. В мирній, чи радикальний спосіб вони прагнуть того, щоби капітал в ріжних формах, з його безуговно поступаючим наперед технічним удосконаленням перевести з індивідуальної власности й егоїстичного використування в менш чи більш суспільну власність і в суспільне використання суспільного поступу.

Під оглядом капіталістичного виробництва й робоча сила (р. с.) є свого рода засіб виробництва, її купують на певний час; коли її треба, назбирують її більше, притягаючи навіть малоземельних селян, а мине потреба — її зменшують, розпускають. Наш час характеризується тим, що немає недостачі в пропозиції робочих рук, щобільше — та пропозиція робочої сили все є вищою, ніж попит на неї, що для певних кадрів несе постійне безробіття, а крізу чи депресію для них робить перманентною, яка в свою чергу давить в бік загальної господарської кризи чи депресії. Не лише технічний поступ відсуває робочі руки, але в тім же напрямку діє й соціяльний поступ, зосібна конкуренція жіночої праці. Недавно мені довелося прочитати в загальній пресі, що якийсь священик в Юго-Славії причину сучасної господарської кризи вбачає в підриві традиційного родинного життя, що женщини виходять з родинних обовязків

в широкій світ самостійного заробітку. Те трактовання справи священиком наводилося часописом з певною іронією. Між тим в появі серед пропозиції робочої сили жіночої праці де далі у все ширших галузях народнього господарства безсумнівно лежить факт усилення конкуренції робочої сили взагалі і, значить, збільшення кадрів безробітних. В Сполучених Штатах Америки безробіття сягає поверх шости міліонів працівників, а в той же час в пресі можна прочитати, що там вже сім міліонів авт управляють жіночі руки! Виходить, що не було б цього явища опанування шоферських обовязків жіночою силою, не було б безробітних. Але проблєма не в тім, щоб зачинити приступ до праці тому, хто може й бажає працювати; навпаки ту можливість слід робити загально доступною. Проблєма в іншім, а власне в тім, як розподіляються наслідки суспільно-господарської праці, Робоча сила капіталістичного виробництва це не мертвий товар, це живі люди: робітники, служачі, урядовці, інженіри і т. д. за якими стоять їх родини. Ці живі люди — фактор виробництва, але такий, що почуває й мислить. І вони додумуються, що власне їх праця й інтелєкт витворює продукт виробництва, а не засоби мертві, як машина, будови, земля тощо, котрі є не їх власністю, а власністю капіталіста, яка (власність) в свою чергу не створена працею капіталістів, але працею попередніх генерацій невідомих працівників. Вони додумуються, що капіталіст забирає собі більшу частину виробництва, не працюючи, а задля титулу власности. В рідких випадках, коли він теж працює, як ведучий підприємство, й в таких випадках він одержує з нього непропорційно до праці, як скажім одержує платню інженір, що управляє підприємством, — просто такої оплати праці підприємця немає заперечень з боку працівників, а пропорційно вложеному капіталові. То в рідких, повторюємо, випадках, а в подавляючій більшості капіталіст, — як то особливо виразно виступає в акційних способах організації капіталістичних підприємств, пануючої форми в умовах капіталізму, — капіталіст одержує зиск по титулу непрацюючого рантіє, який часто не тільки не був ніколи на підприємстві, якого акції держить і по яким стриже дивіденди — єдина праця! — але який навіть не знає добре, де те підприємство є: воно абстраговано для нього в вартостеві папері-акції, облігації тощо, — який має попит на біржі... З того працівники роблять певні висновки і перш усього, що — капітал потрібний, а капіталісти зайві! За тим слідують ближче чи далі йдучі домагання зреформування чи й цілковитого відкинення капіталістичного режіму і з боку світських реформаторів і революціонерів і з боку навіть духовної влади. В останнім випадку ми маємо на увазі енциклики: Папи Льва XIII з 15.IV 1891 р. і Папи Пія XI з 15.IV, 1931., що могли б бути предметом окремої економічної розвідки.

В час депресій засоби виробництва (з. в.) не знаходять повного свого використування, більш того: в такий час звичайно реорганізують організацію закладу в тім напрямку, аби він ще

з меншим приміщенням робітників виконав ще більшу ніж раніш продукцію. А робоча сила в час депресії в значній мірі буває позбавлена праці, її викидається на брук аж до приходу нової підпомогової фази конюнктурного циклю, коли її знову починають втягати у виробництво, чоч частина робочої резерви, через реорганізацію виробничих закладів в час депресії, все ж мусить зоставатися неприміщеною, даючи наростання хвилі перманентно незамічених, перманентної загрози істнуючій капіталістичній системі. Позатим людність, в її чисельности, не стоїть стабільно, не дивлячись на ріжного рода депопуляційні превентиви, вона скількістю зростає, коли й для живучих вже на світі затісно. Визначну позитивну ролю для зменшення перелюднення відограли після світової війни переведені у 22 державах Европи аграрні реформи. Велика поземельна посілість ніколи не може вмістить на своїх теренах стільки населення, як теж площа розпарцельована на дрібні участки хоч би в розмірі, який може поодинока родина обробити своїми силами. Роля великого землеволодіння, як витискувача і обезлюднювача теренів, вже була відома за часів античного Риму, чого ілюстрацією є відоме речення Плінія Старшого: „Latifundiae perdidere Italiam!..“ Цю негативну ролю великих посілостей згадані реформи знищили чи звели до minimum. На тих самих теренах вмістилося в кілько крат більше люду за демократизації аграрного ладу, ніж там містилося раніш. Та з тою реформою сільська людність узріла вже „край землі“, на далі вже немає звідки брати земель для передачі йому, — земель не прибавляється і цей лік проти перелюднення і кріз та депресій в тій же формі не може повторитися. Хвиля перманентно незаміщених буде зростати і капіталістичний режім, безсилий розвязать протиріччя між вигодами поодиноких капіталістів часто архиміліонерів і правом на гідне людини існування всіх під сонцем, врешті-решт уступають місце якомусь іншому, що зможе ліпше розвязувати соціяльні болячки сучасности, а той „інший“ в свою чергу уступить колись місце ще іншому...

Робоча сила при помочі засобів виробництва створює виріб (В). В капіталістичнім підприємстві той виріб не лишається для споживання господарю. Виріб споживається у своїй родині тільки в трудовім селянськім господарстві і то певну його частину виноситься на ринок — самодовліючих селянських господарств за умовин, коли немає соціяльних катаклізмів (війна, революція, інфляція...) в наших краях немає, але зате є господарства, які свою риночність мають дуже незначною, наприклад, виноситься на ринок 10%, а 90% виробів споживається дома; господарства з незначною риночністю можуть і не відчувати депресійних впливів. Капіталістичні господарства тому й називаються ще вимінними, що їх продукт увесь виноситься на ринок, у них „В“ в цілому стає „Т“ (товвром).

Кожний з товарів подається на збут з індивідуальною калькуляцією його коштів виробництва і накладних видатків по до-

ставі, що складає т. зв. собівартість. Собівартість ріжниться від виробництва до виробництва і підприємець, який тойже товар подасть на ринок з меншою собівартістю є сильніший конкурент ніж інші, хто має вищу собівартість, бо він може продати за нижчу ціну і все ж матиме зиск, тоді як його суперники в збуті не можуть стати на його ціні без страти. Собівартість є секретом поодиноких підприємств, але не є секретом, що кожне з капіталістичних пдіприємств силкується мати її якнайнижчою і, значить конкуренційну здібність якнайвищу. Для багатьох підприємців кріза чи депресія є й в час підйомової фази конюктурної хвилі, якщо вони ведуть продукцію в умовах — як старе уладження фабрики, дорожча робоча сила, нераціональність в організації, віддаленість від сирівців і місця збуту тощо, що приводять до вищої собівартости виробу. І за кожної крізи та депресії керуючі виробництвом перш усього звертають увагу на те, чи не можна знизить собівартість. То приводить до відшукання причин крізи в коштах виробництва і збуту і вони часто в тім справді бувають, але ревізією собікоштовности і знижками її всеж не усунути явища кріз й ідучих за ними депресій. Ті явища йдуть глибше в існуючий капіталістичний режім і нерозлучні з тою особливістю капіталістичної системи господарства, що кожне підприємство, будучи автономним само по собі, виробляє що хоче і в якій хоче кількости на точно невідомий і щодо обєму і щодо якости попит, чи збут, чи ринок.

Ми підійшли до останнього етапу коловороту — до переміни товару (Г) в гроші (Т'). Короткий по схемі він є найтяжчим в суспільнім господарстві. В товарах, коли абстрагувати від соціяльних ексцесів, в першу чергу від війн і революцій, — не буває недостачі. Щож до попиту, купівлі їх і значить обернення в гроші, та ще й не в будьякі, а обнимаючі в собі поза покриттям всіх коштів вартости ще й чистий капіталістичний зиск і знов не будьякий, а не нижче пересічного, існуючого в капіталістичних підприємських кругах, — то в такім попиті все чується менший чи більший брак супроти пропозиції, брак, що іноді гостро не відповідає подачі товарів і який породжує збутову крізу, а за нею депресію. Кожна кріза і депресія є крізами пропозиції і збуту, а їх умовами є, крім інших причин, про які говорено вище, ще й причини, що лежать на боці попиту, а також на технічнім проходженні етапу від Г до Т', звязанім з посередництвом грошей і кредиту. Щодо самого попиту, то, грубо беручи, його можна поділити на купноздібний і не купноздібний. Купноздібний попит теж не завжди реалізується в купівлі, бо пропозиція може не відповідати йому в його індивідуальних побажаннях; хоч цей випадок за наших часів, коли підприємці допитливо слідкують за субєктивними потребами покупців і стараються відповісти їй і щодо смаку, і якости, і ціни, має в порівнанню мале значіння. О много більшу, можна сказати, рішаючу ролю, відіграє не купноздібність попиту. Споживач, в широкім змислі слова, має потребу набути тих чи інших товарів, потребу, що

іноді загострюється до товарового голоду, але він немає за що купити. Від пропозиції товарів переповнені склепи і крамниці, а споживач не в силі закупити їх, полишаючи свої потреби, іноді першої необхідности, не вдоволеними чи не повно вдоволеними. Розходиться про широкі народні маси, що жиють від праці, яких матеріяльний стан передопреділений історичним минулим, що передало в спадщину оашій генерації нерівномірне розпреділення, і поземельних дібр, і ріжного роду капіталів, проти чого найширші народні маси, знаючи історію їх обділення тими добрами і капіталами, в тій чи іншій формі, але систематично протестють. Тут одна з найглибших соціяльних проблєм часу: одні хотять її розрубати, як от соціялісти, другі хотять знайти можливість якось помирить те противенство, як от Папські енцикліки. Для широких трудових мас, для робітництва і селянства, є аксіоматою помовка: „від трудів праведних не наживеш палаців камінних". Вони ввесь свій вік мусять працювати і задовольнятися на minimum-і, який ґарантує їм прожиточну екзистенцію працівника з родиною; вони зацікавлені, щоб суспільне виробництво завжди йшло, а вони завжди працювали. Нетрудові ж поміщицькі і капіталістичні кола зацікавлені у виробництві не такім, яке б постарчало їм прожиточну екзистенцію типітит, але яке б давало чим більший зиск і в кожнім разі не нижче пересічного зиску, принятого серед підприємських кругів в даний час і на даній землі. Коли такого зиску коловорот капіталу не відкидає вони не уважають можливим провадження виробництва, вони його скорочують чи й припиняють. Як є фази кризи і депресії в конюнктурній хвилі не реалізують нетрудовим підприємцям в грубім зискові (Г') бажаного їм чистого зиску („г"), як ріжниці між цінами і коштами виробництва і тому капіталістичне виробництво корчиться чи завмирає, що тягне за собою звільнення робітників від заробітку чи його зменшення. Останнє явище зменшує купівно-здібний попит і тим поглиблює стагнацію чи депресію: наслідок обертається в причину! Кризи і депресії, відбиваючись негативно і найбільш на тих, хто жиє зі своєї фізичної чи інтелектуальної праці, а то значить на найширших колах людности, тягнуть за собою і тяжкі негосподарські наслідки: переступи проти цивільного і карного кодексу зростають — голодний, щоб не вмерти, може бути примушений украсти; зростають обмеження на полі наталіти, не лише в превентивній частині, але й в абортивній; кризи і депресії тягнуть за собою явище депопуляції... Серед працівників є одна дуже чисельна катеґорія, а то трудового селянства, яка попит на середники споживання задовольняє головно зі свого власного господарства. Задля цієї своєї особливости трудове селянство, як до певної міри натуральне, легче переносить добу криз і депресій і чим більше такі селянські господарства самовистарчальні, тим більш незалежні вони від конюнктури з усіма її наслідками. Хоч про цілковиту незалежність якоїсь селянської ґрупи від конюнктурних колибань в Европі в наш час не можна говорити;

натуральні селянські господарства на цілий 100% тепер зустрічаються хіба тільки в Сибірі.

В технічних обставинах обернення товару (Т) в гроші (Г) містяться своєрідні причини, що породжують кризи і депресії. Насамперед тут ходить про якість феномену грошей. Основною вимогою, яку мас задовольняти цей феномен, є то, що грошева одиниця мусить все зіставати рівною собі в своїй внутрішній вартості. Як тільки так не є, гроші тратять значіння і як загального знаменника цін, і як знаряддя обміну, і як засобу розрахунку в зобовязаннях, і як засобу збереження. Це тягне за собою численні негативні явища для народнього господарства, всім відомі в країнах, в яких були процеси інфляції після світової війни, а над якими не потребуємо сцеціяльно звстановляться.

Поруч зі шкідливим впливом попсуття універсального посередницького знаряддя, грошей, таку ж шкідливу ролю відіграє підрив кредиту. В самім цім слові криється основа явища: credo — вірю, довіряю. Без довіря кредит не може існувати, а без кредиту не може нормально проходити народньо-господарське життя, то значить породжуються кредитові причини кріз і депресій. Кредит потребує довіря і до політичної ситуації, і до грошевого знаку і до забезпечень боргу і до того, хто старається його одержати. Здоровий кредит довготерміновий став ризиковним в збалканізованій Европі. Валютні хитання, — навіть англійського штерлінга, — підривають кредит, бо дають привід до незаконного збогачення: в час інфляції боржників коштом боргодавців, а за дефляції — навпаки. Соціяльні пертурбації ставлять і реальности в положення, що не дає запоруки звороту: знаємо, що сталося з реальностями по той бік Збруча! Не дивно, що й особисте довіря до боржника — на нім самім банки і не будують свого боргування — підірвано: сьогодні в моді позичати і зовсім вийшло з моди — віддавати.

Такі причини господарських кріз і депресій. Їх можна начислити далеко більше, а всеж перелік буде невичерпуючий: нам здавалося важливішим вказати, як звязуються причини з етапами господарського коловороту, після чого сам читач їх низку може продовжити. Рівнож ми не стали переказувати існуючих теорій кріз, що кінець-кінцем звертаються до зясування затримки господарського коловороту в його цілості чи в поодиноких етапах; одна з них шукає причин кріз навіть в соняшних плямах, що періодично збільшуються, одбиваючись на зменшенні соняшної енергії на землі, а тим і на земній продукції, головне, сільсько-господарській. Існуючу нині світову господарську крізу деякі критики уважають за компромітацію капіталістичної системи й іноді навіть за початок кінця тієї системи. Певно, що вона є компромітацією, але не першою: кріз і депресій протягом останнього століття було багацько, лише вперше перед нами загальна світова, як індустріяльна так і сільсько-господарська, депресія. Задля цього збігу глибина економічного лихоліття випадає безприкладною, але чи є це „початком кінця“ капіталізму,

а значить початком нової господарської системм — трудно сказати. Цілі господарські системи, уложені віками, не так легко зміняються. Там, де вся енергія влади і то протягом 14 років спрямована на заміну приватно-капіталістичної системи господарства, що колись існувала, як от в С.С.С.Р., вдалось дійти тільки до державного капіталізму. Анальогічно, хоч виходячи з іншої ідеольогії, на державнім капіталізмі стала фашистівська Італія. В бік державного капіталізму скеровуються очі в даний час багатьох державних чинників Европи. Можливо, що роля держави, і як регулятора господарських процесів, і як підприємця в ближчій майбутності значно зросте, до чого не всі реформатори однаково позитивно ставляться. Словом, причини недуги легче висвітлити, ніж усталити спосіб лікування: тих рецепт багацько. Не покляли ми собі за завдання їх розглядати, лише зазначимо, що одні з них стоять на грунті захування, а другі на позиції цілковитої негації капіталістичної системи господарства.

8.XII. 1931.

З далека і з близька.

Критичні завваги і рефлексії.

Паневропа Бріяна, панлатинська імперія Муссолінія, мрії німців про силу, яка вийде з нутра німецького народу для впорядкування Европи, союз наддунайських держав, „возглавляємий“ короною Габсбургів, змагання більшовиків до поширення рад. союзу — „караючої одиниці пролєтаріяту“ на всю Европу — це все прояви сумерку одної ідеї, ідеї національно-державної замкнености і самовистарчальности. Ця ідея „національного егоїзму“ репрезентована в Европі Францією стала причиною не замирення европейських народів, а навпаки війни всіх проти всіх“! Виявилося, що без переваги Франції та її союзників — взаїмне винищення грозить народам. Заповіти спільної всім християнської религії перевищив зріст національної зненависти під гаслом „нація понад все“; династій, звязаних зі собою кровю не стало у багатьох краях; посвоячена родова аристократія ріжних країв — здана до політичного музею“.

Нічого здержуючого, нічого, що обмежувало би зриви ненависти. Алеж національно-державний принцип сам собою — без глибших религійних та універсальних основ — це чинник експльозій, а не творчости. Бож вся велич Европи виросла не з взаїмного поширення ріжних націоналізмів, а з католицької религії, лицарства, монархій з Божої ласки і наднаціональних, універсальних імперій. Історія повтаряється. Що вийде із тих універсальних змагань — це питання!

Економічна кріза, яка охопила ввесь світ — це також пречисте потвердження євангельських слів „нетільки хлібом, але

і словом Божим живе чоловік“! Новітнє обуржуазнене людство знехтувало всі здержуючі моральні накази християнства. Ніколи ще не було у людському роді більшої гордости на свій розум, як в останнім 50-літті, ніколи визиваюче безвірство в Бога і безмежна віра у людський „поступ“, у добро на землі — не мали стільки визнавців, що в наших часах. І кінець цього жахливий — людство страждає від голоду і безробіття. Добрі урожаї — це прокляття!

Мрії англьосаського лібералізму про створення одної „кооперативної республики“ з Лігою Націй як законодавцем і правителем, Гагським Трибуналом як непомильним судом, з повним „самоозначенням“ і роззброєнням — тільки затроїли світ такою брехливістю, якою не було ще ніколи в часах найбільшого дипльоматичного інтриґинства.

Міщанський дух переміг! Він проникає у всі найкращі і найблагородніші надбання европейської історії. Скрізь запанував жадний наживи, нічим нездержуваний, аморальний „торговець“, для якого вже від давна не має нічого святого, який вже давно привик все купувати і всім торгувати. Він короткозорий, він самого себе нищить.

Газети подали деякі точки договору про взаїмне ненападання між Францією і Рад. Союзом.

Одна із них така:

„Виключається можливість порозумінь із якоюсь третьою державою в ціли здержання, від купна, або продажі товарів одної зі сторін. Кожна підписана сторона не буде здержуватись від купowання в другої сторони, або від продажи її власних товарів“.

Франція відрікається від бойкоту рад. промислу та пятилітки! Вона посередно зобовязується приняти участь в здійсненні пятилітки. Кожна дитина в С.С.С.Р. знає, що пятилітка — це підготовка до війни, до викликання світової революції. Тільки европейський буржуй цього не знає!

Одна із дальших точок цього договору:

„Обі сторони обіцюють собі взаїмно не починати пропаґанди, а також повздержатись від всякої інтервенції у внутрішних справах другої сторони, яка змагала би збройно до знищення ладу, який там панує. Ніяка орґанізація, яка претендує на суверенність до території одної зі сторін, або частини такої території, не буде толєрована другою стороною“.

Очевидно, що такий договір не забезпечить Франції перед аґітацією комуністів. Аґітацію веде не Рад. Союз — тільки „самостійні комінтерни“! Ця постанова вяже Францію — не вяже більшовиків. Бож ясне, що ті „орґанізації, які претендують на суверенність до території“ — це не комуністичні організації, а „білогвардійські“ російські, українські, грузинські т. ін.

Дехто вірить, що в той спосіб, відтягаючи більшовиків від Німеччини... скріпляється мир в Европі... шляхом фінансовання пятилітки, переслідування „білоґвардійців“ та ізольовання німців!

Коли горить оселя на одному кінці — підпаліть її ще з другого кінця! Бо вгасите пожежу? Правда?!

Більшовики метушаться з договорами проненападення на всі боки. Пятилітка ще не готова! Внутрішньо своїм гнетом вони сильні, своїм фанатизмом вони грізні! Але війна ще їм не під силу! Хай ще европейський буржуй позичить грошей на воєнний рад. промисл!

Чи скоро впаде більшовизм? У війні мабуть скоро. Але в часі спокою він може провалитися тільки від якоїсь „палацької революції" на верхах, від якогось внутрішнього параліжу. В Росії ще не виросли сили для боротьби з ним. Поки вони виростуть, поки більшовизм розложиться, можуть пройти десятиліття.

Щож нам західним українцям робити би тоді? Про це розумно пише в-кий („Мета" ч. 2. 1932):

> Таке „передусім для будуччини українського народу, несказано небезпечне положення кладе безмірну відповідальність на українців західно-українських земель. В більшій мірі, ніж колинебудь досі, пересувається на ці землі точка тяготи всієї україни. Її позитивні вартості, які їм вдасться створити на духово-культурній, політичній, соціяльній, економічній і всіх інших ділянках, будуть майже одинокими позитивними національними вартостями, якими колись, після більшовицького лихоліття, житиме вся Україна".

На далекому Сході війна! Ліга Націй бється — війна, чи не війна?! Війська на себе наступають, літаки кидають бомби, тисячі вбитих і ранених. А тут війна, чи не війна?

На Далекому Сході рішається доля Европи! Що?! Доля Европи?! Так! Японія — це мілітарна держава шляхоцької, хліборобської культури. Міщанська Европа не вміє, не хоче боротись з більшовиками. Новий рік починає від пацифізму, від конференції для — обеззброєння! Европа — пані земної кулі з очима гарними як Париж і Фльоренція, не бачить небезпек! Вона тратить значіння так, як втратила для себе Ст. Петербург і Царгород!

Японія — це наче передвоєнні труси. Сила інтелєктуальна та господарська підпорядкована найвищій ідеї — мілітаризмові, славі Мікада, славі краю Сходячого Сонця. Японія — це природний антагоніст ворогів Европи — більшовизму й Америки. Вона більше европейська ніж Европа! Японія здержує похід більшовиків в Азію. Опанування Азії — це для більшовиків початок всесвітнього пожару. Азійські націоналізми не протиставляться більшовикам. Від еміра Афганістану аж до Ганді — ще все чинники ферменту, розкладу — вони нездібні до опору! Англія, Франція, Японія, а подекуди й Америка — ще противники більшовизму в Азії. Японія з них всіх найздібніша до боротьби! Японія — це протибільшовицький щит. Коли наслідком манджурського конфлікту Японія скріпиться — протибільшовицький щит стане могучістю. На Далекому Сході рішається доля Европи!

У Польщі в останніх часах часті не тільки „ревеляції", але і дускусії про монархізм. Др. Моц писав, що ціль Б.Б. це — монархія. Плк. Славек заявив, що це все видумки Моца. Орган уряду „Газета Польска писала з цього приводу:

> „Корона у нинішній Европі стала зовсім чимсь іншим, ніж символом влади. Вона стала символом у першій мірі державної єдности,

у другій — могучости. Такою є нпр. роля анґлійської корони, роля величезна, історична, якої хіба нічим не заступити. Корона анґлійська — це одинокий видимий символ єдности цього конґльомерату царств, королівств, свобідних держав та ґубернаторств, яким є Британська Імперія. Вартість цього знаку — просто безцінна. Але — на відносини імперії"...

У нинішній Польщі „Ґазета Польска" монархії поки що не проповідує! — Пише дальше „Ґазета Польська":

„Щож повинна би символізувати польська корона? Не те хіба що є — але це, що колись щойно може бути. Суть польського монархізму можна зрозуміти щойно тоді, коли в мріях почнеться творити?! На півдні, півночі чи сході, якісь свобідні держави, князівства, чи ґубернаторства, для яких золотиста різьба корони півинна би стати клямрою, яка вяже. В такому освітленні монархістичний рух — це прегарний сон про могучість".

Очевидно це все не вороже до монархізму; сумніваємося тільки, чи таке творення отих „свобідних" держав буде можливе і чи нове здійснювання ягайлонської ідеї не втягне у польське життя такої сили чужого елєменту, якого Польща не опанує і який спричинять її занепад, як це вже раз в історії було!

Обговорюючи наведені слова „Ґазети Польської", ідеольоґ молодого покоління польських монархістів Ст. Мацкевич писав у віленському „Слові" (ч. 284 з 1931 р.):

„Монархія має без сумніву хиби, бо на цьому світі не має нічого досконалого, а політика — це вмілість вибирати річи найменше злі. Головна хиба монархії — це те, що забагато сил проти неї злучилося. Міжнародній капітал — це її отвертий неприятель, а інша могуча (несоціялістична) наднац'ональна і наддержавна орґанізація (якої тут не хочу називати[1]) стає її скритим неприятелем. В народностевій політиці Польщі, якої небезпеки не бачать тільки страуси — монархія — це велика поміч, в закордонній політиці, у великодержавних аспіраціях Польщі — це велика підойма. Для Польщі монархія — річ досконала. Щоби порівнувати монархії і республики треба бути істориком. Отже безсторонний, чесний, спокійний історик мусить признати, що сильну владу зі свободою громадянина монархія зуміє погодити далеко краще, ніж кожна відома республика".

Не менше інтересна дискусія про монархізм велася 14. чісня 1932 р. на соймовій конституційній комісії. На денному порядку була справа вибору президента шляхом загального голосованнх на зразок З. Д. Америки.

Посол Ст. Мацкевич покликувався в своїй промові на історію президентів третьої французької республики. Він доказував, що вони завсіди були не визначними провідниками, а другорядними політиками. Уряд президента республики — це не нагороди і почесть, навпаки — тавро, яке говорить: „Ось цього добродія не слід вважати великим політиком — він був вибраний президентом республики"! Республиканські начальники не видержують порівнання з монархами цього часу навіть під оглядом особистих здібностей. Якраз монархії 19. і 20. ст. віддавали правління ґеніяльним людям як — Бісмарк, Кавур, Вітте і Столипін.

---

[1]) Мабуть масонерія. — Ред.

Кінчаючи свою промову, Мацкевич сказав: „Парафразуючи заяву Thiersa та знаючи уклад сил і розбиті конституційні думки нашого народу, мушу сказати: La monarchie voilà un régime, qui nous divise le moins (Монархія — це державний лад, який нас найменше ділить!)“.

До цього слід додати: конституція третої французької республики — це конституція парляментарної монархії[1]). Перший президент третої республики Mac Mahon — це дещо Гінденбург, дещо Горті. Він в дійсності монархіст. За його часів до парляменту входить республиканська більшість. Бісмарк, бажаючи ослабити Францію, піддержує у ній республику. Після Mac Mahona президентом стає не національний герой і творець республиканської ідеольогії — Gambetta, а така мірнота як Grevy. Опісля парлямент вибирає не Ferry, який був творцем кольоніяльної могучости Франції, а Carnota. Тоді Clemenceau висказався: „Голосую за Carnot-ом завсіди голосую на глупішого“. Цей вислів став правилом при виборах президентів аж до нині. Дальше місто визначного політика Waldiec Rousseau — президентом стає звичайний крикун — Foure. Місто визначного Meline'a — Loubet. Місто Doumer'a слабший Tallieres. Щойно в 1912 р. переміг визначніший Poincare політично блідого Pams'a. Але це сталося тільки принагідно. Pams дістав в першому голосуванні більше голосів. Poincare не піддався принятому звичаєві і не зрікся після першого голосування кандидатури. Тому він перейшов. В часі війни він був зовсім пасивний — до цього приневолював його як президента, уряд.

Після війни президентом стає не „батько перемоги“ Clemenceau a Desehaull, — якого загально вважали ідіотом. Запанував страх до сильних людей, на становищі президента! Millerand, який хотів відіграти більшу ролю як президент та виявив свої особисті погляди, мусів уступити з уряду. Millerand хотів рятувати французьку валюту перед захитанням. Він уступив. Президентом став Doumergue. Прийшло до інфляції, яка малощо не скінчилася катастрофою. Briand, — який політичний інтерес Франції накидає Европі у формі абстракційної ідеольогії европейської солідарности та внутрішно-европейського пацифізму — зняв в другому голосуванні 14. V. 1931 свою кандидатуру на президента,

Відомий В. Вільсон висказався про якість американських президентів так: „Цілковита політична мірність — це перше, чого вимагається від кандидата на президента, всяка визначніша карієра робить вибір зовсім неможливим.

Головний закид, який нинішні „раціоналісти“ роблять монархії — це те, що монархом може стати... ідіот. Але як монарх може вродитися ідіотом, так само він може вродитися генієм. Відсоток двох крайностей — людей дуже здібних і дуже нездібних — майже рівний.

---

[1]) Деякі дані з промови Мацкевича, яку в частині переповіла преса.

Історія XIX ст. стверджує, що кількість монархів, які належали би до одної із цих крайностей — „ничтожна“.

У Франції Людовик XVIII., Карло X., Людовик-Пилип, гр. Chambord і кн. Орлєанський — це люди пересічно здібні. З них Людовик XVIII., Людовик-Пилип і кн. Орлєанський — більше здібні; Карло X. і гр. Chambord менше здібні.

В Англії на початку XVIII. ст. виїмково здібний Вільгельм III., Анна, Юрій I. і Юрій II. — середній тип, Юрій III. дуже талановитий. Вільгельм IV. і Юрій IV. це знову середня міра. Вікторія та її чоловік — це визначні індивідуальности. Едвард VII. — дуже меткий і здібний політик, творець союзу Англії, Франції та Росії. Юрій V. — пересічно здібний.

Бельгійська династія видала визначних володарів. Лєопольд I. — виїмково талановитий політик, Лєопольд II. — добродій своїх підданих, придбав для Бельгії Конго. Альберт I. — увійшов з поетичною, геройською славою за свою хоробру участь у світовій війні. Рішучий республиканець, соціяліст Vandervelde скваліфікував Альберта I., як ідеального президента кожної республики![1]).

Дійсно, хто знає дещо історії — не забажає порівнувати „заслуг“ таких Carnot'ів, Grev'ів або Foure'ів з тим, що своїм державам дали хочби королева Вікторія й австрійський Франц-Йосиф!

Найкраща пропаганда монархізму — це написання історії бодай кількох визначних монархів останніх часів: Лєопольда I. і II., Вільгельма I., Віктора Емануїла I., румунського Карла I. та бразилійського імператора Дон Педра!

Історичну правду можна накрити купою брехливих газет, можна її приглушити ревом вічевих народніх політиків, але правда все останеться правдою!

На закінчення дискусії в конституційній комісії лідер польських консерватистів — кн. Радзівіл заявив: „Промова п. Мацкевича — це вислів його індивідуальних думок. І Б. Б. і його консервативна група стоять за республиканський лад. Кожна система має свої добрі та злі сторони. В Польщі монархістів далеко більше ніж загально думається. Чи в майбутньому запанує в Польщі монархія — це залежить від обставин часто незалежних від нашої волі.

Сумне враження робить такий виступ польського консерватиста, який до сойму дістався тільки завдяки нинішньому охльократичному режімові і який так відхрещується від цього монархізму, якому, як це видно з його слів — дійсно співчуває! Але сумна будуччина також тієї польської охльократії, яка нині в Польщі панує. Що буде дальше? Хто заступить Пілсудського? Де та точка опору, яка стоїть над клясами і партіями, біля якої зберуться польські державні мужі, коли не стане Пільсудського і визначеного ним президента республики? Ось тут причина тих всіх монархічних дискусій!

---

[1]) Історичні дані із книжки: Adolf M. Bocheński — „Ustrój a racja stanu.

Берестейський процес закінчений. Всі обжаловані, за виїмком одного́, якого звільнено, покарані важкою вязницею від півтора до трьох літ. Польська охльократія припечатала цим присудом один із побідних етапів в боротьбі з польською демократією. Коли пишемо „польська охльократія“ — то через те розуміємо, що провідну верству, яка нині з Пілсудським на чолі Польщею править і яка складається у свойому ядрі із тих непродукуючих, військових елементів, які творили колись боївку П. П. С., легіони, і які стали основою польської армії.

Уступаючи зі становища начальника держави у 1923 р. Пілсудський здав владу — „народові“ — себто польській демократії. Але вже 1926 р. прийшлось йому відбирати її зажерливим демократичним партіям шляхом державного перевороту. Щоби зберегти свободу рухів та дійсно правити, він не приймає президентського фотелю, лишається то премієром і воєнним міністром, то тільки воєнним міністром, одного із близьких собі людей назначує до вибору на президента і править при задержанні всіх демократичних прикрас.

Охльократія ніколи у Польщі не була сильна. Польську шляхоцьку демократію намагався побороти нпр. єзуїт Скарга, а пізніше Костюшко. Перший хотів обєднати механічно розложену польську націю одною фанатичною, католицькою вірою; винищити при помочі „католицького народу“ свободолюбивих і анархічних „панів ріжновірців“ та в той спосіб збудувати сильну централістичну, бюрократично-військово-духовну, охльократичну державу. Другий — старався усунути шляхоцьку демократію при помочі „народу“. Одначе всі ті спроби були даремні. Клясократія в Польщі була розложена, охльократії сильної не було і шляхотська демократія довела Польщу до упадку[1]).

Нині польський консерватизм щойно приходить до життя; свою участь у державному житті він завдячує Пілсудському. Він ще далеко нездібний до самостійної діяльности. І головні польські суспільно - громадські сили — це однако безплідна права і ліва демократія та полковниківська охльократія. Щойно з приходом до влади Пілсудського пересварена польська демократія створила один фронт. Ця „єдність“ негативна — існує доти, доки є нинішний уряд. Будуччина Польщі залежить від існування охльократії, або регенерації консерватизму і повстання клясократії.

Оттак воно! Але пора вже щонебудь „рідного“ розкусити! У Львові є „Союз Українок“. Він робить щороку заг. збори. Останні його збори відбулися 4. і 5. грудня 1931 р. Перший їх день закінчили учасним і спільним чаєм, другий низкою резолюцій. Окремі постанови винесено в справі „розбудови економічного життя нації“. Вибрано окрему референтку (бідна жертва хвилевого одушевлення!), яка має перевести плянову акцію на терені цілого краю“. Славно!

---

[1]) В. Липинський: „Листи до Братів-Хліборобів“, стр. 313.

На тих самих загальних зборах одна з учасниць зголосила письменний меморіял в справі проєкту нового подружого закону з внесенням, щоби „Союз Українок“ заняв становище, як масова організація українського жіноцтва і як організація, яка вважає своїм завданням впливати „на всі прояви нашого життя“!

Справу передано Резолюційній Комісії. Комісія „рішила“, що це не належить до компетенції Т-ва! Без дискусії!

І організоване українське жіноцтво всю свою увагу присвятило таким „важливим“ справам як: свічки, паперці і тутки, мило, паста, цукрові і молошні вироби та споживчі товари! В статуті Т-ва мабуть стоїть, що одно із його завдань „розбудова економічного життя нації?!! А католицька преса також якось пере очила цю байдужність „кращої половинки“ української нації до католицького подружа! *Х.*

(Продовження буде).

М. Д-ич.

Володимир Охримович.

(25. V. 1870 — 6. XI. 1931).

В падолисті мин. року відійшов Він від нас фізично на віки, хоч від двох літ зломаний важкою недугою жив лиш вегетативним життям не віддаючи свого великого ума та непохитнього характеру на працю нації. Характер, знання — словом ціла індивідуальність Володимира Охримовича так маркантно вибивалася серед нашого окруження, що нам як органови відроджуючогося українського католицизму слід присвятити сій великій постаті кілька сторінок, щоби її увіковічнити та поставити молодому поколінню як взір характерности та громадянської правости.

Уродився Пок. Охримович в Велдіжі в бойківських Карпатах в священичій сімї, гімназію кінчив в Стриї, університет у Львові. Вищі студії зачав спершу на фільософічнім виділі, студіюючи слявістику, а передовсім україністику, згодом перенісся на правничий виділ. По скінченні університету стає адвокатом у Львові, Заліщиках і знов у Львові. Хто знав Покійного, то вже з сих кількох біографічних черт догляне, як формувався сей непересічний ум і великий характер. Окруження бойківських гір та первісний бойківський побут притягав Його увагу як вродженого дослідника. Його пізніші праці про родовий устрій, патріярхат, останки спільного господарства знайшли натхніння у первіснім побуті бойків, серед яких виростав молодий Володимир Охримович; інтересний це взір до наслідування для тої молоді, що виростає часто серед цікавих проявів народньої культури, не звертаючи навіть зовсім уваги на цінности старо-української етнографії звичаєвого права, мистецтва та археольогії.

Університетські студії почав В. Охримович як фільософ, а скінчив як юрист. В нім ціле життя змагалися дві натури — ученого дослідника і громадянина-політика. До війни у нас лиш фільософічний виділ відчиняв гороскопи наукової праці, зате сам спосіб відбування правничих студій (часто поза Львовом) прямо унеможливляв розвинутися дослідницькому таланови студента; за те право давало широку свободу ґромадській та політичній праці. Та лиш молодечий темперамент і жадоба безпосередньої праці для народу рішили про сей вибір, бо Охримович се вроджений талан на вченого, яким він лишився і як адвокат і як політик, а найкраще виявляється це, коли в повоєнних літах занимає катедру фільософії права на українському (тайному) університеті у Львові. Перед нами вилонюється сильветка Володимира Охримовича як ученого та громадянина.

Чи то на становищі адвокатського конципієнта, чи редактора „Діла", чи вже самостійного адвоката, Покійний не зривав стислого звязку з наукою, що було рідкістю між українськими адвокатами в краю. Його научні заінтересування пересувалися поміж етноґрафією, а звичаєвим правом українського народу, при чім вихідною точкою став для Нього побут бойків, яких знав найкраще і найближче. Ще як студент дає дві цінні монографії напечатані в московськім „Етнографическ-ім Обозрѣн-ію" т. XI. і XV. з 1891. і 1893. р. п. з. „Значеніе малорусскихъ свадебныхъ обрядовъ и пѣсень въ исторіи развитія семьи: Ч. І. Патриярхатъ. Ч. II. Родъ-Родовое устройство. Классы полоколѣній. Классы половые". Два роки пізніше у журналі, видаванім Франком „Життя і Слово" з 1895. р. містить працю „Знадоби до пізнання народних звичаїв і поглядів правних". Для пізнання українського люду на Закарпаттю робить Покійний Охримович прогульки за Карпати, а свої враження описує в праці „Враження з угорської Руси". Львів 1895. По сих приготовчих студентських працях виступає Охримович з працею „Про останки первісного комунізму у Бойків-Верховинців в скільськім та долинськім судовім повіті". Та праця була приготована на всеславянський археольогічний зїзд в Києві 1899 р. На цей зїзд українські вчені з обох боків Збруча підготовили цілу низку рефератів, щоби в українській мові запрезентувати рідну науку перед словянським світом. Царський уряд знайшовся в неабиякім клопоті та в останній хвилі таки заборонив реферати в українській мові. У відповідь на се українські референти не взяли участи в зїзді та їх праці були напечатані у львівських Записках Наук. Товариства ім. Шевченка. Всеж таки сей виступ української науки свою маніфестаційну ціль перед словянським світом осягнув. Праця Охримовича була рівнож напечатана в XXXII. т. Записок; в тім томі та в слідуючих стрічаємо другу працю Покійного „Про наголос в українсько-руській мові Ч. I-IV". На подібну тему дав нам Охримович другу свою працю „Про виголос і наголос слова »Україна«". За свою доволі живу наукову працю іменувала Його історично-фільософічна секція Наук. Тов. Шевченка своїм дійсним членом 1899. р., а петербурзька Ака-

демія Наук своїм членом-кореспондентом. Від тепер працює Покійний Охримович в нашім Науковім Товаристві, а саме в історично-фільософічній секції, як голова статистичної комісії та член других комісій. З сього часу походять Його праці „Українсько-руські приповідки правничі, систематично впорядковані та юридично пояснені“ (Львів 1912), „З поля національної статистики Галичини“, „Русини-латинники“, і „Фактичні та фіктивні страти Русинів в демографічнім білянсі Галичини за десятьліття 1900—1910“. (Львів 1912). В. Охримович був по своїм замилуванню та вдачі професором, не диво проте, що коли 1920. р. повстав український (тайний) університет у Львові, окрасою правничого його виділу стає саме Покійний. Він обнимає катедру фільософії права, стає деканом та предсідником II іспитової комісії. Многі опортуністи дивилися з призирством на сю свою вищу школу та Пок. Охримович як жрець науки до послідних хвиль її існування сумлінно повнив свої обовязки, а мабуть мало кому відоме, що ще 1927. р., отже рік перед своєю невилічимою недугою, переводив одно ригорозум. Його виклади стояли на високім поземі та приносили честь сій школі. Недавно прийшлося авторови сих стрічок розмовляти з одним магістром прав, б. слухачем Покійного. Чув я — говорив мій співбесідник — виклади фільософії права і на других університетах та вони не дорівнували глибоко науковим викладам проф. Охримовича.

Та побіч свого великого інтересу до науки Охримович був людиною о визначно громадянськім змислі. В сім напрямі був він одиницею прямо неоціненою зі сталевим характером, прямим, без облуди і шарлятанства. Ідеї Вітчини і Відвічної Правди служив Він, а не людям і шукав все найкращих шляхів для їх зросту. Як дуже відбігав Він від деяких сучасних „учених і критиків“, для яких підхлібство та увага на впливові особи є мало чи не одиноким критерієм в праці їх пера та поступовання. Він мав все цивільну відвагу сказати правду, але теж признатися до власних помилок та справляти свої погляди, якщо спостеріг, що вони не мають за собою слушности. Не любив так питомого деяким галицьким політикам крутійства перед своїми та безвідвічальности за свої вчинки. Тямлю досконало, як на однім з громадянських зібрань референт зачав справу вбирати в повінь фраз, серед яких губився зміст. Покійник Охримович по скінченню реферату перший зголосився до слова та дискусію почав від сього: Чув я ваш реферат та справді не знаю, про що вам ходить. На мене особисто всяка неясність ділає як на одно звіря червоне сукно, тому говоріть ясно, а тоді буде можна дискутувати.

Взором сучасної собі української молоді стає Охримович лібералом матеріялістом, а політично радикалом. Та мабудь радикальна демагоґія скоро переводить Його у сусідний національно-демократичний табор, де до смерти в рядах своїх однодумців репрезентував чинник творчої та відвічальної праці. Доказом сього хочби Його послування до віденського парляменту. Почесний будь-що-будь посольський мандат приймає та скоро лиш

спостеріг, як сумнівної вартости є праця посла серед крутої політики противної більшости, складає мандант та вертає до щоденної праці. В. Охримович належав до тих інтелігентів, що посідають свій фільософічно-релігійний світогляд та в нім переводив Він коррективи, як кожда характерна людина з серіозними переконаннями. Це треба піднести як одну з найбільше позитивних прикмет Покійного, бо на жаль не надто багато є серед нашої інтелігенції одиниць, що поважно ставляться до вироблення власних життєвих переконань, а ще менше тих, що їх в практичному життю держаться. В. Охримович ,як сказано, за взором сливе загалу нашої інтелігенції з кінця XIX. і початку XX. століття був лібералом і матеріялістом. Та плиткий матеріялізм не міг видержати критики Його бистрого та зрілого ума. Його матеріялізм почав топніти, щоби вкінці зовсім уступити. Далеке трилітне заслання (1915—1917) на Сибір дало Йому нагоду перевести основну ревізію свого релігійно-фільософічного світогляду. Ствердження сеї ревізії перевів Охримович взором великих людей публично в своїм творі „Чому я навернувся? Прилюдна сповідь“ (Львів 1926). Плитка наша ліберальствуюча інтелігенція приняла сю публичну сповідь з презирством, непризвичаєна до поважного трактування своїх переконань та се зовсім не зразило Покійного перейти публично на позиції практикуючого католика. Покійний шукає зближення з католицькими організаціями. сподіючися спільно з однодумцями працювати над відродженням українського католицизму. Та тут стрінуло Його неодно розчарування, яке вичувалося в розмовах з покійником. Охримович бажав працювати конструктивно для віднайденої Відвічної Правди, тому ніколи не дав себе втягнути в крутіж особистих амбіцій своїх однодумців та в ряди фрондистів у відношенні до голови греко-католицької Церкви.

В. Охримнвич була се постать до останку очищена з всякої демагогії, був з одного боку людиною реальної праці, але рівночасно був в життю все ідеалістом не оглядаючися на се, чи вложений труд винагородить остаточно Його робітників. Ся черта Його характеру виявилася в часі праці на університеті. Як професор і декан повнив свої обовязки як свою платну професію, а не як побічний обовязок. По 1923. р. справа сеї установи була вже безнадійною, та Охримович зі студентами ідеалістами витримав до кінця, розуміючи, як важне діло повнить на шляху визволення нації, хоч видно було, що в тім случаю справа не увінчається успіхом. Тут відбивав він своїм характером від опортуністів-удачників, що кожну річ уміють оцінювати лиш expost і то не на основі ідейности мотивів, лиш на основі кінцевих користей.

Покійний Охримович визначався рідкою у нас скромністю, хоч хвалитися мав чим. Се був справдішний український Аристид, постать небуденна, гідна пера мистця слова, щоби з неї створити тривалий памятник-біографію, на якій могли би взоруватися будущі покоління молоді.

Хроніка.

† Проф. Михайло Поснов.

В грудні 1931. р. в Софії (в Болгарії) помер ще в силі віку визначний київський учений Михайло Поснов, б. професор Київського Університету та Київської Духовної Академії, а останніми часами (на еміграції) професор богосл. відділу Софійського Університету. Головні праці Поснова відносяться до історії Церкви та історії релігійних течій в перших віках по Р.Хр. (найважніша з них — „Гностицизм II в. й побіда Християнської Церкви над ним", Київ, 1917, 881 стор.). Понадто писав чимало по історії жидівського народу з релігійно-фільософічного погляду, по методольогії церк. історії, по канонічному праву, по історії богословії ітд. Був одним з найяскравіших представників української („київської) течії в сх.-словянській православній богословській науці, що особливо яскраво бачимо з одної з останніх праць Покійного — „Митрополит Антоній, яко правосл. богослов-догматист", надрукованої в карловацьких „Церк. ВѢдом." за 1930. р. В цій праці між ін. вияснив Покійний ріжниці між „київською" та московською течіями в сх.-слов. правосл. богословії, особливо в питанні про відкуплення людства з первісного гріха: московські богослови, по словам Поснова, під впливом протестантів, занедбували або й зовсім негували науку про відкуплення; натомісць, богослови київські, використовуючи головно католицькі досліди, старалися належно освітлити це питання в правосл. богословії й закидали нераз московським богословам їх протестантський ухил. Взагалі, Поснов був противником протестантизації православної богословії й церковної історії й не раз у своїх творах збивав твердження протестантських учених і виявляв їх безпідставність (порів., нпр., його працю „Сардикийскиятъ съборъ и неговата каноническа дейность", надрук. в „Годишника на Софийския университетъ", 1927 р., де між ін. освітлюється питання про авторитет і владу в Церкві римських епископів (пап) в перших чотирьох століттях по Р. Хр.).

Останні роки життя проф. Поснова на еміграції були захмарені підлими інтригами деяких його товаришів—професорів православного богословського відділу в Софії (взагалі, як відомо, деякі сучасні православні богословські факультети уявляють собою сумне видовище морального розкладу професури, недостойної конкуренції між професорами, огидних інтриг ітд.); як твероить варшавське „Слово" (орган варш. правосл. митрополії) передчасна смерть проф. Поснова в значній мірі викликана була згаданими інтригами його товаришів. Це особливо сумно—бо в особі Покійного зійшов у могилу визначний учений і то якраз у розквіті своєї наукової діяльности. (Докладнішу характеристику проф. Поснова, яко богослова й історика Церкви, подаємо в „Богословії", а характеристику його, яко історика-каноніста, в „Przewodniku Historyczno-Prawnym").

В. Заїкин.

† Олексій Леонідович Петров.

бувший професор унів. в Петербурзі, спеціяліст в історії Словящини, помер в Празі 5. I. 1932 р. в 73. році життя. Він з походження москаль; для нас замітний задля своїх дуже цінних праць про Закарпатську Русь, якою заінтересувався ще в 1890 р. і працював над її історією аж до останнього часу. Найважніша його праця — це 8 томів „Матеріялів до історії угорської (від в. VIII-ого до Закарпатської Руси)“, де зібрані дуже цінні памятки. Всіх важніших праць про З. Р. видав Петров поверх 20; згадати з них ще хочби: Древнѣйшая церковно-славянская грамота 1404 г. о карпаторусской территоріи (він її пораз перший відкрив і вона є найстаршою памяткою Карпаторуської мови); Къ основанію Грушевскаго монастыря св. Арх. Михаила въ Марамороѣ; „Каноническія визитаціи 1750 — 1767 гг. въ вармедяхъ Землинской Шаришской, Спишской и Абуйской“ в III-тім т. „Наук. Зборника“ Т-ва „Просвіта“ в Ужгороді; декілька праць про словацько-руську границю і найновіша праця: „Fejervary, De ritibus et moribus Ruthenorum и аналогическія свъдънія М. Беля и А. Сирман“ в „Зап. ЧСВВ“ т. III., в. 3—4. Праці О. Л. Петрова побіч праць Томашівського про Зак. Русь поставили трівкі основи для дослідів тієї призабутої нашої країни. За його заслуги для історії З. Руси вибрало його Наук. Т-во ім. Шевченка у Львові своїм дійсним членом по світ. війні. Блище про досліди Петрова над З. Р. писав Ю. А. Яворскій: „Изь исторіи научнаго изслѣдованія Зак. Руси. Прага 1928.; З нагоди ювилею його 70-ліття появилася також стаття про нього в „Нов. Зорі“, ч. 21. 1929) — *П. Іс.*

Ювилей „Нашого Приятеля“. Минулого місяця (в грудні 1931) минуло 10 літ від часу, коли „Марійське Тов. Молоді“ у Львові видало перше число ілюстрованого часопису для молоді і шкільних дітей. Вже через 10 літ „Наш Приятель“ ублагороднює діточі серця і виховує в християнському дусі свідоме і культурне молоде покоління до творчого життя. За час свойого десятиліття умістив „Наш Приятель“ на своїх сторінках около 300 віршів, понад 300 белєтристичних творів (оповідань, лєгенд, байок, казок, та перекладів чужих письменників, головно Андерсена, Свенсона, Жулінської, Амічіса), з того 30 оповідань А. Лотоцького з княжої доби і 10 істор. оповідань з козацької доби та визвольних змагань, дальше 12 сценічних образків, 70 статейок релігійно-морального змісту, а 60 стат. з ріжних ділянок знання, головно з природи і техніки. Тим збагатив „Н. П.“ дуже нашу убогу діточу літературу, за що йому належиться велике признання і вдяка. В останнім році „Н. П“. проявляє щораз кращий розвиток і приєднав собі около 10.000 передплатників. Побіч двох інших укр. часописів для дітей „Світу Дитини“ (з додатком „Світиком“) і „Дзвіночком“, що недавно почав виходити з призначенням головно для сільської дітвори — „Нашого Приятеля“ належить уважати за найцінніший, бо він виразно вуховує в релігійному дусі і витворює в дітвори трівкі релігійно-моральні

основи, які, вироблені в діточому віці, як відомо, мають так великий вплив на людину аж до кінця життя.

Дократ проф. Огієнка. Університет в Брні (Чехія) відзначив проф. Огієнка степенем доктора фільософії. Святочне надання докторату відбулося в тамошньому університеті 18. І. с. р.

Укр. пресове бюро в Празі. Нещодавно Виконавчий Комітет Зєдин. Укр. Організацій в Ч. С. Р. зорганізував українське інформативне бюро, яке видаватиме свій бюлетень в українській та чеській мові.

Вистави творів укр. мистців в Парижі. В паризькій галєрії „Жака" виставлено 63 картинити Миколи Глущенка, між якими є 40 ілюстрацій до „Мертвих душ" Гоголя, що мають появитися небавом російською та українською мовою. Рівночасно Святослав Гординський виставив кілька своїх праць у галєрії „Мол. Европа".

Ліквідація укр. мистецтва на Рад. Україні. Відомий в цілій Европі укр. мистець маляр Михайло Бойчук був професором Укр. Акад. Мистецтва вже 13 літ (т. зн. від її основання) і між іншим створив навіть в малярстві нову школу, т. зв. від нього „бойчуківську". Одначе вже від 4 літ, певне тому, що він галичанин — розпочато проти нього та його прихильників голосну нагінку в пресі, а в останнім часі, як доносять рад. часописи, примусово висилили його за кордони Рад. України та іменували професором рос. академії в Лєнінграді. — Рівночасно зліквідували мистецький межигірський технікум, а його професорів Колоса та паню Павленко перенесли до Москви. Так бачимо, що за проф. М. Грушевським переноситься в Московщину цілий ряд укр. учених та мистців.

Польська вистава фотоґрафіки. Недавно закінчилася вистава укр. фотографіки, а ось вже утворено в будинку Промислового Музею у Львові Загально-польську виставу фотографіки, про яку блище вкоротці напишемо.

Ucrainica. В поважнім німецькім журналі „Die Literatur", що вже 34-тий рік виходить в Берліні, помістив Ігор Лоський „Ukrainischer Brief" в 7. зош. 1931 р. стор. 410), в якім дає огляд української літератури на Радянщині за 1919 — 1930 рр. і обговорює творчість поетів Михайличенка, В. Еллана, трійцю поетів Хвильового, Сосюру, Йоганзена, неоклясиків Рильського і Зерова, дальше Тичину, а з новелістів М. Актоненка, Підмогильного, О. Досвітного, О. Слісаренка та Шкурупія.

„La Tribune de Geneve" з 25—26 XII 1931 — помістила як передовицю статтю Е. Бачинського: „Різдвяні Свята: кілька традиційних обрядів українського народу".

В італійському журналі „Antieuropa" напечатано франц. мовою статтю Вернигори: „Проблєма України".

„Рідна Школа“ ілюстр. часопис для всіх, півмісячник Ч. 1., 1.І. 1932, 16 стр. 4⁰ виходить у Львові, ціна 60 сот. З новим роком появився новий вельми корисний журнал, що його видає Кооп. „Рідна Школа“, а редаґує Ів. Гарасимович. Завдання журналу: обговорювати справи загально педагогічні і виховні, містити матеріяли про стан укр. держ. і приват. шкільництва на всіх укр. землях та боронити його та прав укр. вчительства, давати вказівки батькам в справах дошкільного виховання та в справах шкільних, а врешті містити белєтристику з царини шкільництва, дописи, статистику і т. д. Коротко кажучи журнал „Р. Ш.“ має змобілізувати всі укр. сили проти наступу на укр. шкільництво і в цей спосіб дати гідну відповідь так частим польським кличам в роді: „Kościół i szkoła fundamentem polskości kresów; nauczycielstwu rzucamy hasło: Na wschód! Na wschód!“ і таким рішенням польськ. товариств, як рішення зїзду делєгаток „Narod. Organiz. Kobiet z wojew. Małop. Wschodniej“ у Львові з 3.Х 1931 р.: „Зутраквізувати решту укр. шкіл, позамикати існуючі чисто українські середні школи та недопустити до заснування нових, хоча б приватних середніх шкіл і т. д., одним словом дати гідну відповідь заповітові Ст. Грабського, щоб до 25 літ усунуси з нашої території укр. імя. З 1. числа „Р. Ш.“ довідуємося про стан укр. шкільництва і вчительства в Польщі, на Буковині, Волині, Підкарпатті і в Бразилії та про гідні подиву змагання українців на всіх тих землях в обороні своєї школи. Багатий тут теж діл „З життя „Р. Ш.“ і Ріжні вісти“, в якім м. і. обговорюється і протиалькогольний рух молоді, врешті поміщене в 1 числі оповідання В. Стефаника: „Шкільник“. Почин дуже гарний! Щасть Боже!

Стан Видавн. Кооп. „Червона Калина“. Січневе число „Літопису Черв. Калини“ за цей рік, що видане зі зміненою гарною вінєтою на окладинці приносить крім обильного і цінного істор. матеріялу також і звіт зі своєї діяльности за 10 літ свойого існування (1922—1932) По день 1.XI 1931 видала „Ч. К.“ 49 творів у 65-тьох томах. а крім того 11 великих календарів, 19 малих і 3 нотні друки, а по заміні всіх видань на аркуші друку вийде 680 книжкових аркушів, а 132 арк. календаря, разом 812 аркушів. Крім того 30 книж. аркушів є вже в друку. Тепер має кооператива 2000 своїх членів, з яких 600 прибуло за 3 останні місяці (в часі теперішньої скрути). Це цікаве явище Кооператива пояснює, як зрозумінням ваги видань „Ч. К.“, так і користю з членства, задля якого набувається книжку за половину ціни. Гірше представляється стан „Літопису Черв. Калини“, бо до кінця 1931 р. вирівнало повну передплату тільки 275 передплатників в краю і 36 заграницею; натомість залягають з передплатою частинно за 1930 і 1931 р. 1603 передпл. з довгом 12.580 зл.

Успіхи книжок В. Юрченка. Довідуємося, що відомі спомини В. Юрченка про переслідування в С.Р.С.Р. („Шляхами на

Соловки", „Пекло на землі" і „Зі солов. пекла на волю"; гл. їх рец. в „Дзвонах" ч.ч. 3, 6 і 9 за 1931 р.) мали небувалий успіх: I. і II. том зовсім вичерпані. Рівночасно підготовляється тепер німецький та чеський переклад тих творів, а також Юрченко веде переговори в справі перекладів з румунськими та англійськими видавництвами. Успіх тих споминів можна порівнати з успіхом творів Ремарка. Це доказує, що нещастя, яке переживає населення СРСР цілком не менше, як нещастя і страхіття, нанесені світовою війною.

Катальоґ усіх пруських бібліотек. По 30-літній праці вдалося німецьким ученим виготовити манускрипт спільного катальогу всіх пруських державних біблотек, т. зн. більшости книгозбірень цілої Німеччини, який обіймає назви 7 і пів міліонів томів. Друк вже почався: він обчислений на 150 томів. Цей твір буде найповнішим бібліогрф. підручником Німеччини. Бачимо, що інші народи прикладають велику вагу до бібліографії, тільки в нас, головно в Галичині, ця справа вельми занедбана, нащо ми вже звертали увагу в нашім журналі і робимо заходи, щоби цьому бракові запобігти (гл. Дзвони, ч. 9: хрон.).

Рецензії.

Михайло Рудницький: **Очі та уста.** Видавництво „Ізмараґд", Львів, 1932. Графіка Павла Ковжуна. Сторін 91+5—16⁰.

„Кілька краплин крови, затроєних чорнилом, трохи тепла й попелу, що залишилися з молодечого вогню.. Стружечки розмов — крадених у Тебе й у безсонниці"...

Оттак — впрочім дуже влучно — схарактеризував автор оцю свою збірку у „Присвяті", поміщеній на вступі своєї книжечки. Ці двадцять неримованих лірик — то справді якби останки тепла з перегорілого вже вогню, який залишив по собі привітну атмосферу затишного home'у з усіми його милими акцесоріями, аж до любленої жінки включно.

Визнання людини, що — мається враження — життя своє має за собою, а не перед себе. Сповідь — зрівноважена й повна спокою. Образок тихого щастя, яке заносить трохи епікуреїзмом, що не дійшов ще до переситу і зневіри.

Форма нова ще в українському письменстві — і може неодин із наших читачів здвигне раменами й запитає: а це що таке?

Часом контрасти — як тоді, коли в душі автора, що сам себе називає безбожником (с. 62), „прокидається пригасла іскра, що запалює свічки перед святими". Часом не дуже щасливий помисл, що в читача, чужого почуванням автора, викличе небажаний комічний ефект (виступці під подушку на св. Миколи — стор. 64).

Зовнішня форма видання — вибаглива, просто розкішна. Книжечка краще відповідна на стіл, застелений дорогим килимом, ніж у шафу з книгами. Про графіку Ковжуна не будемо писати: імя говорить за себе. *П. К.*

Дмитро Николишин: **Королівна.** Казка. Драматична поема. Коломия, 1931. Накладом „Загальної Книгозбірні". Стор. 104, малої 8-ми,

Цілий зміст цієї казки чи драматичної поеми — алєгоричний. Три брати Степові, з яких один оженився з донькою сусіда Митьки Сіверйова, а другий залицяється до панни Леонтини, доньки другого сусіда, Гельодина, — далі нарада тих обох (Гельодина й Сіверйова) в коршмі, що в даному випадкові відограє ролю Андрусова, чи якої небудь іншої Риби, поява Мужика в кайданах на батьковій могилі — це все легко розгадати. Не дуже ясні зате постаті Дівчини-королівни й Невідомої; тяжко вгадати, що саме котра з них символізує.

З ідейної основи твору виразна лише, так сказати, негативна сторінка, зрадництво Кирила, отупіння і брак волі Василя, ідейні, але нерозумні пориви третього, Івана. Зате не видно позитивної програми; сам заклик, „щоби брати погодилися" нинішнього читача вдоволити не може. Найбільше позитивним є ще з-поміж братів казковий „третій дурень" — Іван; він один увесь час зберігає традицію (батькові листи, могили) і старається завернути старших братів із лихої дороги. Але чи може бути ідеалом той Іван, що дається без опору звязати чужому наймитові (стор. 94), а сам уміє лише задати удар — ножем у спину (стор. 97)? Невже повіримо, що таким Іванам доскочити золотого терему й визволити закляту Королівну?

Негаразд із поемою і з формального, мистецького боку. Писана вона нerимованим віршом, у якому переважає дванадцятискладовий рядок із розділкою по середині (схема 6+6); але побіч того густо попадається 14-складовий рядок (8+6, 6+8, а навіть 10+4 і 5+9), далі 13—, 11—, а навіть 8— і 6— складові ріжного типу. Помішані ці стрічки ріжного розміру без ніякого порядку, так що читач раз-у-раз спотикається при відчитуванні тексту. Мабуть прочував це й сам автор, коли на початку книжки дав: Заввагу до ритміки поеми, де читаємо, що поема зложена неримованою odміною коломийкового ритму на зразок народньої пісні.. і що в поемі допущено в обидвох половинках вірша ритмічні зміни зі збереженням такту. Отже при відчитуванню й виголошуванню на сцені треба додержуватись такої музичної міри... (слідують ноти). Але й ця музична міра не поможе, коли треба прим. поділити на чотири рядки такий уступ:

ІВАН. А батькові золоті слова не документи?

КИРИЛО. Для дітей, ну, звісно. Та мені до того яке діло, що старий там писав до старої з криміналу...

Або на три рядки:

Ти — заночувати... в мене?.. Милости просимо, будь ласка.
Хата в нас простора, єсть (!) де гостя примістити. Ти мабуть конем...

Хто вгадає, де тут початок і кінець рядка — не то вже цезура? Це вже не білий вірш, а таки звичайна собі проза.

Не буду тут порушувати ще й правопису (автор, ідучи за думкою проф. Смаль-Стоцького, пише прим. дїти, проміннє і т. д., хоч із другого боку світ, а не сьвіт, як той поручає), але скажу ще дещо про мову. Стрічаємо тут іменник білогрив (род. відм. білогрива, див. стор. 10), єсть (у значінні є, а не існує), по бескеттях (?), дуже популярний у нас польонізм, вертає зам. вертається — й багато подібного. Треба також піднести, що в поемі не добре вживати таких драстичних тривіялізмів як (sit venia verbo) голопуцьок (стор. 25) або по стилої мами (стор. 67). Це могло би бути на місці хіба в дуже реалістичній новелі. *Criticus.*

D. Dorosenko: **Das deutsche Recht in der Ukraine.** Zeitschrift für die ost-europaische Geschichte B. V. 4. Berlin 1931. стор. 502—520.

Значіння німецького міського права для розвою українського права в II та III. добі, себто в добі литовсько-українського козацького права мало знане не тільки на чужині, але навіть серед українських дослідників неспеціялістів по історії українського права. Німецьке право посуваючись на схід аж на Україну не лиш зміняло староукраїнський устрій міст, але також само сильно відступало від свого первісного (німецького) джерела, щоби за козацької держави стати одною з головних основ українсько-козацького права скодифікованого в „Правах, по которим судиться Малоросійский Народ“. Сей збір норм, що по кількасотлітнім практичнім примінюванні на Україні та Білоруси, все ще носив назву „німецького майдеборського права“ був вже на ділі витвором не лиш німецької, але також польської та української правової культури. Студії над поширюванням німецького права на Україні на основі доволі скупих матеріялів підняли вже давніше проф. Гальбан, Владимірський-Буданов, Антонович, Багалій та Тарановський, тепер, коли за останніх 10 літ Історично-фільольогічна Секція та Комісія для історії українського права при Українській Академії Наук в Києві оголосили цілий ряд монографій та матеріялів до історії українських магдебургій та німецького права, можна би сі студії оперти на куди ширшім матеріялі! Тому з вдячністю слід приняти огляд поширювання німецького права на Україні з-під пера проф. Дмитра Дорошенка.

Автор поставив собі ціль не дати студію на сю тему (се годі й зробити би на 18 стор.) але інформативну статтю, яка зазнайомила би чужинців зі станом студій над сим питанням та побудила би німецький науковий світ ним заінтересуватися.

Ціль свою автор вповні осягнув. Дав нам конспект історії поширювання свого права від часів Романовичів до упадку Геть-

манщини. Цінною сторінкою в сім огляді є, що автор все звертає увагу на відношення польського литовсько-руського та козацького державно-суспільного устрою до самоуправної правової ідеольогії, яка повинна би була випливати із істоти магдебурського права. В практиці та самоуправа виходила часто дуже обкроєною завдяки перевазі шляхти в Польщі, магнатів (панівради) у в. князівстві, а козацького стану в Гетьманщині.

Розуміючи, що в так обмеженім конспекті не можна було дати повного образу розвою німецького права на Україні, запримічу, що слід би виразніше піднести, що вже галицицько-волинська літопись дає недвозначні натяки на німецьку кольонізацію в XIII в. на західно-українських землях, а навіть на існовання німецьких дільниць в більших містах. Вельми інтересним є питання, як стрінулися на Україні та Білоруси два типи міст — старо-український город як осередок землі, накидаючий свою волю пригородам та новий тип міста — магдебургії, замкненого міськими мурами. Помішання сил двох типів міст стрічаємо на Україні та Білоруси ще в XVI—XVII. в. Мимоходом порушив автор також справу генези церковних брацтв на тлі життя українського елєменту в західно-українських містах. Питання се має вже нині свою літературу; торкнувся його також я в своїм „огляді літератури історії українського права за останніх 10 літ [1]); там також можна найти літературу до справи німецького права на Україні.

Огляд проф. Дорошенка свою інформаційну ролю для німецького вченого світа сповнив, тому доволі дивні є уваги рецензента, що підписався під псевдонімом „Leopolitanus“ та радить написати нову працю на сю тему [2]). Безперечно лекше є казати написати другому, чим самому се зробити.

М. Чубатий.

Проф. Іван Огієнко: **Богослужбова мова в словянських церквах.** Збірка рецензій на нові видання. (Відбитка з „Ἐλπίς“ 1931. т. V. ст. 189—217). Варшава, 1931. р.

З кількох рецензій, зібраних у цій публікації, для нас найцікавіша перша, п. н. „Нове виправлення церковно-словянського літургічного тексту в греко-кат. Церкві“ (стор. 3 — 17), у якій проф. Огієнко пробує критикувати працю покійного о. проф. др. Кархута „Нове видання Службника“ (1829). — Відразу треба зазначити, що проф. Огієнко не зрозумів добре завдання, яке поклав собі о. проф. Кархут, і тому його закиди, що о. проф. Кархут намагається завести правопис X — XI. вв., і що це йому не вдалося, — цілком безпідставні. Ставши на такому фальшивому становищі, автор не може зрозуміти, чому о. проф. Кархут уживає тільки деяких букв, що їх зустрічаємо у памятниках староцерковнословянської мови, а інші пропускає. Не можемо також погодитися з думкою шановного критика, що

---

[1]) Przegląd Hist.-Prawny 1930/II—IV
[2]) Дзвони 1931/X.

всі наголоси в Служебнику, що його видав о. проф. Кархут — російські (гл. стор. 11. і 12.) — Все, що сказано про великі букви, заведені у „Служебнику“ є тільки льоґічним висновком фальшивого становища критика, бож ніхто не хоче реставрувати без змін церковнословянського правопису X — XI. вв., отже і закиди проф. Огієнка цілком непотрібні. — У звязку з критикою деяких висказів і термінольоґії проф. Кархута, дивно вражають дуже неясна, а часом аж карикатурна термінольоґія самого критика. Маємо на думці такі невдатні терміни, як „старословянський“ (що його проф. Огієнко вживає під впливом російської школи Фортунатова), або ще гірший термін „новословянський“ (стор. 23), або його улюблений, цілком карикатурний термін „словіст“, що нагадує хіба про „слово“, але не про „Словян“.

Інші рецензії, поміщені в тій самій брошурі, визначаються такими самими негативними прикметами. Всюди видно тенденцію автора, що бажає собі повної перемоги народної мови і в нашому церковному обряді, а в усьому, що від народньої мови відріжняється, звичайно бачить російські впливи. В одному із православних молитовників у формах: „отец“, „отца“, „отцу“, — автор бачить „російську вимову“ (стор. 22.) — Форми „хвалит“, „возрадуєтся“ і т. п., це для автора також доказ „російської вимови“, хоч і фільольоґи знають, що такі форми (з твердим закінченням) живуть в народі на західньо-українських землях.

Дальші замітки про білоруські, сербські і болгарські праці мають чисто бібліографічний характер. *К-ч.*

Студентське життя*).

1. З діяльности т-ва „Обнова“.

Новий акад. рік в житті Т-ва „Обнова“ почався торжественною Службою Божою в церкві Св. Духа в неділю дня 4. жовтня 1931 р. Службу Божу відправив в заступстві недужого Високопреосв. Митрополита О. Ректор Др. Осип Сліпий. Згадана Служба Божа попередила інавґурацію нового акад. року на гр.-кат. Богословській Академії у Львові, а рівочасно була інавґурацією нового акад. року для всеї укр. студ. молоді, якої духових потреб ректорати львівських високих шкіл при інавґураціях не узгляднюють. В цій Службі Божій Т-во „Обнова“ взяло офіціяльну і корпоративну участь.

В новім академічнім році в члени Т-ва вписалося 104 студентів та студенток вищих шкіл у Львові. В першому триместрі

*) З новим 1932 р. заводимо сталий відділ з життя українського католицького студенства; відділ цей буде офіційним бюлетенем Т-ва „Обнова“, та його Сеніорату. *Ред.*

цього акад. року Виділ Т-ва відбув два повні засідання, на яких обговорювано справу набуття домівки та справу переведення систематичної праці в Т-ві. Позатим біжучі справи полагоджувано президіяльно.

Довший час Виділ старався набути для Т-ва власну домівку, без якої правильне життя і розвій Т-ва неможливий. Заходи Виділу остаточно увінчалися успіхом. Ректорат гр.-кат. Богословської Академії відступив precario modo Т-ву „Обнова" домівку, що складається з двох кімнат, при вул. Коперника 36 в домі побіч церкви. В одній зі згаданих кімнат міститься канцелярія Т-ва, а в другій в найблищих днях отвориться читальню.

Т-во „Обнова" в першу чергу є ідеольогічним Т-вом. Кромі цього має ще завдання допомогові й товариські. Для осягнення ідеольогічних завдань Т-ва, Виділ рішив утворити секції:

1. Фільософічно - релігійну секцію, яка буде займатися питаннями фільософічно-апольогетичними;

2. Секцію унійних праць, в якій будуть обговорювані питання унії, передовсім серед незєдинених братів українців;

3. Історично-національну секцію, для якої намічено дві квестії, а саме: „Роля України яко чинника, що стоїть на пограниччі двох культур, східної-православної і західної католицької" і „Історія католицизму на Україні";

4. В секції суспільних питань будуть зреферовані в першу чергу енцикліки Папи Льва XIII. і Пія XI. „Quod Apostolici Muneris", „Libertas", „Graves de Communi", „Rerum Novarum", „Quadragesimo anno", „Ubi arcano Dei".

Для усправнення праці самого Виділу, утворено дві комісії Виділу. 1. Ідеольогічна Комісія має стежити за послідовним переведенням католицької ідеольогії так в житті самого Т-ва, як передовсім серед прочого студентства, що стоїть на католицькій плятформі, хоч остає поза Обновою. 2. Комісія для заграничних справ, удержує звязки з централями католицького студенства, яких членом є Т-во „Обнова": „Pax Romana" і „Секретаріят Славянських Католицьких Студенських Організацій", як також з поодинокими членами цих централь.

Брак власної домівки не дозволив Виділови скликувати частіше ширших сходин. Мимо того в першому триместрі цього акад. року відбулося пять ширших сходин членів Т-ва. На цих сходинах були порушувані організаційні справи, про які вже попередньо сказано. Др. К. Гладилович, делєгат Т-ва „Обнова" на XI. Конгрес „Pax Romana" в Фрибурзі в Швайцарії здавав звіт зі своєї поїздки до Фрибургу, в якому зреферував насамперед ідеольогію „Pax Romana", відтак поділився своїми вражіннями з конгресу, вкінці вказав на вагу нашої участи в конгресах „Pax Romana". Докладніший звіт з поїздки до Фрибурга був печатаний в Меті та Ділі.

Дир. Володимир Кузьмович мав реферат на тему: „Потреба укр. кат. організацій". Загал членів брав живу участь в сходинах. Після рефератів вивязувалася дискусія, в якій брали участь члени-

студенти та члени-сеніори. Дискусія оберталася довкруги ролі католицтва на Україні в старі та майбутні часи. На сю справу існує серед нашої інтелігенції часто мильний погляд, якого жерело в освітленні нашої історії зі сторони неприхильних католицтву українських істориків Антоновича і Грушевського. Нині ми запримічуємо відрадний перелім. Зростає усвідомлення про позитивну ролю церковної унії з Римом на ціле національне життя XVII—XIX ст. Впрочім і нині на всіх українських землях під Польщею навіть серед православних братів на Волині здобуває собі право горожанства погляд, що майбутність української нації в обєднанні з Римом при повнім збереженні власної індивідуальности нашої церкви.

Виділ поробив також заходи коло утворення своїх філіяльних кружків серед студентів Богословської Академії у Львові та світських студентів в Кракові.

2. З діяльности Українського Католицького Академічного Сеніорату.

Рука в руку з Т-вом Обновою розпочав свою працю УКАСеніорат. Поодинокі члени сеніорату брали участь в ширших сходинах Обнови та забирали голос в дискусіях. Засідань управи сеніорату було два, на яких члени застановлялися над справою матеріяльної допомоги Т-ву „Обнова" та над справою статуту „Ліги Словянських Католицьких Академічних Сеніоратів", який принято на Конгресі словянських католицьких студентів та сеніорів в Братиславі в липні 1931. Управа сеніорату в засаді приняла статут ліги та порішила його ратифікувати, однак постановлено звернути організаційному комітетові в Празі увагу, що не всі словянські тексти є однозгідні та висказано бажання, щоби уложено один текст в латинській або в французькій мові, який би можна вважати текстом автентичним та який всі ратифікували би. Це унеможливило би на майбутнє евентуальні непорозуміння на тлі ріжної інтерпретації текстів в ріжних словянських мовах. Такий текст порішено ратифікувати. В новім академічнім році сеніорат мав 27 членів; провідником був проф. Академії о. кан. Юліян Дзерович.

Видає Видавн. Кооп. „Мета". Відвіч. ред. ПЕТРО ІСАЇВ.
АДР. РЕДАКЦІЇ Й АДМІНІСТРАЦІЇ: ЛЬВІВ, КІЛІНСЬКОГО Ч. 3/ІІ. ТЕЛ. 94-56.
ВІДБИТО В ДРУКАРНІ „БІБЛЬОС", ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА 7. ТЕЛ. 14-78.